

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

**Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzřlová z Chodů (1633–1690):
vrchnostenská role velké náboženské donátorky na košumberském panství**
Bakalářská práce

Autor: Michal Peřina
Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání – maior
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání – minor
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Michal Peřina

Studium: F20BP0298

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrllová z Chodů (1633-1690): vrchnostenská role velké náboženské donátorky na košumberském panství

Název bakalářské práce AJ: Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrllová z Chodů (1633-1690): a Religious Donor as the Aristocratic Authority at Košumberk domain

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce si klade za cíl představit komplexní obrázek osobnosti šlechtičny Marie Maxmiliány Evy Terezie Hýzrllové z Chodů, rozené Žďárské ze Žďáru, ovdovělé Slavatové z Chlumu a Košumberka. Její doposud primárně prezentovanou roli podporovatelky jezuitů a budovatelky poutního místa doplní výzkum jejího působení na košumberském panství jako vrchnosti v oblasti hospodářské a širšího vztahu k poddaným. Práce se rovněž zaměří i na její méně prezentované role, mezi které zcela jistě patří role manželky a matky. **Metody:** syntetická, analytická a komparativní. Výzkum staví na pramenech z fondů Státního okresního archivu v Chrudimi a Státního oblastního archivu v Zámrsku. Získané poznatky srovná s dosavadní literaturou věnovanou osobnosti Marie Maxmiliány Evy Terezie a pokusí se tak obohatit portrét této šlechtičny.

ADÁMEK, Karel Václav, Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku, Hlinsko 1902.
BARTŮNĚK, Václav, Žďárští ze Žďáru co patronátní páni Kladna, Sborník historického kroužku, ročník 33, Praha 1932. JENÍČEK, Václav Vladimír, Poslední Slavatovna Košumberská 1633?1690, Luže 1940. KOVAŘÍK, Jiří, Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno, in: Slánský obzor, Ročenka Společnosti Patria, ročník 6, Slaný 1999, str. 1-5. SKŘIVÁNEK, Milan, K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka ? epizoda z dějin protireformace. Skřivánek, Milan. In: Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993 / Jičín: Městský úřad Jičín, 1995 s. 85?94. VORÁČEK, Emil a kol., Luže v dějinách, díl 1., Luže 2010. **Prameny:** Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk - Chroustovice - Košumberk 1623-1849. Státní okresní archiv v Chrudimi, fond Archiv města Luže.

Zadávající pracoviště: Historický ústav, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 2.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

PEŘINA, MICHAL, *Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzřlová z Chodů (1633–1690): vrchnostenská role velké náboženské donátorky na košumberském panství*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2022, 80 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce si klade za cíl představit komplexní obrázek osobnosti významné náboženské donátorky období barokní zbožnosti, Marie Maxmiliány Evy Terezie Hýzřlové z Chodů, rozené Žďárské ze Žďáru, ovdovělé Slavatové z Chlumu a Košumberka. Její doposud primárně prezentovanou roli podporovatelky jezuitů a budovatelky poutního místa doplní výzkum jejího působení na košumberském panství jako vrchnosti v oblasti hospodářské a širšího vztahu k poddaným. Práce se rovněž zaměří i na její méně prezentované role, mezi které zcela jistě patří role manželky a matky. Práce představí původ rodu Žďárských ze Žďáru a v jeho rámci i určité fenomény, které se bezpochyby odrazily i v působení Marie Maxmiliány Evy Terezie. Stručně rovněž představí i rod Slavatů, který výrazným způsobem ovlivnil její životní dráhu. Předmětem práce bude i hraběččin vliv na panství, a to jak z hlediska náboženského, tak z hlediska vrchnostenského. Výzkum staví na pramenech z fondů Státního okresního archivu v Chrudimi a Státního oblastního archivu v Zámrsku. Získané poznatky srovná s dosavadní literaturou věnovanou osobnosti Marie Maxmiliány Evy Terezie a pokusí se tak obohatit portrét výjimečné ženy ve významné době. Prostor bude rovněž věnován jejímu zobrazení v krásné literatuře a následně i v jejím filmovém zpracování.

Klíčová slova: hrad Košumberk, košumberské panství, rod Slavatů, Marie Maxmiliána Eva Terezie, jezuitský řád, rod Žďárských ze Žďáru

Annotation

PEŘINA, MICHAL, *Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzřlová z Chodů (1633–1690): a Religious Donor as the Aristocratic Authority at Košumberk domain*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2022, 80 pp. Bachelor thesis.

The aim of the bachelor thesis is to present a comprehensive picture of the personality of a significant religious donor of the Baroque period, Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzřlová of Chodů, née Žďárská of Žďár, widowed Slavatová of Chlum and Košumberk. Her hitherto primarily presented role as a supporter of the Jesuits and builder of the pilgrimage site will be complemented by research into her role as an overlord at Košumberk domain in the economic sphere and in her wider relationship with her subjects. The thesis will also focus on her lesser presented roles, which certainly include that of wife and mother. The thesis will present the origins of the Žďár family and within it certain phenomena that were undoubtedly reflected in the work of Marie Maxmiliána Eva Terezie. It will also briefly introduce the Slavat family, which significantly influenced her life path. The subject of the thesis will also include the Countess's influence on the estate, both in terms of religion and in terms of the overlordship. The research is based on sources from the State District Archive in Chrudim and the State Regional Archive in Zámrsrk. It compares the findings with the existing literature on the personality of Marie Maxmiliána Eva Terezie and attempts to enrich the portrait of an exceptional woman in an important time. Space will also be devoted to her portrayal in fiction and subsequently in her cinematic adaptation.

Keywords: Košumberk castle , Košumberk domain, the Slavat family, Marie Maxmiliána Eva Terezie, The Society of Jesus, the Žďár family

Poděkování

Velice děkuji PhDr. Ondřeji Tikovskému za cenné podněty a rady, především za projevenou ochotu, vstřícnost a značnou podporu při vypracování této bakalářské práce.

Michal Peřina

Obsah

Úvod	9
1. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako šlechtična	19
1.1 Původ	19
1.2 Vrchnostenská role rodu Žďárských ze Žďáru	20
1.3 Žďárští ze Žďáru ve službách Habsburků.....	23
1.4 Víra a její proměny v historii rodu.....	25
1.5 Narození a výchova	28
1.6 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako šlechtičny	29
2. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako manželka	30
2.1 Svatba s Jindřichem Vilémem Slavatou	30
2.1.1 Slavatové a hrad Košumberk.....	31
2.1.2 Vrchnostenská role košumberských Slavatů.....	33
2.1.3 Otázka víry a oddanosti Habsburkům	37
2.2 Manželství s Jindřichem Vilémem Slavatou.....	39
2.3 Manželství s Františkem Kryštofem Hýzrlem	40
2.4 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako manželky	42
3. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako matka	43
3.1 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako matky	45
4. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako hospodářka.....	45
4.1 Vrchnostenská role na hradě a panství	45
4.2 Vztah k poddaným	53
4.3 Úřednický aparát.....	54
4.4 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako hospodářky	56
5. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako zbožná církevní donátorka.....	58
5.1 Příchod jezuitů na panství	61

5.2 Poslední roky hraběnky ze Žďáru a její smrt.....	64
5.3 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako náboženské donátorky	66
6. Marie Maxmiliána Eva Terezie a její zobrazení v krásné literatuře.....	68
7. Marie Maxmiliána Eva Terezie a její filmové zpracování	72
Závěr.....	74
Seznam použitých pramenů a literatury	78
Seznam literatury.....	79

Úvod

Obraz barokní šlechtičny druhé poloviny 17. století si může každý představit po svém, ovšem zcela jistě se nám všem v mysli vybaví podobizna urozené a vzdělané ženy klečící v táhlém stínu zbožnosti a pokory. Dle V. Vlnase se barokní aristokracie snažila udržet standardy vyšší společnosti, a tak veškeré šlechtické rody byly v určitém kruhu striktní výchovy a vzdělávání a zejména mladá barokní šlechtična byla prostředkem sňatkových taktik a budování vzájemně výhodných šlechtických vztahů.¹ Postavení mladé urozené ženy bylo tedy z mnoha pohledů úzce svázáno s dobovými zvyklostmi poplatnými společenskému postavení rodu.²

Takovémuto obrazu odpovídá dosavadní většinové vnímání Marie Maxmiliány Evy Terezie Hýzrlové z Chodů, ovdovělé Slavatové, rozené hraběnky ze Žďáru a to vzhledem k pozdější oslavné literatuře, krásné literatuře jako takové a stále reálně existujícím hmotným památkám v oblasti barokního mecenátu, které jsou dosud v povědomí.³

Mým cílem ovšem bude upozornit i na jiné stránky sestavující osobnost šlechtičny-vdovy jako vrchnosti, a tím tak otevřít mnoho otázek, k nimž, pravda, však nemusí vždy z objektivních důvodů existovat vědecky podložitelná odpověď. Zatímco slavný Šotolův román⁴ je vyličen barvitě, pokusíme se o následující líčení rovněž barvitě ale s důrazem na více než jednu stránku barokní aristokratky. Smyslem předloženého textu je doplnit charakteristiku osobnosti stránkami dalšími, dost možná méně barvitými, vzhledem k povaze pramenů i práce, avšak tak, aby byla následující podobenka úplnější bez tendence ke schematizaci.

Pro celkový kontext dějin a jejich pochopení nesmí sloužit pouze úzké popisy ať už osobností, bitev nebo válek. Je proto důležité poukázat na to, že žena zahalená v bigotním a katolickém „plášti“ mohla a velice pravděpodobně i měla jiné role týkající se správy jejího panství a poddaných, ale i v jejím životě. Marii Maxmiliánu Evu Terezií lze zcela jistě považovat jako postavu vícevrstevnatou. Na osobnost poslední významné vrchnosti Košumberku nelze pohlížet bez ohledu na historické okolnosti, její původ a éru, ve které

¹ Zuzana MACUROVÁ a kol., *Tváří v tvář: barokní portrét v zemích Koruny české*, Brno 2017, str. 58.

² O problematice výchovy aristokratů blíže píše i Petr Mat'a ve své rozsáhlé publikaci *Svět české aristokracie*, i přesto, že on se věnuje zejména výchově mladých mužů. Podrobnější a zajímavé informace ze života barokní ženy popisuje Marie Ryantová ve své studii *Život raně novověké šlechtičny v Českém království*.

³ Mezi tyto činy (podrobně rozebrané níže) bezpochyby patří založení poutního místa a kostela a následné předání celého panství řádu jezuitů.

⁴ *Tovaryšstvo Ježíšovo*

vyrůstala, žila a následně spravovala panství. I ona sama byla totiž dcerou své doby, dědičkou významného rodu a vyššího společenského postavení.

Chceme-li nastínit osobnost Marie Maxmiliány Evy Terezie z více úhlů, jelikož nyní by mohla působit poněkud jednostranně a jednorozměrně, je nezbytné zdůraznit, s jakými pohledy historické bádání a jeho směry pracují, a jaká stanoviska mohou zaujmout v případě šlechtičny dané doby.

Barokní šlechta se v období třicetileté války musela rozhodnout, na čí straně bude stát a jaké následky z jejího rozhodnutí vyplynou. Třicetiletá válka a následné období konfiskací značně ovlivnilo následný vývoj dvou významných rodů, které v životě Marie Maxmiliány Evy Terezie splývají v jedno. Tématem barokní šlechty, jejího údělu i postavení, se zabývá mnoho odborných publikací. Na toto téma pohlíží kupříkladu Aleš Valenta⁵. Nadále je zcela na místě uvést i publikace od Václava Bůžka⁶ nebo od Petry Vokáčové⁷.

Z hlediska vývoje barokní šlechty po utlumení konfliktu třicetileté války by bylo příznačné zmínit kupříkladu podrobné dílo *Dějiny konfiskací v Čechách a na Moravě*, kde se autor, Tomáš Václav Bílek, věnuje problematice zabavování majetku po jedné z nejvýznamnějších událostí v českých dějinách 17. století. I problematika konfiskací (a následný vývoj) bude jedním z okrajových témat této práce, zmíněných zejména u fenoménů rodu Žďárských ze Žďáru a rodu Slavatů.

Otázka tradice urozenosti, kterou Petr Maťa jinak nazývá titulárním kapitálem, představuje jeden z dalších klíčových aspektů raně novověké aristokracie. Zde, v případě Marie Maxmiliány Evy Terezie, je nutné představit rod, ze kterého pocházela, z hlediska pozice v konglomerátu šlechty a z hlediska majetkového postavení. Neméně důležitá je i typologická charakteristika představitelů rodu a jejich služby v rámci habsburské monarchie. Rod Žďárských ze Žďáru, který bude na následujících stránkách ještě několikrát zmíněn a popisován, se v průběhu, zejména 15. a 16. století, výrazně profiloval. Jeho představitelé

⁵ Ve své knize *Lesk a bída barokní aristokracie*, kde se věnuje majetkovému postavení aristokratů, peněžním vztahům, ale i sňatkovým politikám.

⁶ V tomto kontextu je záhodno zmínit dvě publikace z dílny Václava Bůžka – *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, kde popisuje stavovskou společnost, politický systém, ale i kulturu nižší šlechty v době předbělohorské; *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1710)*. V druhé publikaci se kolektiv autorů věnuje tématu císařského dvora, šlechty, ale i rituálů každodennosti. Kromě příspěvků Václava Bůžka zde můžeme i zpozorovat články od významných českých historiků, kupříkladu od Petra Matě, Marie Ryantové či Petry Vokáčové.

⁷ Jedná se o publikaci *Příběhy o hrdě pokoře – Aristokracie českých zemí v době baroka*, ve které autorka prezentuje život barokní společnosti s hlavním důrazem na pozici vyšší šlechty v rámci šlechtického konglomerátu.

zastávali mnoho důležitých rolí, byli významnými válečníky, zdatnými hospodáři a zaujímali význačné pozice v rámci monarchie. Zároveň není možné u nich opomenout velice významný aspekt, a tím byla zejména niterná zbožnost, která se projevovala v řadě různých situací v průběhu jejich života.

Hospodářské postavení rodu Žďárských ze Žďáru bude jedním z dalších zkoumaných aspektů této práce. Podrobně a rozsáhle se historii rodu věnuje hned několik kvalitních autorů, mezi kterými lze zmínit Hynka Fridricha s četnými monografiemi na toto téma.⁸ Ve svých rozsáhlých příspěvcích⁹ se rodu věnuje např. Václav Bartůnek a ve svých studiích¹⁰ vycházejících jednou ročně ve Slaném¹¹ i historik Jiří Kovařík.

Vzhledem k spleťmu životu Marie Maxmiliány Evy Terezie je na místě zmínit a charakterizovat i rod, do kterého se provdala a v jehož jménu řídila panství na hradu Košumberk. I přes to, že rod Slavatů a jeho představitelé nejsou hlavním tématem práce, tak pro dějinnou celistvost je nezbytné alespoň zmínit historické fenomény tohoto rodu. Tento rod sahá svými kořeny přibližně až do 11. století a jeho významné postavení v rámci konglomerátu šlechty se projevilo hned v řadě dějinných událostí. Lze zmínit kupříkladu defenestrovaného Viléma Slavata z Chlumu a Košumberka, tomuto předcházející i následné opozitní vystupování vůči vládnoucím Habsburkům i hrozbu konfiskace majetku. Historie rodu Slavatů je neodmyslitelně spojena s hradem Košumberk a přilehlým panstvím. V tomto poli jsou nejvíce angažováni zejména autoři Josef Němeček¹², Emil Voráček a kolektiv¹³, Karel Václav Adámek¹⁴, Václav Oliva¹⁵ a Václav Vladimír Jeníček¹⁶.

Již z publikací věnujících se tématu Marie Maxmiliány Evy Terezie, mezi které patří významné texty z dílny V. V. Jeníčka, Milana Skřivánka a Václava Bartůnka, je patrná, až očividná, důležitá role náboženství a zbožnosti. Víra v Boha byla nedílnou součástí života barokní aristokracie a tato žena-aristokratka je z tohoto hlediska dokonalým příkladem.

⁸ Jedná se například o rozsáhlou studii *Žďárští ze Žďáru, Osudy šlechtického rodu na Kladensku*, kde podrobně popisuje osudy jednotlivých představitelů rodu.

⁹ Jedná se o rozsáhlý příspěvek s názvem *Žďárští ze Žďáru coby patronátní páni Kladna*.

¹⁰ Jedná se o studii *Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno*.

¹¹ Jiří Kovařík se ve svých článcích zaměřuje zpočátku na pozici šlechty na Slánsku, na majetkovou strukturu šlechty – ať už panského či rytířského stavu. Porovnává šlechtické stavy před rokem 1618 a po třicetileté válce.

¹² Ve svém díle *O historii Luže a okolí*.

¹³ V monografii *Luže v dějinách, díl 1. a díl 2.*

¹⁴ Ve své publikaci *Luže, Košumberk a Chloumek v XII. a XIII. věku*.

¹⁵ Ve své publikaci *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí*.

¹⁶ V monografii *Poslední Slavatovna košumberská 1633–1690 a Košumberská kronika, díl první a druhý*.

V případě Marie Maxmiliány Evy Terezie máme co dočinění s ženou, která v rámci dějin stále atypicky vystupuje ze stínu mužského světa, ze světa 17. století řízeného převážně vrchnostmi-muži. Osobnost Marie Maxmiliány Evy Terezie je zcela jistě postavou vybočující z řad barokních šlechticů, ovšem není postavou ojedinělou¹⁷. Mohli bychom ji kupříkladu přirovnat k řadě dalších velmi významných šlechticů v historii. Mezi významné aristokratky, které na sebe poutají pozornost historiografie zcela bezesporu patří např. Polyxena z Lobkowicz¹⁸, Marie Magdaléna Trčková z Lípy¹⁹, Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská²⁰ nebo Marie Terezie vévodkyně Savojská²¹.

Žena, jakožto šlechtice, je zcela jistě určitým fenoménem, který se dá zkoumat z různých úhlů pohledu. Ať už bychom se nad tím zamýšleli tak, že byly barokní šlechtice prostředkem k domluvenému sňatku a stály ve stínu svých mužů, nebo byly naopak silnými osobnostmi historie. Této problematice se konkrétněji tato práce nevěnuje, ovšem je nepopíratelné, že Marie Maxmiliána Eva Terezie byla jednou z těchto významných žen.

Vzhledem k tomu, že se tato bakalářská práce týká především Marie Maxmiliány Evy Terezie a její osoby, můžeme na celkovou problematiku nahlížet právě i z pohledu ženy. Vyvstávají nám tedy otázky týkající se vrchnostenské role této aristokratky, jak si v těchto situacích vedla a postupovala. Je tedy nutné zdůraznit, že se Marie Maxmiliána Eva Terezie dostávala do pozic, kde musela plnit povinnosti, které náležely v tehdejší době spíše mužům.

Řada odborných publikací zobrazuje Marii Maxmiliánu Evu Terezii především z hlediska její pozice jakožto velké náboženské donátorky a niterně zbožné aristokratky, což zcela jistě nelze historicky popřít. Ovšem je nezbytné neopomíjet i tzv. „druhý život“ této ženy. Marie Maxmiliána Eva Terezie je příkladem historické osobnosti, která nadále žije v širším povědomí veřejnosti. Historická fakta vyplývající z pramenů či orální historie a novodobějších publikací, které jsou k dispozici, představují pouze jednu část dnešního obrazu Marie Maxmiliány Evy Terezie. Druhá část je tvořena míněním veřejnosti, ke kterému zcela jistě

¹⁷ Tématem významných žen se zabývá např. Pavel Marek v publikaci *Pernštejské ženy* z roku 2018.

¹⁸ K postavě Polyxeny z Lobkovic je možné zmínit hned několik publikací z dílen různých autorů, za zmínku zcela jistě stojí monografie Marie Ryantové s názvem *Polyxena z Lobkovic: obdivovaná i nenáviděná první dáma království* z roku 2016.

¹⁹ Tuto historickou osobnost podrobněji přibližuje Josef Janáček ve své publikaci *Ženy české renesance*, která poprvé vyšla roku 1976.

²⁰ Podrobněji zde: Jan Malíř, *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod: mezi Čechami a Evropou*, 2020.

²¹ K její osobě poskytuje rozsáhlejší informace Petra Oulíková ve své knize *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*, 2019.

přispěl román Jiřího Šotoly, *Tovaryšstvo Ježíšovo*.²² Na motivy tohoto románu byl roku 2004 natočen stejnojmenný film z dílny chorvatského režiséra Silvija Petranoviče v hlavních rolích s Milanem Pleštinou a Leonou Paraminski. Románu i filmovému zpracování bude věnováno více prostoru až v samotném jádru práce.

Rozboru hraběčiny postavy v Šotolově románu a porovnání s reálnou historickou postavou nebyl doposud v rámci historiografie věnován prostor.²³ To je s přihlédnutím k faktu, že širší veřejnost pozná historické postavy často právě prostřednictvím krásné literatury, velice překvapivé. Z toho důvodu jsem se rozhodl věnovat tomuto románu a jeho rozboru ve své práci značný prostor, jelikož Šotolovo vyobrazení hraběnky je v mnoha ohledech specifické a komparaci reálných faktografických výzkumů a krásné literatury považuji za velice přínosnou.

V této práci rovněž věnuji prostor i nepříliš známému filmovému zpracování Šotolova románu, ve kterém se zaměřuji především na to, jakým způsobem je postava hraběnky ve filmu zobrazena. Filmový obraz Marie Maxmiliány Evy Terezie bezesporu představuje nové možnosti pro unikátní interpretaci této historické postavy a především z toho důvodu jsem rozbor hraběčiny filmového zpracování do své práce zařadil.

Veřejné interpretaci a „rozkrývání mýtů“ se dlouhodobě věnuje historička Marie Koldinská, která spojuje historickou teorii s praxí²⁴. Dlouhodobě se věnuje rozkrývání forem tvoření mýtů a historické dezinterpretaci. Ono „rozkrývání mýtů“ velice úzce souvisí s tím, jakým způsobem dnešní veřejnost vnímá historické postavy a události. Pověsti týkající se historie již z žánrového principu vycházejí z reálného základu, který byl následně předáván ústní lidovou slovesností. Předávání z generace na generaci vedlo k různým interpretacím, potažmo i nadinterpretacím²⁵, které v konečném důsledku způsobily to, že se na původní

²² Román zpočátku tematizuje dobu, kdy Marie Maxmiliána Eva Terezie již třetím rokem samostatně hospodaří na košumberském panství, kam jsou vysláni jezuité z královehradecké koleje. Jiří Šotola nás zde seznamuje s postavou Pátera Hada, zpovědníka samotné hraběnky. Následně je v knize nastíněn vývoj panství i života hraběnky. Šotola se sice snažil o co největší historickou věrnost, i tak se ale v jeho díle najde řada prvků, které reálné historii na panství zcela neodpovídají, podrobněji v kapitole *Marie Maxmiliána Eva Terezie a její zobrazení v krásné literatuře*.

²³ Milan Skřivánek se ve svém příspěvku pouze stručně vyjadřuje k některým historickým nesrovnalostem v Šotolově románu, avšak k románovému vyobrazení hraběnky se nijak obsáhleji nevyjadřuje – viz Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka – epizoda z dějin protireformace*, in: *Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993 / Jičín: Městský úřad Jičín, 1995*, str. 88.

²⁴ Kupříkladu v jedné ze svých nejnovějších publikací *Bílá hora – Mýtus, klišé, tradice* z roku 2022, kde rozebírá nejružnější interpretace Bitvy na Bílé hoře v souvislosti s mýty, jejich obnovováním i destrukcí.

²⁵ Termín, se kterým se v širokém kontextu pracuje i v literární vědě. Pojem *nadinterpretace*, pocházející z anglického *overunderstanding*, byl poprvé užit v souvislosti s vykládáním literárních textů z úst literárního teoretika Jonathana Cullera.

„pravdu“ či příběh nabalovaly stále nové a nové informace. Marie Koldinská se ve svých publikacích snaží oddělit onen „balast“ od historické realie.

Z hlediska tohoto historického bádání lze k období Marie Maxmiliány Evy Terezie zmínit jednu pověst. Konkrétněji ji představuje Josef Němeček.²⁶ Tato pověst bude představena až v samotném textu práce.

Tato bakalářská práce ve svém celkovém rozsahu odkazuje na velké množství publikací, ovšem pouze některé se dají brát jako primární a hlavní zdroje. Tyto monografie se z většiny věnují samotné osobnosti Marie Maxmiliány Evy Terezie. Následující řádky se budou věnovat přínosu a využití právě těchto publikací.

Chronologicky na prvním místě stojí monografie od Karla Václava Adámka s názvem *Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku* z roku 1902. Kniha je rozdělena na pět celků, v prvním celku je nastíněna historie panství před rokem 1623, v druhém celku autor představuje období mezi lety 1623–1657, ve třetím celku je tematizováno působení Marie Maxmiliány Evy Terezie v letech 1657–1684, ve čtvrté části je charakterizováno téměř stoleté působení jezuitského řádu na panství (1684–1773) a v poslední části je stručně nastíněn následný vývoj panství po zrušení jezuitského řádu roku 1773. I přes to, že osobě Marie Maxmiliány Evy Terezie je věnována celá jedna část, tak hlavním tématem knihy je především působení posledních slavatovských hrabat a poté rovněž život na panství během jezuitské intervence. Nejedná se o příliš rozsáhlou publikaci, i přes to ale kvalitním způsobem představuje historii panství i hradu Košumberk. U tohoto díla je důležité připomenout rok vydání, který bezpochyby úzce souvisí v dobovém vnímání nejen osobnosti Marie Maximiliány Evy Terezie, ale i jejich předchůdců. I přes to, že byl K. V. Adánek kvalitním autorem i historikem, tak ani on se nevyhnul jistému „duchu doby“, kdy je v jeho podání baroko typickou jiráskovskou „dobou temna“ a působení Tovaryšstva Ježíšova je ze všech úhlů prezentováno pro panství jako devastační.

Na tuto zcela nezpochybnitelnou vyhraněnost vůči jezuitskému řádu reagoval hned o rok později další autor, jehož monografie rovněž představuje důležitý zdroj pro tuto práci. Jedná se o autora Václava Olivu a jeho dílo *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí* z roku 1903. Hned z úvodních stran této publikace lze pochopit naprosto jasný záměr autora, který chce reagovat na „lži“ zmíněné v díle K. V. Adámka. V případě Václava Olivy je ovšem velice podstatné připomenout, že byl do jisté míry horlivým katolíkem a tudíž se lze oprávněně

²⁶ Ve své publikaci *O historii Luže a okolí*.

domnívat, že jeho vykreslení jezuitského řádu a jeho působení na panství může být do jisté míry zkrácené a plně subjektivních interpretací.

Polemika mezi Karlem Václavem Adámkem a Václavem Olivou ve věci věrohodnosti jejich vlastních publikací je v rámci místní historie skutečně významným tématem, kterému je věnována široká pozornost v rámci monografie od kolektivu autorů, *Luže v dějinách, díl 2.*, z roku 2017.

V případě obou dvou publikací je nutné brát v úvahu jejich úctyhodné stáří a zejména i osobní názory samotných autorů.

Dalším autorem, kterého je nutné zmínit, je Václav Vladimír Jeníček a jeho monografie *Poslední Slavatovna košumberská 1633–1690* vydaná roku 1940. Jak je již z názvu patrné, celá tato krátká monografie se zaměřuje na postavu Marie Maxmiliány Evy Terezie. Z hlediska zdrojů se jedná o unikát, neboť žádná jiná publikace se nevěnuje výhradně osobě hraběnky, vždy jsou zmíněny i jiné historické epochy. Tato publikace představuje velmi kvalitní zdroj, neboť popisuje kompletně celý život Marie Maxmiliány Evy Terezie od jejího narození až po její úmrtí. Ani V. V. Jeníček se nedokázal odpoutat od jistých interpretačních nánosů a prezentuje osobu hraběnky jako postavu téměř éterickou, jež chtěla svým jednáním činit dobro a veškeré její úmysly byly nesobecké. Vzhledem k tomu, že je Jeníčková publikace psána vůči osobnosti aristokratky zcela jednostranně, jedná se o jasný příklad problematičnosti vnímání osobnosti Marie Maxmiliány Evy Terezie, nastíněné hned zpočátku úvodu. K této monografii je nutné přistupovat s prvky kritického myšlení.

Z hlediska především náboženské role Marie Maxmiliány Evy Terezie je zcela nutné zmínit i příspěvek od Milana Skřivánka, který se nazývá *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka - epizoda z dějin protireformace*. Tento příspěvek je součástí sborníků příspěvků s názvem *Rekatolizace v českých zemích*²⁷, který byl vydán roku 1995. Milan Skřivánek se zde na několika stránkách zabývá především problematikou jezuitské rezidence na košumberském panství, na jejímž založení měla Marie Maxmiliána Eva Terezie nemalý podíl. Na první stranách je krátce nastíněn její život, ale autor klade hlavní důraz zejména na její pozici náboženské donátorky.

²⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka – epizoda z dějin protireformace*, in: *Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993 / Jičín: Městský úřad Jičín, 1995.*

Pozornost by měla být věnována bezpochyby i příspěvkům od Jiřího Kovařika a Václava Bartůňka. Jiří Kovařík se ve svém příspěvku *Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno*, který vyšel v ročence *Slánský obzor* stručně naznačuje historii rodu Žďárských ze Žďáru prostřednictvím různých fenoménů spjatých s tímto rodem. Václav Bartůňek vydal svůj rozsáhlý příspěvek s názvem *Žďárští ze Žďáru coby patronátní páni Kladna* ve sborníku Historického kroužku. Oproti Kovaříkovi ale vykládá historii rodu podstatně důkladněji a zároveň rozsáhleji. Prostor věnuje všem významným představitelům od „předka“ rodu Jana Šmikouského až po posledního mužského potomka rodu Žďárských ze Žďáru Františka Adama Eusebia, bratra Marie Maxmiliány Evy Terezie.

Důležitým zdrojem je i monografie od Josefa Němečka s názvem *O historii Luže a okolí*, která vyšla roku 2006. V této publikaci je sice postavě hraběnky věnována pouze minimální pozornost, ale o to více se však autor zaobírá slavatovskými hrabaty a pozornost věnuje i městečku Luže a jeho historii. Zároveň Němeček představuje i různé lužské pověsti a mýty, které jsou povětšinou velmi zajímavé a představují jistě podnětný základ pro budoucí bádání, neboť lidová slovesnost představuje v řadě případů skutečně důležitý a do jisté míry naprosto jedinečný pramen poznání historických souvislostí.

Pro mne osobně je nejvíce inspirativní publikace, nejmladší v porovnání s ostatními zdroji, od kolektivu autorů v čele s Emilem Voráčkem s názvem *Luže v dějinách, díl 1.* z roku 2010. Tato monografie představuje nejzákladnější zdroj pro tuto práci, a to z toho důvodu, že historické události jsou zde vyličený faktograficky a nejvíce realisticky. Pro tuto práci je bezpochyby nejdůležitější třetí část napsaná Hynkem Fridrichem, která je celá věnována osobě Marie Maxmiliány Evy Terezie. Autor zde představuje historii rodu Žďárských ze Žďáru a jeho představitele, z čehož lze velmi dobře vypožorovat zcela jasné fenomény charakterizující tento rod. Následně nastiňuje osud hraběnčiny rodiny a největší prostor je přirozeně věnován osobě hraběnky. Hynek Fridrich se zde zaměřuje na nejdůležitější oblasti ze života Marie Maxmiliány Evy Terezie, mezi které patří rodinný život hraběnky, její působení na panství z pozice vrchnosti a zároveň i její zbožnost, jež je s její osobou nedílně spojena.²⁸

Velice kvalitním zdrojem je i rozsáhlá diplomová práce od Hynka Fridricha z roku 2008 s názvem *Žďárští ze Žďáru. Osudy šlechtického rodu na Kladensku*, ve které se autor věnuje

²⁸ Poslední dvě zmíněné publikace (*O historii Luže a okolí*; *Luže v dějinách, díl 1. i 2.*) si jsou podobné v tom aspektu, že byly vydány přímo ve městě Luže, cca 100 let poté, co byla vydána jedna z prvních významných publikací na toto téma. Dalo by se tedy usuzovat, že tradice košumberského panství a jeho hospodářů je lokálně stále tématem živým.

kompletně celému rodu Žďárských ze Žďáru. Jednotlivé zástupce rodu představuje velmi důkladným způsobem a celá jedna kapitola této práce je věnována i osobě Marie Maxmiliány Evy Terezie. Autor se zde osobě hraběnky sice nevěnuje tak důkladně jako v případě jeho příspěvku v souhrnné monografii kolektivu autorů v čele s Emilem Voráčkem²⁹, ale i přesto představuje významný zdroj pro tuto bakalářskou práci.

Z hlediska archivního výzkumu se tato práce opírá především o archivní fondy ze Státního okresního archivu v Chrudimi a Státního oblastního archivu v Zámrsku.

Co se týče Státního okresního archivu v Chrudimi, tak hlavní oporu pro tuto práci představuje fond Archiv města Luže, ve kterém jsou obsaženy důležité dokumenty a listiny, které se povětšinou věnují otázce privilegií, které vrchnost udílela městečku Luže. Z těchto listin lze zcela jistit vypořádat, jakým způsobem se daná vrchnost stavěla k otázce hospodářství. Dále tento fond obsahuje různé výhostní listy, ze kterých je možné vydedukovat způsob, jakým bylo zacházeno s poddanými v městečku. Jsou zde obsaženy i drobné hospodářské zprávy, týkající se například různých stavebních projektů v městečku a v jeho nejbližším okolí. V rámci tohoto fondu jsou nejdůležitější především dvě listiny. První má název *Diviš Lacembok Slavata stvrzuje městečku Luži darování radnice učiněné Jindřichem Slavatou a rovněž další jejich práva* a druhá s názvem *Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrlová vystavuje poddanskému městečku Luži znovu privilegia*. V rámci tohoto fondu je rovněž velice zdařile napsaný úvod k inventáři, jehož je autorem profesor František Šáda, který zároveň i celý fond uspořádal.

V případě Státního oblastního archivu v Zámrsku představuje hlavní zdroj pro tuto práci fond Velkostatek Rychmburk-Chroustovice-Košumberk, který je přirozeně mnohem rozsáhlejší, neboť obsahuje archivní prameny vztahující se k celkem třem statkům. V rámci tohoto fondu jsou zásadní především hospodářské korespondence z příslušného období. Pro tuto bakalářskou práci je z tohoto archivního fondu nejdůležitější zcela jistě listina s názvem *Odkaz hraběnky Hýzrlové, Kšaft a Codicillus z 6. října 1690*, ve které je kompletní znění hraběnciny závěti včetně kodicilu.

Osobnost Marie Maxmiliány Evy Terezie zcela jistě představuje významnou historickou postavu hodnou bližšího zkoumání. Tato žena vystupovala v historii jako aristokratka, manželka, matka, ale i jako hospodářka na panství a zbožná donátorka. Na následujících stranách bude hlavním cílem pokusit se komplexně nastínit život Marie Maxmiliány Evy

²⁹ *Luže v dějinách, díl 1.*

Terezie se všemi s ním spojenými peripetemi prostřednictvím sumarizace existujících poznatků, vykreslit tak celistvější a vícedimenzionální obraz a zároveň otevřít možnosti pro budoucí výzkum této historické osobnosti.

1. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako šlechtična

1.1 Původ

Marie Maxmiliána Eva Terezie pocházela z významného a starobylého českého rodu Žďárských ze Žďáru³⁰. Původním sídlem tohoto rodu byla tvrz a následně zámek Žďár v Doupovských horách na severovýchod od Karlových Varů. Za vlády Žďárských ze Žďáru se jednalo o významné strategické místo, ovšem dnes již neexistující vzhledem k tomu, že bylo přetvořeno na výcvikový prostor po druhé světové válce.

Žďárští ze Žďáru vstoupili svou činností do historie v roce 1295, až ke konci vlády Přemyslovců³¹. Dle Fridricha slouží jako první zmínka o rodu Žďárských církevní listina z roku 1295, jež poprvé dokazuje možnou existenci rodu. V této listině je zmíněno jméno „*Stanizlaus de Zar*“. Tato listina je ovšem osamocená a s určitostí zmiňuje pouze vesnici a jejího majitele, proto se tedy o silném a významném šlechtickém rodu Žďárských ze Žďáru dá s jistotou hovořit teprve až v 2. polovině 14. století.³²

Rodová linie se postupem času rozrůstala, zejména ke konci 14. století, a tak byl rod v následujícím století rozdělen na hlavní čtyři rodové větve. Pravděpodobně nejsilnější větví byla kladenská větev sídlící ve středních Čechách. Kladenská linie Žďárských byla významně katolicky založena, postupně se v 16. století stávala bohatší, a dokonce roku 1622 byla povýšena do panského stavu. Z této rodové linie pocházela Marie Maxmiliána Eva Terezie.³³ Region tehdejšího Slánského kraje, konkrétně oblast Kladna s přilehlým okolím, byla hlavním místem zájmu celé rodiny a příslušníci rodu Žďárských často obsazovali pozici hejtmana Slánského kraje.³⁴ Představitelé rodu Žďárských se však do historie zapsali i svými vojenskými činy. Kupříkladu přímý předek Marie Maxmiliány Evy Terezie Jan Šmikoušský ze Žďáru (cca 1400-1450)³⁵. Ten se stal proslulým zejména za své činy v pozici vojenského velitele během husitských válek³⁶. Rovněž on rodové sídlo přesunul do oblasti středních Čech, kde se jeho potomci následně usadili.³⁷ S budoucností Marie Maxmiliány Evy Terezie se bezpochyby pojí

³⁰ Fridrich nadále zmiňuje, že rod Žďárských ze Žďáru byl v pozdním novověku obdobně hospodářsky významným rodem jakým byli košumberští Slavatové, do jejichž rodu se následně Marie Maxmiliána Eva Terezie provdala.

³¹ Což bylo přibližně o dvě století později než Slavatové.

³² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách, díl 1.*, Luže 2010, str. 99.

³³ *Tamtéž*, str. 100.

³⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská 1633-1690*, Luže 1940, str. 26.

³⁵ Dle Hynka Fridricha (*Luže v dějinách*) se jedná o osobu, která by se dala považovat za samotný počátek Mariina rodokmenu.

³⁶ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru co patronátní páni Kladna*, Sborník historického kroužku, ročník 33, Praha 1932, str. 7.

³⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 100.

historie rodu, ze kterého pocházela. Dá se předpokládat, že některé rodové fenomény ji ovlivnily v jejím životě i počínání a bylo by příhodné se některým těmto fenoménům věnovat.

1.2 Vrchnostenská role rodu Žďárských ze Žďáru

Určité kvality Marie Maxmiliány Evy Terezie v rámci hospodářské správy panství bychom mohli vysledovat již u většiny jejích předků, kteří měli rozsáhlá hospodářství, o která se náležitě a zdárně starali. Mohli bychom tedy předpokládat, že hospodářství bylo jedním z podstatných pilířů rodu Žďárských ze Žďáru.³⁸

Dokonce přímý předek Marie Maxmiliány Evy Terezie, Jan Žďárský³⁹ svými činy ovlivnil následovné směřování rodu, jelikož se rovněž zasloužil i o položení základů druhého rodového velkostatku v Červeném Újezdě, čímž zaručil i pozdější rozvoj v této oblasti. Zde lze hledat značný potenciál, neboť obě panství⁴⁰ od sebe nebyla příliš vzdálena, a tím pádem nestálo nic v cestě jejich budoucímu propojení⁴¹.⁴² V rámci zájmu rozšíření a prosperity rodu Jan Žďárský přistoupil na dohodnutý sňatek s Maruší, která byla přímou dědičkou značného majetkového bohatství hlavní větve Kladenských rytířů z Kladna. Jejich sňatek⁴³ měl pro budoucí majetkový, ale zejména společenský vzestup zcela zásadní význam.⁴⁴ Mimo jiné projevil své kvality válečníka, jak zmiňuje Bartůněk, když bojoval ve Francii a Nizozemí ve službách hrabat ze Štolberka a z Khinsteina.⁴⁵

Na hospodářském poli, zejména v oblasti shromažďování majetku, byl pravděpodobně nejvíce úspěšný Mariin praděd Gotthard Florian⁴⁶ Žďárský ze Žďáru a na Červeném Újezdě (1540–1604). Původně mu panství Červený Újezd společně s jeho bratrem Ctiborem

³⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 101.

³⁹ Vnuk Jana Šmikouškého.

⁴⁰ Panství Kladno a Červený Újezd.

⁴¹ Následně se tomu skutečně tak stalo, roku 1626.

⁴² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 101.

⁴³ Konaný přibližně kolem roku 1480.

⁴⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 100.

⁴⁵ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 11.

⁴⁶ Fridrich se k problematice tohoto jména vyjadřuje ve své diplomové práci, Gotthard Florian byl pojmenován na počest sv. Floriana. První jméno Gotthard obdržel na památku německého světce Gottharda, neboť oba svátky připadají na stejný den, zde: Hynek FRIDRICH, *Žďárští ze Žďáru. Osudy šlechtického rodu na Kladensku*, Kladno 2008, str. 186.

Tiburcím⁴⁷ odkázal jejich otec Jan Žďárský. Bratři tedy panství získali do společného vlastnictví. Postupem času ale Ctiborovi otec odkázal i panství kladenské.⁴⁸

Gotthard spolu se svojí manželkou Kateřinou Reichlovou z Reichu zasloužil, ve stopách svého otce, o další rozvoj druhého panství středočeské větve Žďárských velkostatku Červený Újezd.⁴⁹ Zároveň působil i jako hejtman Slánského kraje.⁵⁰ Fridrich zastává názor, že tento muž dokázal mistrně pracovat s penězi z dědictví i z výnosů panství, a ve své závěti zanechal skutečně rozsáhlé panství, které se skládalo z 24 vesnic s 234 osedlými, svému vnukovi Florianu Jetřichovi⁵¹. V roce 1608 ovšem došlo k propojení velkostatku Červený Újezd a Kladno, díky tomu se počet osedlých zvýšil na 442⁵². Následkem sjednocení se tak rod Žďárských ze Žďáru z hlediska počtu osedlých dostal na pozici nejbohatšího rytířského rodu ve Slánském kraji.⁵³

Kromě vysokých a významných pozic, na která se Ctibor Tiburcí dostal díky své věrné službě Habsburkům, tak stále kladl důraz na svoji vrchnostenskou roli na kladenském panství, mimo jiné se zasloužil o to, aby bylo panství všemožnými prostředky zvelebováno a díky své pevné pozici u dvora zajistil pro panství cenná privilegia⁵⁴. Bartůněk považuje za velmi významný čin Ctibora Tiburcího na kladenském panství založení školy roku 1598.⁵⁵ Ctibor Tiburcí se rovněž zasloužil i o založení lazaretu, který sloužil primárně pro léčbu nemocí u jeho služebnictva.⁵⁶

Velmi významnou vrchností v rámci rodu Žďárských ze Žďáru byl zcela jistě i otec Marie Maxmiliány Evy Terezie, Florian Jetřich. Tento muž se zasloužil o všestranný rozvoj kladenského panství. Roku 1630 zajistil u císaře Ferdinanda II. privilegium, které Kladnu zaručovalo právo třetího výročního trhu. Téhož roku i sám Florian Jetřich pomohl Kladnu

⁴⁷ Fridrich se k problematice tohoto jména vyjadřuje ve své diplomové práci: Narození Ctibura Tiburcího připadlo na den nepřilíš známého křesťanského svátku sv. Tiburcí nebo rovněž Tiburtiuse. Na počest tohoto římského mučedníka byl tedy Ctibor Tiburcí pojmenován. První jméno Ctibor bylo již v českém prostředí víceméně obvyklé, ačkoliv v rámci rodu bylo ojedinělé, zde: Hynek FRIDRICH, *Žďárští ze Žďáru. Osudy šlechtického rodu na Kladensku*, Kladno 2008, str. 138.

⁴⁸ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 11.

⁴⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 101.

⁵⁰ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 63.

⁵¹ Mariinu otci.

⁵² Dle A. MÍKY lze panství s tímto počtem osedlých označit jako panství se středním majetkem.

⁵³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 101.

⁵⁴ Např. potvrdil práva, které městečko Kladno získalo za Jiřího ze Žďáru, díky tomu zbavil kladenské řemeslníky od všemožných závazků. Dále městu daroval dvě varny piva, díky tomu mohli kladenští vařit i šenkovat pivo.

⁵⁵ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 128.

⁵⁶ *Tamtéž...*, str. 194.

různými právy, například se odřekl práv na „odúmrtí“. Mimo jiné se zasloužil i o přidání třetí varny piva.⁵⁷

Dle Fridricha měla Marie Maxmiliána Eva Terezie nejvíce blízko ke svému nejstaršímu bratru, Františku Eusebiovi, druhému říšskému hraběti ze Žďáru. Byl to dědic Floriana Jetřicha ze Žďáru, avšak této výsady nijak výrazně nevyužíval. Na rozdíl od svého otce se nedostal do žádných pozic na významných úřadech a ani se nikdy neoženil.⁵⁸

František Adam se, kromě práce v církevní oblasti, proslavil i dobročinnou činností pro kladenskou školu. Zasloužil se i o rozšíření kladenského špitálu, aby zvládl ošetřovat větší počet osob.⁵⁹ František Adam Eusebius zemřel roku 1670.⁶⁰ Jeho smrtí vymřela česká linie pánů ze Žďáru.⁶¹

Velmi silné reakce vyvolala jeho závěť, neboť dvě hlavní rodová panství, Kladno a Červený Újezd, odkázal rodině Mikuláše Žďářského ze Žďáru, což byla vřetatská rodová linie, která byla známá svým luteránstvím. Tato rodová větev měla své sídlo v saském kurfiřtství v Míšni.⁶² Františkovým požadavkem byla ovšem podmínka, že příslušníci vřetatské linie konvertují ke katolictví.⁶³ Velkostatek Vičice-Boleboř odkázal hrabě rodu Martiniců.⁶⁴

Jeho sestry s tímto rozdělením nesouhlasily a nastaly soudní spory. Tyto majetkové spory se velmi protáhly a trvaly celých šestnáct let. K vyřešení došlo roku 1688, kdy bylo rozhodnuto o sepsání smlouvy.⁶⁵ Příbuzní ze Saska nebyli ochotni přijmout podmínky, které jim přikazovaly konvertovat, a tím pádem museli být nějakým způsobem odškodněni.⁶⁶ Sestry byly tedy nuceny zaplatit vřetatské větvi odškodné ve výši 53 000 zlatých, ale díky tomu se jejich hlavní rodová panství ve středních Čechách navrátila do jejich rukou.⁶⁷

V ten samý rok si sestry tato panství rozdělily na pět dílů, přičemž Marie Maxmiliána Eva Terezie získala Kladno, včetně přilehlých vesnic a rodového zámku, který byl již značně zpustlý.⁶⁸ Bartůněk v tomto kontextu ještě upřesňuje, že Marie Maxmiliána Eva Terezie získala

⁵⁷ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 143.

⁵⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 110.

⁵⁹ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 147.

⁶⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 111.

⁶¹ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 8.

⁶² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 111.

⁶³ Jiří KOVAŘÍK, *Žďárští ze Žďáru a vývoj...*, str. 4.

⁶⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 111.

⁶⁵ *Tamtéž...*, str. 111.

⁶⁶ Jiří KOVAŘÍK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 4.

⁶⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 112.

⁶⁸ *Tamtéž...*, str. 112.

ke Kladnu konkrétně osm vesnic: Volšany, Dubí, Kročehlavy, Motyčín, Žižice, Cvrčovice, Saky a Újezd.⁶⁹ Následkem tohoto rozdělení tak byl, do této chvíle jednotný a pospolitý, majetek rodu Žďárských ze Žďáru finálně rozdělen.⁷⁰

1.3 Žďárští ze Žďáru ve službách Habsburků

V období od druhé poloviny 16. století se příslušníci rodu Žďárských ze Žďárů začínali dostávat na významné pozice do krajských úřadů i do vysokých pozic u císařského dvora. Řada z nich zastávala i pozice přísedících u významných soudů⁷¹. Mezi nejvýznamnější rodové příslušníky v 16. století patřil Jiří Žďárský a následně i jeho synovec Ctibor Tiburcí Žďárský, který působil na celé řadě významných pozic. Fridrich i Palacký se shodují v tom, že zastával úřad karlštejnského purkrabího⁷² a zároveň i úřad místodržícího⁷³ za vlády krále a císaře Matyáše⁷⁴, dozajista se tedy řadil mezi vysoké královské hodnostáře.⁷⁵ Sám císař Matyáš, dle Fridricha, choval Ctibora Tiburcího ve velké úctě a měli spolu přátelské vztahy.⁷⁶

Rod Žďárských ze Žďáru si společně s nástupem do úřednických pozic vydobyl i významné společenské postavení, jež napomohlo k celkovému vzestupu ve společnosti a prosperitě. Se společenským vzestupem přišel i vyšší životní standard, z toho důvodu začínali od druhé poloviny 16. století rodoví příslušníci žít v honosnějších zámcích, z nichž je nutné vyzdvihnout zejména Kladno a Červený Újezd. Jejich služebnictvo se skládalo z chudších šlechtických a měšťanských rodin a zároveň se prostřednictvím manželských svazků propojovali s bohatými, významnými a především panskými rody. Mezi jejich nové příbuzné patřily renomované rody pánů Bořitů z Martinic⁷⁷, pánů Vratislavů z Mítrovic či pánů Berků z Dubé a Lipé a mnoho dalších.⁷⁸

V první polovině 17. století patřil mezi významné rodové představitele Florian Jetřich Žďárský⁷⁹. Florian Jetřich byl horlivým katolíkem a měl zájem o sňatek s dcerou známého

⁶⁹ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 152.

⁷⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 112.

⁷¹ Napříč různými úrovněmi pozic se opakují zejména jména: Jiří Žďárský, Gotthard Florian, Ctibor Tiburcí.

⁷² Konkrétně v letech 1612-1613.

⁷³ V letech 1612-1614.

⁷⁴ František PALACKÝ, doplněno Jaroslavem CHARVÁTEM, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, Praha 1941, str. 63.

⁷⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 102.

⁷⁶ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 126.

⁷⁷ Lze uvést konkrétní příklad rodičů Marie Maxmiliána Evy Terezie.

⁷⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 102.

⁷⁹ Otec Marie Maxmiliány Evy Terezie.

politika 1. poloviny 17. století, českého místodržitele Jaroslava Bořity z Martinic. Tato okolnost zásadním způsobem ovlivnila osud rodu Žďárských.⁸⁰

Stavovské povstání proti Habsburkům v letech 1618–1620 podstatně ztížilo Florianovy námluvy, neboť po třetí pražské defenestraci utekl pan Jaroslav Bořita z Martinic do Pasova v Bavorsku. Velice brzy za ním uprchla i jeho rodina včetně jeho dcery Alžběty Korony, o kterou měl Florian Jetřich značný zájem. Rodinu Jaroslava Bořity v exilu Florian Jetřich různými prostředky podporoval a zanedlouho po jejich útěku odjel do Bavorska.⁸¹ Dokonce byl⁸² při konfiskační komisi obviněn ze zrady a vzpoury.⁸³

Kvůli obavám ze stavovské konfiskace jeho panství byl ale nucen se vrátit a roku 1619 podepsal oddanost stavům. Velice brzy se však vrátil zpátky do Pasova za Alžbětou Koronou. Stavové jej v závislosti na tom prohlásili za zrádce a jeho statky připadly jiným věrným šlechtickým rodinám.⁸⁴ V této souvislosti připomíná Petr Maťa písemný závazek, který byl Florian Jetřich společně se svoji nastávající Alžbětou Koronou povinen podepsat na tlak Jaroslava Bořity z Martinic. Florian Jetřich i Alžběta Korona písemně slíbili, že nikdy nekonvertují od katolické víry a zároveň, že se nevrátí z exilu do českých zemí, v případě, že Habsburkové stavovské povstání nepotlačí.⁸⁵

Období po bitvě na Bílé hoře bylo obdobím, které exulantům za stavovského povstání umožnilo návrat domů. Žďárští ze Žďáru stáli na straně vítězů a především kvůli jejich katolickému vyznání dosáhli značného vzestupu. Oproti tomu většina šlechty, která se hlásila k protestantství a v době povstání otevřeně podporovala stavovskou konfederaci, byla velmi razantně potrestána.⁸⁶ Florian Jetřich, jeho strýc a bratranec byli „*císařem 29. a 31. října pardonováni ze zločinu podpisu pod stavovskou konfederací a mohli participovat na obohacení z levných konfiskátů*“⁸⁷. Pardonování byli především díky tomu, že se za ně přimluvil Jaroslav Bořita z Martinic.⁸⁸

Díky konfiskacím získal rod řadu panství v severozápadních Čechách. Mezi nejvýznamnější zcela jistě patřila panství Vičice a Boleboř u Chomutova, ze kterých vytvořili

⁸⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 102.

⁸¹ *Tamtéž...*, str. 103.

⁸² Společně se svým strýcem Janem Jiřím Žďárským a bratrancem Hynkem Jiřím Žďárským.

⁸³ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 14.

⁸⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 103.

⁸⁵ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, str. 546.

⁸⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 104.

⁸⁷ *Tamtéž...*, str. 104.

⁸⁸ Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha, 1882, str. 942.

již svůj třetí velkostatek Vičice-Boleboř. Mimo jiné i výhodně odkoupili své někdejší rodové panství a zámek Žďár u Doupova, tím pádem zajistili, že rodová kolébka zůstane v jejich držení.⁸⁹ Václav Bílek k této záležitosti navíc dodává, že díky konfiskacím rod obdržel statek Přívlaky a rovněž řadu menších vesnic.⁹⁰

Florian Jetřich byl Martinicovým chráněncem, zároveň značným přívržencem císaře Ferdinanda II. a za svoji oddanost obdržel roku 1622 povýšení do panského stavu s titulem „svobodného pána ze Žďáru“. Od této doby se on i jeho rodina psali jen „ze Žďáru“ a nikoliv starým jménem „Žďárští ze Žďáru“.⁹¹

Díky své oddanosti ke katolickému vyznání začal působit jako rekatolizační komisař ve Slánském a Rakovnickém kraji a za své aktivní počínání v oblasti rekatolizace obdržel od císaře titul „velkého dědičného palatina“, což bylo významné ocenění, na které dosáhli pouze nejmivnější a nejužší spolupracovníci Habsburků.⁹² Toto ocenění bylo původně určeno pouze pro německé země, ale od vlády Ferdinanda II. bylo běžné, že bylo udělováno i v českých zemích.⁹³

Florian Jetřich Žďárský zastával řadu dalších významných funkcí, byl například císařským radou, zemským soudcem či královským místodržícím. Díky tomu tedy bylo nutné, aby byl často přítomen u císařského dvora, a proto se svoji rodinou pobýval vedle rodových sídel na Kladně a Červeném Újezdě v Praze nebo ve Vídni.⁹⁴

1.4 Víra a její proměny v historii rodu

Náboženská otázka rodu Žďárských ze Žďáru zcela jistě patří mezi význačné fenomény tohoto šlechtického rodu. Jedná se o téma velice úzce spojené s osobností Marie Maxmiliány Evy Terezie a následně i s jejím působením na hradě Košumberk.

Rodiče Marie Maxmiliány Evy Terezie, Florián Jetřich Žďárský ze Žďáru a Alžběta Korona Bořitová z Martinic, byli horlivými katolíky.⁹⁵ Svě děti, tedy Marii Maxmiliánu Evu Terezii a její sourozence, vedli ke stejné výchově, která byla silně ovlivněna katolickým vyznáním. Značný důraz byl kladen na úctu k Panně Marii, jak u rodu Žďárských, tak

⁸⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 104.

⁹⁰ Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací...*, str. 943.

⁹¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 105.

⁹² *Tamtéž...*, str. 105.

⁹³ Václav BARTUŇEK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 143.

⁹⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 106.

⁹⁵ *Tamtéž...*, str. 102.

u Martiniců. Marie Maxmiliána Eva Terezie i její sourozenci byli tedy od útlého věku vedeny k niterné zbožnosti.⁹⁶ Během jejich výchovy byla zdůrazňována správná katolická morálka, která byla ještě podporována častými bohoslužbami kazatelů z řádu sv. Františka z Assisi v Hájku, ale i v Praze.⁹⁷ Z tohoto důvodu tedy není divu, že tato hluboká zbožnost Marii Maxmiliáně zůstala, když přišla do východních Čech. Rovněž přirozeným je i fakt, že někteří sourozenci se zasloužili o vznik stavebních památek, které představovaly významná poutní místa, podobně jako chrám Panny Marie na Chlumku, za jehož vznikem stála Marie Maxmiliána.⁹⁸

Mezi další významné katolíky patřil Florianův prastrýc Ctibor Tiburcí Žďárský. Oproti svému bratru Gotthardovi Florianovi byl Ctibur Tiburcí zaníceným katolíkem, který podporoval jezuitský řád a rovněž finančními částkami přispíval k opravám kostelů.⁹⁹ Se svým strýcem pobýval Florian Jetřich na honosném kladenském zámku. Ctibor kladl velký důraz na vzdělání svého synovce a zároveň jej vychovával v katolickém duchu. Důsledné vzdělání jej nakonec vedlo k přestupu¹⁰⁰ ke katolické víře.¹⁰¹

Ovšem nebylo tomu ale vždy takto. V 15. století se vzhledem ke stále měnící se situaci měnilo i náboženské vyznání. Kupříkladu Jan Šmikoušský, který by se dal považovat za nejvýznamnějšího rodového představitele v 15. století¹⁰², se proslavil například tím, že udatně bránil hrad Libštejn proti husitskému útoku.¹⁰³ Nejdříve stál na straně císaře Zikmunda a byl tedy katolického vyznání, ale později se více ztotožnil s husity a začal vyznávat podobojí.¹⁰⁴ Bartošek z Drahonice píše ve své kronice o Janu Šmikoušském toto: „*Téhož roku, totiž 1429, zajel po svátku sv. Jiří Habart z Adlar, sídlící tady na hradě Týřově, s Janem řečeným Šmykouským, s urozeným pánem Fridrichem z Donína a s jinými služebníky řečeného pana krále a se sto čtyřiapadesáti jezdci na nepřátelský nájezd ku Praze, pokusili se odehnat z pražského okolí přes dvě stě dobytčat a také je hnali až ke klášteru zbraslavskému. Tam je pronásledovali novoměstští měšťané a konšelé a jejich spolčenci na koních, na vozech i pěšky, u řečeného kláštera je dostihli a zahájili s nimi boj na břehu Vltavy i na řece Vltavě. Habart se svými druhy Pražany hbitě porazil, v bitvě jich přes čtyřadvacet utopil v řece a sto*

⁹⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 108.

⁹⁷ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská 1633-1690*, Luže 1940, str. 35.

⁹⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 108.

⁹⁹ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 128.

¹⁰⁰ Původně byl vychováván ve víře podobojí (viz níže).

¹⁰¹ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 15.

¹⁰² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 100.

¹⁰³ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna...*, str. 26.

¹⁰⁴ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 8.

*šestašedesát zajatců, některé koňšely i měšťany, přivedl se zbraněmi na řečený hrad Týřov a kdyby nebyla zasáhla ozbrojená moc měšťanů Starého Města, byl by tam zahnal i dobytek.*¹⁰⁵

K vyznávání podobojí se ovšem hlásili i pozdější představitelé rodu Žďárských ze Žďáru. Jednalo se například o prarodiče již zmíněného Floriana Jetřicha, který byl právě svým dědem Gothardem Florianem Žďárským a babičkou Kateřinou Žďárskou z Reichu vychováván. Prarodiče jej vedli k víře podobojí¹⁰⁶, kterou oba vyznávali.¹⁰⁷ Následný opatrovník Ctibor Tiburcí ale mladého Floriana vedl ke katolické víře, jak již bylo zmíněno výše. Tímto Ctibor Tiburcí porušil poslední vůli Florianových prarodičů, aby byl Florian Jetřich dále veden k víře podobojí.¹⁰⁸

Florian Jetřich se stal zaníceným katolíkem (viz kapitola *Žďárští ze Žďáru ve službách Habsburků*) a mimo jiné se zasloužil o založení loretánské svatyně, Hájků u Jenče.¹⁰⁹ Stavba svatyně byla dokončena roku 1623.¹¹⁰

Katolické víře se zasvětil rovněž i nejstarší syn Floriana Jetřicha, František Adam Eusebius. Byl velmi ovlivněn katolickou církví a vytvořil si renomé velkého donátora církve.¹¹¹ Úctě k Panně Marii zasvětil František Adam celý svůj život a v náboženské oblasti dosahoval značných úspěchů.¹¹² Zmínit je možné ještě například jeho obnovu a celkové vybavení chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Kladně.¹¹³

Těmto činnostem se věnovala i Marie Maxmiliána Eva Terezie ve východních Čechách, tudíž lze v jejím počínání spatřovat mezi sourozenci jistou podobnost.¹¹⁴ Mezi jeden z jeho největších úspěchů bezpochyby patří založení františkánského kláštera v Hájků. Dokončení této stavby se ale nedožil, neboť se finančně nákladná stavba odkládala z důvodu vysokých výdajů,

¹⁰⁵ *Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého = Fontes rerum bohemicarum. Díl 5, Kronika Vavřince z Březové, výtah z Kroniky Vavřince z Březové, Vavřince z Březové Píseň o vítězství u Domažlic, tak zvaná Kronika University pražské, Kronika Bartoška z Drahonice, přídavek Kroniky Bartoška z Drahonice. V Praze: nákladem Nadání Františka Palackého, 1893, str. 599. (Volně přeloženo a citováno z: <https://www.husitstvi.cz/forum/viewtopic.php?f=25&t=2322>).*

¹⁰⁶ Mimo jiné mu právě prarodiče odkázali panství v Červeném Újezdě.

¹⁰⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 103

¹⁰⁸ Václav BARTŮNĚK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 15.

¹⁰⁹ *Tamtéž...*, str. 144.

¹¹⁰ Petra VEČEROVÁ, *Kláštery v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2005, str. 50.

¹¹¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 110.

¹¹² Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna...*, str. 31.

¹¹³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 110.

¹¹⁴ *Tamtéž...*, str. 110.

kteře musely být vynaloženy proti sílící turecké hrozbě.¹¹⁵ Stavba byla úspěšně dokončena roku 1684.¹¹⁶

1.5 Narození a výchova

Marie Maxmiliána Eva Terezie se narodila do rodiny Floriana Jetřicha Žďárského a Alžběty Korony Bořitové z Martinic 8. zářij 1633 v Praze. Okolnosti narození budoucí košumberské paní ale byly značně problematické, neboť se narodila bez jakýchkoliv známek života. Její matka byla velice zbožná žena a dle tehdejších konvencí měla obavy o zatracení své dcery z důvodu jejího úmrtí bez řádného křtu. Z toho důvodu si nechala povolat mnichy z kapucínského kláštera, aby její dceru pokřtili a zároveň se za ni i modlili. Ke značnému překvapení začala novorozená Marie Maxmiliána Eva Terezie jevit známky života a začala se zotavovat.¹¹⁷

První jméno dostala na počest Panny Marie vzhledem k datu jejího narození, tedy 8. zářij. Kult Panny Marie se v rodině dlouhodobě pěstoval. Zbylá jména dostala pravděpodobně podle svých příbuzných a zároveň i podle dobových zvyklostí.

Fridrich připomíná ještě jeden případ bezprostředního ohrožení života, ve kterém se Marie Maxmiliána Eva Terezie ocitla jako šestitýdenní. V té době se s rodiči plavila na lodi po Dunaji a její chuva přestala dávat pozor na její kolébku. Na kolébku se mezitím usadil pravděpodobně lékař Krídl, který tak malou šlechtičnu málem zardousil. Chuva si ale naštěstí nastalé situace rychle všimla a Marii Maxmiliánu Evu Terezii zachránila. V dětství prodělala Marie Maxmiliána Eva Terezie neštovice, které se ale na ní výrazněji nepodepsaly a úspěšně jim odolala.¹¹⁸ Milan Skřivánek se zmiňuje o tom, že příbuzní měli malou Marii Maxmiliánu Evu Terezii velice rádi a dívinka prý od svých sedmi let žila rok a půl u své tety^{119, 120}.

Na jaře roku 1649 zemřela Alžběta Korona a Florian Jetřich poslal Marii Maxmiliánu Evu Terezii na výchovu k hraběti Jiřimu Bořitovi z Martinic, jejímu strýci. Jiří Bořita zastával od roku 1644 pozici zástupce Nejvyššího královského kancléře. Na pozici Nejvyššího kancléře byl stále ještě Vilém Slavata hrabě z Chlumu a Košumberka. Kvůli své funkci musel Jiří Bořita

¹¹⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 111.

¹¹⁶ Petra VEČEROVÁ, *Kláštery v Čechách...*, str. 51.

¹¹⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 112.

¹¹⁸ *Tamtéž...*, str. 112.

¹¹⁹ Václav Oliva udává, že se jednalo o ovdovělou Evu Šternberkovnu, zde: Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 73.

¹²⁰ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 87.

z Martinic pobývat ve Vídni u císařského a královského dvora Ferdinanda III. Z toho důvodu tedy Marie Maxmiliána Eva Terezie mohla blíže poznat vídeňskou společnost, se kterou se dříve setkávala pouze, když své rodiče doprovázela na vídeňské pobyty.¹²¹ U dvora svého strýce se Marie Maxmiliána dočkala další přísné a tvrdé výchovy.¹²²

Ve Vídni se Marie Maxmiliána seznámila s ovdovělým Jindřichem Vilémem Slavatou, kterému se velmi zalíbila, a proto požádal, prostřednictvím svého strýce Viléma Slavaty, Floriana Jetřicha a Jiřího Bořitu o povolení k sňatku. Vztahy mezi rodem Slavatů a Martiniců byly velmi dobré po mnoho let, z toho pohledu byly tedy zasnuby logickým krokem pro spojení rodů.¹²³

1.6 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako šlechtičny

Samotné okolnosti narození Marie Maxmiliány Evy Terezie nejsou ve všech zdrojích jednotné. Nejen, že se u autorů neshoduje datum jejího narození. V nejstarších publikacích od Adámka a Olivy se objevuje starší a s největší pravděpodobností nepřesné datum narození, rok 1637. Věk uváděný zmíněnými autory, ve kterém se Marie Maxmiliána provdala za Jindřicha Viléma Slavatu, by této skutečnosti ale neodpovídal. Proti těmto nesrovnalostem se staví V. V. Jeníček ve své publikaci *Poslední Slavatovna košumberská 1633-1690*, který na základě vlastního výzkumu došel k závěru, že správné datum narození se blíží roku 1633. V. V. Jeníček se mimo jiné značně vymezuje i proti latinsky psané jezuitské kronice od Georgia Ivánka¹²⁴, ze které například Václav Oliva či později Milan Skřivánek čerpají. Označuje ji za zdroj zkreslených a neúplných informací. Dokonce údaje k narození Marie Maxmiliány, uvedené v této kronice, opravuje.

Je ovšem nutné podotknout, že V. V. Jeníček se k okolnostem narození Marie Maxmiliány Evy Terezie vůbec nevyjadřuje a pouze upravuje rok jejího narození, aby tím zdůraznil nepřesnosti jezuitských analů. V. V. Jeníček v této otázce tedy přináší úplně nový pohled. Na základě jeho výzkumu se nové publikace přiklánějí k jeho verzi výkladu narození Marie Maxmiliány Evy Terezie, a tedy uvádějí rok 1633.

Zajímavá příhoda o (skoro)zasednutí šlechtičny ještě v kolébce se objevuje pouze u V. Olivy a M. Skřivánka, následně i u Fridricha, který Olivu v této historické události cituje.

¹²¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 112.

¹²² Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chumku...*, str. 87.

¹²³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

¹²⁴ *Historia residentiae Kossumbergensis*.

Tato příhoda, obdobně jako nepříznivé okolnosti jejího narození, působí jako příběh přímo stvořený pro vznik budoucí legendy. Je až pozoruhodná náhoda, že se hraběnka narodila na svátek Panny Marie. Rovněž velice pozoruhodně působí i nepříznivé okolnosti narození, které byly zažehnány usilovnou modlitbou. Všechny tyto „náhody“ dle mého názoru působí jako počátek jedné obrovské legendy, která je na konci hraběnčina života zpečetěna tím, že celé košumberské panství předá jezuitskému řádu.

Milan Skřivánek i Hynek Fridrich se shodují v názoru, že Alžběta Korona vyznávala přísnou a tvrdou výchovu vůči všem svým dětem, včetně Marie Maxmiliány Evy Terezie, a to pravděpodobně z toho důvodu, aby své děti připravila na obtíže, které život může přinést. V každém případě lze usuzovat, že svojí přísnou výchovou docílila určitého „utlumení“ povahy Marie Maxmiliána Evy Terezie. Je ovšem nutné připomenout i budoucí smutný osud Marie Maxmiliány, který jistě její povahu ovlivnil ještě výraznějším způsobem.¹²⁵

Tvrdá výchova ve stínu zbožnosti zcela jistě ovlivnila následné počínání Marie Maxmiliány Evy Terezie v jejích rodinných i hospodářských rozhodnutích. Pro budoucí výzkum by mohlo být zajímavé zkoumat, jakým konkrétním způsobem byla mladá šlechtična vychovávána, jestli se nějak lišil od klasické výchovy barokní šlechtičny, i vzhledem k tomu, jakou důležitou osobností se Marie Maxmiliána Eva Terezie v budoucnu stala. Nepřehlédnutelným se jeví vliv silně katolicky orientovaných rodičů, na druhé straně nelze vyvrátit hospodářské schopnosti celého rodu Žďárských, které se projeví u této aristokratky (více viz kapitola *Marie Maxmiliána Eva Terezie jako hospodářka*). Nebo, pokud by tomu tak prameny nasvědčovaly, by výzkum mohl toto tvrzení naprosto vyvrátit s ohledem na to, že se takový pohled na Marii Maxmiliánu Evu Terezii zdá být vykonstruovaný.

2. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako manželka

2.1 Svatba s Jindřichem Vilémem Slavatou

Svatba Marie Maxmiliány Evy Terezie hraběnky ze Žďáru a Jindřicha Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka se uskutečnila 9. ledna 1651 ve Vídni. V den svatby bylo Marii Maxmiliáně pouze sedmnáct let, byla tedy mnohem mladší než téměř padesátiletý Jindřich Vilém. Jindřichovi Vilémovi šel za svědka jeho již velmi starý strýc Vilém Slavata, který se celý život téměř otcovsky staral o Jindřicha Viléma. Díky této svatbě se opět spojily osudy

¹²⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 112 a Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 87.

dvou královských místodržících, kteří byli roku 1618 defenestrováni, jelikož vnučka jednoho se provdala za synovce druhého.¹²⁶

Jindřich Vilém pocházel z významného šlechtického rodu Slavatů, proto by bylo příhodné zmínit některé rodové fenomény, které ovlivnily vývoj dobových událostí. Rod Slavatů jakoby se v den svatby stal minulostí, přítomností i budoucností Marie Maxmiliány Evy Terezie vzhledem k panství na Košumberku, dlouholetému sídlu Slavatů, který se v následujících letech stal jejím domovem a zároveň i osudem.

2.1.1 Slavatové a hrad Košumberk

Hrad Košumberk se nachází ve stejnojmenné obci Košumberk. Byl vystavěn na východním břehu řeky Novohradky na vcelku výrazném strategickém místě. Je součástí města Luže na Chrudimsku v Pardubickém kraji. Lužský region patří do Chrudimské tabule a leží tak na jižním okraji Železných hor. Dle archeologického výzkumu se osídlení košumberského návrší datuje nejméně do 11. století. Dle dostupných informací hrad vznikl s největší pravděpodobností koncem 13. století¹²⁷, což by nasvědčovalo faktu, že Košumberk patří mezi nejstarší hrady na českém území.¹²⁸ Sedláček se zde přiklání k názoru, že byl hrad postaven mezi druhou polovinou 13. století až začátkem 14. století.¹²⁹

Mezi první majitele hradu Košumberk patřil rytíř Ojř z Košumberka, připomíná se roku 1318. Neví se o něm mnoho, pouze to, že když zemřel, zanechal po sobě vdovu a sirotky. V tomto období se hrad skládal pouze z obytného paláce, který byl postaven na nejvyšším místě na hradním návrší. Co se týče hradebního opevnění, tak to v této době tvořila pouze jednoduchá hradba, která byla na některých místech posílena baštami. Hradba měla čtyřúhelníkový půdorys a obklopovala celý palác. Svoji úlohu při opevnění hradu měla i dodnes zachovaná čtyřhranná věž, která se nachází na jižním nároží.¹³⁰

Hradba byla postavená mnohem níž než palác ve svahu hradního návrší. Opevnění nebylo doplněno žádnými valy ani příkopy, což bylo pravděpodobně dáno strmostí svahu. K přístupu do hradu sloužila gotická brána, která byla umístěná na jihovýchodní straně hradby.

¹²⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

¹²⁷ Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku*, Brno 2002, str. 61.

¹²⁸ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí*, Praha 1903, str. 11.

¹²⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže Království Českého*, díl 1., Praha 1993., str. 96.

¹³⁰ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže a okolí*, Luže 2006, str. 18.

Do dnešní doby jsou z nejstarších stavebních etap hradu zachovány základové a obvodové zdi paláce a částečně i zbytky hradeb.¹³¹

Dalším majitelem hradu byl Bohuněk z Pfafentalu, který se hradu zmocnil násilným způsobem a nechal vdovu po Ojří i s dětmi vyhnat. Posléze byl ale nucen hrad opustit a vrátit hrad vdově po Ojří, a to na základě rozkazu krále Jana Lucemburského.¹³² K těmto událostem došlo pravděpodobně mezi léty 1318 až 1346.¹³³

Ve druhé polovině 14. století patřil hrad pravděpodobně Diviši z Popovce. Diviš z Popovce prodal roku 1372 hrad Košumberk i s přilehlým panstvím Divišovi, Ješkovi, Mstislavovi a Slavatovi z Chlumu za celkovou částku 2000 kop. Součástí panství bylo městečko Luže, Zdislav, poplužní dvory Voletice, Miřkovice, Srbčice, Popovec, Mentoury, Jenišovice, Ostrov, Čenkovice, Budislav, Štěnec a Domoradice.¹³⁴ Rod pánů z Chlumu pochází z Chlumu na Čáslavsku, který je dnes malou vesničkou u Zbýšova, dříve se však jednalo o městečko.¹³⁵

Tímto způsobem se tedy hrad dostal do rukou budoucích Slavatů, v jejichž držení zůstal až do roku 1684¹³⁶.¹³⁷ Páni z Chlumu přeměnili Košumberk v jedno ze svých předních rodových sídel a postupem času se začali nazývat „z Košumberka“.¹³⁸

Na začátku 15. století byla realizována přestavba hradu. Ve středu hradu byla vybudována čtyřhranná obytná věž. V období pozdní gotiky byl hrad obehnan opevněným předhradím. Samotná hradba byla zesílena čtyřhrannými věžičkami a baštami. Do dnešní doby zůstala zachována pouze jedna věžička a zbytky dvou bašt. Na základě vyobrazení hradu z první poloviny 18. století, které je uloženo v hradním muzeu, dnes víme, že kolem hradu bylo celkem šest bašt s kruhovým půdorysem. V první polovině 16. století byla vybudována v prostoru předbrani budova purkrabství. Na fasádě purkrabství jsou do dnešní doby zachovány psaníčková sgrafita.¹³⁹

¹³¹ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže a okolí*, Luže 2006, str. 18.

¹³² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky...*, str. 96

¹³³ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 18.

¹³⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky...*, str. 96.

¹³⁵ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 12.

¹³⁶ Tento rok se nabízí za předpokladu, že Marii Maxmiliánu Evu Terezií budeme považovat za poslední Slavatovnu. Případně se nabízí rok 1656, ve kterém zemřela jediná dcera Marie Maxmiliány Evy Terezie a Jindřicha Viléma Slavaty a její smrtí tedy košumberská větev Slavatů vymřela po přeslici.

¹³⁷ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 10.

¹³⁸ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 18.

¹³⁹ Pavel JURÍK, *Dominia Pánů z Hradce, Slavatů...*, str. 204.

Pod správou prvních slavatovských majitelů byla hradu Košumberk zachována původní gotická podoba. Do rozsáhlého stavebního vývoje se postupem času pustil až syn Slavaty z Chlumu, Diviš Slavata z Chlumu, pod jehož správu panství přešlo roku 1540.¹⁴⁰

Následný vývoj hradu je podrobněji zachycen v kapitole *Vrchnostenská role košumberských Slavatů*, viz níže.

2.1.2 Vrchnostenská role košumberských Slavatů

Na začátku vlády Diviše Slavaty se roku 1544 na košumberském panství finálně dokončila dříve zahájená výstavba přilehlé budovy a prostoru předbrání. Roku 1560 se Diviš Slavata rozhodl pro kompletní přestavbu celého hradu v renesanční sídlo, které by tak vhodně reprezentovalo rod Slavatů. Přestavba Košumberka započala až o několik let později, konkrétně roku 1573, neboť v tomto roce hrad vyhořel následkem úderu blesku a oprava hradu se tedy současně stala i východiskem jeho samotné přestavby.¹⁴¹ Hrad byl v rámci rekonstrukce rozšířen čtyřhranným stavením.¹⁴²

Kromě rekonstrukce hradu bylo košumberské panství během Divišovy vlády rozsáhle rozšířeno, neboť se připojilo několik okolních zemanských statků. Správa rozsáhlého panství byla svěřena hejtmanovi, což byl zvláštní úředník, který nejčastěji pocházel z nižší šlechty. Hlavní správa panství sídlila v budově, stále zachované v gotickém stylu, která byla umístěna u vchodu do hradu.¹⁴³

Roku 1575 zemřel Diviš Slavata z Chlumu a rodová panství byla připsána jeho synům Adamovi, Jindřichovi, Albrechtovi, Michalovi a Zachariášovi. Synové Diviše si roku 1577 zděděná panství rozdělili a košumberské panství přešlo pod správu Jindřicha Slavaty.¹⁴⁴ Jindřich Slavata dokončil přestavbu Košumberka, kterou roku 1573 zahájil jeho otec. V únoru roku 1598 odkázal celé košumberské panství svému synovi, Diviši Lacembokovi Slavatovi.¹⁴⁵

Za Diviše Lacemboka¹⁴⁶, z počátku 17. století, byla realizována renesanční přestavba pozdně gotické budovy v předbrání. Zároveň byla přistavěna nová budova, která začala sloužit jako strážnice a současně i nahrazovala některé prostory ve vstupní budově, které nadále

¹⁴⁰ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19.

¹⁴¹ *Tamtéž...*, str. 19.

¹⁴² Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 12.

¹⁴³ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19–20.

¹⁴⁴ *Tamtéž...*, str. 20.

¹⁴⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 85.

¹⁴⁶ Vnuk Diviše Slavaty.

sloužily pro hospodářskou správu panství.¹⁴⁷ Diviš Lacembok tedy hrad celkově opevnil a ozdobil.¹⁴⁸

Během působení Diviše Lacemboka Slavaty hrad Košumberk patřil mezi „nejnákladnější, nejrozsáhlejší a nejpevnější hrady Chrudimského kraje“¹⁴⁹. Zároveň byl Košumberk a rod pánů z Chlumu a Košumberka na začátku 17. století v maximálním rozmachu své slávy a moci.¹⁵⁰ Roku 1605 potvrdil Diviš Lacembok městečku Luži jeho dosavadní práva a privilegia, ale zároveň mu daroval radnici, mimo jiné i pekařské obchody, které vznikly na náměstí. Rovněž byl aktivně rozvíjen obchod se železem a solí, začalo se zde šenkovat víno atd.¹⁵¹ Na základě těchto privilegií mohla Luže rovněž pořádat tři výroční trhy, týdenní trhy a rovněž jeden trh na vlnu.¹⁵²

Po pobělohorských konfiskacích odkoupil zkonfiskované košumberské panství¹⁵³ jeden z českých místodržících předbělohorské doby a představitel katolické a prohabsbursky orientované šlechty a nejvyšší kancléř Českého království, Vilém Slavata, bratranec Diviše Lacemboka.¹⁵⁴ Vilém Slavata ale odkoupil pouze jednu polovinu, druhá polovina byla ponechána, synu Diviše Lacemboka, Jindřichu Vilémovi. Do plnoletosti Jindřicha Viléma se Vilém Slavata zavázal ke správě celého panství.¹⁵⁵

Podle Adámka slíbil Vilém Slavata při svém nástupu, že bude ctít starobylá privilegia a práva poddaných. Již od samého počátku ale jednal v rozporu s tím, co slíbil, a Luži byla odeprána všechna privilegia přiznaná od předchozích vrchností. Dokonce i městské živnosti byly zastaveny. Všechny tyto praktiky měly vyústit v konverzi obyvatel ke katolické víře. Kvůli tomu se ale obyvatelé Luže ocitli ve velice špatné finanční situaci.¹⁵⁶

Léta Vilémova působení na panství se navíc nesly v duchu protireformace.¹⁵⁷ První rekatolizační etapa probíhala pravděpodobně mezi roky 1623–1626.¹⁵⁸ Vilém přistupoval proti

¹⁴⁷ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 20.

¹⁴⁸ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk, Chloumek v XVII. a XVIII. věku*, Hlinsko 1902, str. 5.

¹⁴⁹ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 12.

¹⁵⁰ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 1.

¹⁵¹ *Tamtéž...*, str. 5.

¹⁵² Státní okresní archiv Chrudim, *Archiv města Luže*, inv. č. 1, 1xFAS, *Diviš Lacembok Slavata stvrzuje městečku Luži darování radnice učiněné Jindřichem Slavatou a rovněž další jejich práva*.

¹⁵³ Ke konfiskacím, které zasáhly košumberské panství viz níže v kapitole *Otázka víry a oddanosti Habsburkům*.

¹⁵⁴ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 21.

¹⁵⁵ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 14.

¹⁵⁶ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 12.

¹⁵⁷ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 14.

¹⁵⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 65.

nekatolickým poddaným prostřednictvím velmi radikálních prostředků. Poddaní byli zavírání do žalářů, kde trpěli hladem a zimou a různými jinými způsoby byli nuceni ke změně víry.¹⁵⁹

Bílek v otázce katolických reformací dodává, že ve všech krajích severních a východních Čech existovalo nařízení, podle kterého poddaní nevyznávající katolictví museli do čtyř měsíců konvertovat nebo do šesti neděl odejít. Dle seznamu pak jezuité vyučovali ty rodiny, kde byla připuštěna konverze. V rámci této reformace byl sepsán seznam nekatolických knih, dle kterého byly následně všechny výtisky, které se v rodinách našly, spáleny.¹⁶⁰

Situace se na panství se částečně zlepšila až po obnovení katolické víry na košumberském panství, kdy se Vilém Slavata rozhodl vrátit lužským poddaným privilegia, konkrétně například obnovil i privilegium od Diviše Lacemboka z roku 1605, viz výše. Dále se roku 1631 přimluvil u císaře Ferdinanda II. a zařídil Luži privilegium na clo a mýto. V každém případě zůstal ale hospodářský stav nadále špatný.¹⁶¹

Roku 1634 prodal Vilém Slavata košumberské panství Jindřichu Vilému Slavatovi, který, stejně jako Vilém, konvertoval ke katolictví.¹⁶² Částka, kterou měl Jindřich Vilém za panství zaplatit, byla ve výši 81.104 zlatých a 49 krejcarů.¹⁶³ Fabini zde ale upřesňuje, že z této částky byl odečten dluh ve výši 23.104 zlatých a 49 krejcarů, tím pádem Jindřich Vilém za panství zaplatil 58.000 zlatých.¹⁶⁴ Panství bylo v žalostném stavu, ale Vilém Slavata přispěl značnou finanční výpomocí. Tehdejší manželkou Jindřicha Viléma byla Anna Polyxena Michnovna z Vacínova.¹⁶⁵ Anna Polyxena rovněž přispěla svým věnem k obnově panství. Její budoucí působení na panství však v žádném slova smyslu nebylo prospěšné, jelikož svým neuváženým jednáním panství ještě více zadlužila, viz níže.¹⁶⁶

Během působení Jindřicha Viléma, které bylo významně postiženo probíhající třicetiletou válkou, košumberské panství opětovně razantně upadalo, což bylo zapříčiněno

¹⁵⁹ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 10.

¹⁶⁰ Tomáš Václav BÍLEK, *Reformace katolická, neboli Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě Bělohorské*, Praha 1892, str. 161.

¹⁶¹ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 18.

¹⁶² Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 21.

¹⁶³ Státní okresní archiv Chrudim, *Archiv města Luže, I. dějiny původce fondu*, str. 8.

¹⁶⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 66.

¹⁶⁵ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 19.

¹⁶⁶ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna...*, str. 18.

jednak nájezdy Švédů a jednak rabováním císařských vojáků.¹⁶⁷ Švédské vojsko na panství drancovalo a vraždilo¹⁶⁸, místní poddaní tím byli značně zasaženi.¹⁶⁹

Jindřich Vilém měl nemalé problémy při odstraňování škod, které způsobili vojáci, a zkrátka neměl dostatek finančních prostředků na údržbu hradu Košumberk. Rodové sídlo bylo v této době rozšířeno pouze o jedinou stavbu, a tou byla malá kaple¹⁷⁰.¹⁷¹ I přes špatnou hospodářskou situaci se ale Jindřich Vilém snažil vylepšovat živnosti v Luži a zároveň usiloval o to, aby začaly fungovat nějaké obchody. Znovu zaveden byl například prodej soli a železa.¹⁷²

Městečko Luže bylo drancováním vojáků obzvláště zasaženo a z toho důvodu se představitelé městečka museli uchýlit ke zvýšení výdajů na obnovu městečka, rekonstrukci některých budov či rozšíření jejich stávajícího vybavení¹⁷³. Největší výdaje ale musela Luže vynaložit na shánění jídla v nejbližším okolí, obzvláště velký byl nedostatek masa. Všechny tyto výdaje ještě více posílily špatnou ekonomickou situaci na panství, která byla již tak velice kritická. Rovněž se neustále zvyšovaly válečné výdaje, které zasáhly jak vrchnost, tak poddané, naproti tomu se příjmy čím dál více zmenšovaly.¹⁷⁴ Roku 1650 byl Jindřich Vilém Slavata donucen špatnou finanční situací k prodeji statku¹⁷⁵ Hroubovice.¹⁷⁶

Mezi další z mnoha tragických událostí na panství patřila smrt Anny Polyxeny hraběnky Michnové z Vacínova dne 3. dubna 1650. Dluhy, které po sobě zanechala Anna Polyxena, představovaly skutečný problém. Byly totiž způsobeny především pletichařením jejího bratra, Pavla Michny z Vacínova¹⁷⁷, který měl značný zájem na vlastnickém právu Jindřicha Viléma. Anna Polyxena svému bratrovi poskytovala značně vysoké důchody z košumberského panství. Pavel Michna se pokoušel svým závazkům vyhnout a do dědických záležitostí se zapletl i řád karmelitánek z Reyna Kolína, který se měl stát v případě převodu panství věřitelem, namísto

¹⁶⁷ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 21.

¹⁶⁸ Této problematice se v obecné rovině nejnověji věnuje Jan Kilián ve své publikaci *Měšťan a šelma*. I přes to, že se konkrétně nevěnuje námi zkoumanému regionu, se jedná o cenný příspěvek k tématu vojsk ve městech ze třicetileté války.

¹⁶⁹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna...*, str. 18.

¹⁷⁰ Tato kaple byla velmi důležitá zejména během působení Marie Maxmiliány Evy Terezie. Svoji malou kapacitou ale brzy přestala vyhovovat hraběnkým potřebám a z toho důvodu byla roku 1669 nahrazena nově postavenou kaplí na Chlumeckém vrchu nedaleko Košumberka.

¹⁷¹ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 21.

¹⁷² Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 19.

¹⁷³ Jeníček udává, že byla koupěna např. nová trubka do věže kostela sv. Bartoloměje; bylo nutné zrealizovat rekonstrukci studně. Všeobecně se muselo najímat mnoho řemeslníků, což byla přirozeně další zátěž pro městskou pokladnu, zde: *Poslední Slavatovna Košumberská*, str. 18–19.

¹⁷⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna...*, str. 18–19.

¹⁷⁵ Tento statek, ale později odkoupila zpátky Marie Maxmiliána Eva Terezie, viz níže.

¹⁷⁶ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky...*, str. 102.

¹⁷⁷ Rada české komory.

dlužníka. Vilém Slavata ale v záruční listině objevil řadu nesrovnalostí a faktických chyb, díky čemuž nemohla být považována za platnou a košumberské panství tak zůstalo v rukách Jindřicha Viléma.¹⁷⁸

Vilémovi velmi záleželo na tom, aby byl hrad Košumberk a celé panství finančně zabezpečeny, proto se snažil pomáhat svému synovci.¹⁷⁹ V této době pobýval Vilém Slavata ve Vídni se svým dlouholetým přítelem Jaroslavem Bořitou hrabětem z Martinic a jeho bratrem Jiřím Adamem, u kterého již několik let pobývala jeho vnučka Marie Maxmiliána Eva Terezie, rozená hraběnka ze Žďáru. Díky tomu nic nebránilo vzájemnému seznámení Jindřicha Viléma Slavaty s mladou šlechtičnou Marií Maxmiliánou Evou Terezií.¹⁸⁰

2.1.3 Otázka víry a oddanosti Habsburkům

Diviš Slavata z Chlumu patřil mezi nejvýznamnější a nejdůležitější představitele rodu pánů z Chlumu. Diviš byl prvním příslušníkem svého rodu, který používal jméno Slavata jako rodové příjmení.¹⁸¹ Diviš Slavata významně přispěl k rozšíření českobratrského vyznání na košumberském panství.¹⁸² Roku 1547 se aktivním způsobem účastnil protihabsburského odboje a všemožnými způsoby podporoval Jednotu bratrskou.¹⁸³ Diviš Slavata byl jedním z dvanácti šlechticů, kteří tvořili řídicí výbor stavovského odboje, avšak je velmi pravděpodobné, že se obsazení řídicího výboru často měnilo.¹⁸⁴ Za svoji úlohu v povstání byl císařem potrestán a téhož roku bylo košumberské panství degradováno na manství.¹⁸⁵

Na jeho obranu se ale ozvala řada urozených osobností, především kvůli důležitým službám, které Diviš pro císaře později vykonával.¹⁸⁶ Postupem času tak byl císařem Maxmiliánem II. pardonován, manství bylo následně zrušeno a Divišovi byl umožněn návrat do politického života.¹⁸⁷

Dále je důležité, že v období vlády Diviše Slavaty došlo ke zřízení českobratrské školy na Košumberku. Tuto školu začaly postupem času navštěvovat značné osobnosti, jmenovitě

¹⁷⁸ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 22–23.

¹⁷⁹ *Tamtéž...*, str. 23.

¹⁸⁰ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 24.

¹⁸¹ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19.

¹⁸² Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 11.

¹⁸³ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19.

¹⁸⁴ Petr VOREL, *Šmalkaldská válka v evropských dějinách 1546–1547*, Univerzita Pardubice, 2021, str. 301.

¹⁸⁵ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19.

¹⁸⁶ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 12.

¹⁸⁷ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 19.

např. Vilém Slavata z Chlumu nebo Albrecht z Valdštejna.¹⁸⁸ Pro výuku v této škole byl v prostorách hradu vyhrazen velký pokoj. Na základě dostupných informací je známo, že tato škola spolupracovala s bratrským sborem v nedaleké Chrasti. Z tohoto sboru přicházel do školy o nedělích a ve svátcích jeden z bratrů, aby na hradě prováděl náboženská cvičení. Hradní škola měla rovněž značný vliv na školu lužskou, jelikož direktor městské školy vedl hodiny i na škole hradní.¹⁸⁹

Diviš Lacembok Slavata byl význačným a do jisté míry horlivým podporovatelem Jednoty bratrské. Zároveň se aktivně podílel na jedné z nejdůležitějších událostí 17. století, na stavovském povstání v letech 1618–1620. Z důvodu jeho účasti na povstání se ani jemu nevyhnula pobělohorská persekuce.¹⁹⁰ V rámci persekuce mu byla roku 1623, krátce po jeho úmrtí, zkonfiskována polovina jeho majetku. Před persekucemi se košumberské panství tehdy skládalo z hradu Košumberk, městečka Luže a dalších 13 přiléhajících vesnic.¹⁹¹

Bílek k problematice konfiskací konkrétně dodává následující informace: „*Diviš Lacembok Slavata svob. pán z Chlumu a Košumberka, komisař při někdejší direkci, od stavů odbojných nařízené, zemřel léta 1623, a téhož roku dne 22. května při komisi konfiskační odsouzen byl polovice jmění. V této pokutě konfiskován byl statek jeho Košumberk s dvorem poplužním a městy Luže, pak vsi celé Voletice, Zdislav, Lozice s dvorem poplužním, Jenišovice, Miřetín, Popovec a Mentoury; též společně vsi Bělá, Srbce, Martinice, Pěšice, Sedlec a Hluboká s mlýny, potoky, rybníky, lesy a jiným příslušenstvím. Tento statek za 50.265 kop míš. odhadnutý, vedle cis. resoluce z dne 3. června 1623 za taxu vyšší 62. 659 kop 17 gr. míš. koupil Slavatův strýc Vilém hrabě Slavata, president komory české a nejvyšší komorník království Českého. Ze sumy trhové připadlo vdově Slavatové Veronice, rozené z Žerotina 10.000 kop míš., na statku tom pojištěných, pak jejímu synovi ponechána polovice v sumě 26.329 kop, a druhá polovice na komoru českou odevzdána“.¹⁹²*

Nejvýznamnějším katolickým a prohabsbursky orientovaným šlechticem z rodu Slavatů byl zcela jistě Vilém Slavata. Vilém Slavata navštěvoval v dobách svého mládí českobratrskou školu na Košumberku, ale postupem času konvertoval ke katolické víře. Juřík se přiklání k názoru, že hlavním impulzem pro konverzi byla pro Viléma Slavatu především šance na lepší kariéru u dvora. Hlavní vliv v otázce katolické víry na něj měla jeho babička Alžběta, sestra

¹⁸⁸ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 20.

¹⁸⁹ Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, I. dějiny původce fondu, str. 4.

¹⁹⁰ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 6.

¹⁹¹ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 20.

¹⁹² Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1918*, Praha 1882, str. 517.

Jáchyma z Hradce. Díky této rodinné vazbě byl mladý Vilém vychováván v Jindřichově Hradci. Právě tento pobyt u pánů z Hradce a výchova jeho babičky zapříčinily jeho konečnou konverzi¹⁹³ ke katolické víře.¹⁹⁴ Roku 1598 začal působit na pozici císařského komořího. V roce 1602 se oženil se svojí sestřenicí, Lucií Otýlíí z Hradce, čímž si úspěšně zajistil nárok na dědictví pánů z Hradce.¹⁹⁵

Byl aktivním podporovatelem Ferdinanda Štýrského při jeho nástupu na český trůn.¹⁹⁶ Vilém Slavata, jakožto představitel katolické šlechty, stál na straně císaře a roku 1618 patřil mezi tři defenestrované muže během třetí pražské defenestrace. Poté co přežil pád z okna Pražského hradu, odešel do exilu v Pasově, ve kterém zůstal až do roku 1622.¹⁹⁷ Ze svého pasovského exilu komunikoval s císařem a radil mu, jak postupovat v otázkách majetku povstalců.¹⁹⁸ Jeho aktivní podpora císaře se mu bezpochyby vyplatila, jelikož díky tomu dosáhl značného kariérního růstu. Roku 1621 byl Vilém povýšen do stavu hraběcího a zároveň směl využívat titul říšského hraběte. V roce 1623 byl císařem jmenován nejvyšším komorníkem v Českém království. O pět let později byl jmenován do funkce nejvyššího kancléře a v roce 1630 mu císař udělal palatinát.¹⁹⁹

2.2 Manželství s Jindřichem Vilémem Slavatou

I přes skutečnost, že byl Jindřich Vilém Slavata mnohem starší než Marie Maxmiliána Eva Terezie, jej prý mladá dívka údajně velmi milovala.²⁰⁰ Dle Jeníčka měl Jindřich Vilém mírnou a dobrosrdečnou povahu, ale byl zároveň i zkušeným zemským soudcem a hejtmanem Chrudimského kraje. Zároveň byl prý velice mírný a vstřícný vůči svým poddaným.²⁰¹

Jindřich Vilém byl navíc značně nemocný, neboť trpěl na tuberkulózu, která s největší pravděpodobností zapříčinila jeho předčasné úmrtí. Dle dostupných informací můžeme usuzovat, že Marie Maxmiliána stála při svém manželovi oddaně i v nemoci a pečovala o něho.²⁰²

¹⁹³ Otázce víry, konverze a celkového vlivu pánů z Hradce se podrobněji věnuje Josef Hrdlička ve své monografii *Víra a moc: Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*.

¹⁹⁴ Pavel JURÍK, *Dominia Pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*, Praha 2010, str. 161.

¹⁹⁵ *Tamtéž...*, str. 162.

¹⁹⁶ Pavel JURÍK, *Dominia Pánů z Hradce, Slavatů...*, str. 164.

¹⁹⁷ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 21.

¹⁹⁸ Pavel JURÍK, *Dominia Pánů z Hradce, Slavatů...*, str. 170.

¹⁹⁹ *Tamtéž...*, str. 172.

²⁰⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

²⁰¹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 36.

²⁰² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

V následujících dvou letech ale Marii Maxmiliánu zasáhly dvě velmi tragické události, nejprve jí roku 1653 zemřel otec, Florian Jetřich, a rok poté podlehl tuberkulóze její značně nemocný manžel, Jindřich Vilém.²⁰³ Jeníček ještě dodává, že roku 1651 zemřel Jiří Adam z Martinic, hraběncin strýc, se kterým měli oba manželé údajně rovněž dobré vztahy.²⁰⁴

2.3 Manželství s Františkem Kryštofem Hýzrlem

Po smrti svého prvního manžela žila hraběnka nějakou dobu sama. Následně ale začala naslouchat radám svých příbuzných a přátel, kteří ji seznámili s Františkem Kryštofem baronem Hýzrlem z Chodů, a rozhodla se znovu vstoupit do manželského svazku.²⁰⁵

František Kryštof byl příslušníkem starého českého šlechtického rodu původně pocházejícího z Loketska.²⁰⁶ Zpočátku se jednalo o vladýcký rod, který byl ale roku 1526 povýšen do panského stavu.²⁰⁷ Zároveň byl, dle Fridricha, dobře finančně zajištěný, což mohlo pro hraběnku představovat určitou pomoc se splácením dluhů a stabilizací panství. Později se ale ukázalo, že byl František Kryštof velmi marnotratný a značně utrácel.²⁰⁸

Svatba se uskutečnila v Praze na Malé straně dne 1. října roku 1656.²⁰⁹ Jeníček při této příležitosti udává, které významné osobnosti byly přítomny na jejich svatbě. Ze strany ženicha byl přítomen kupříkladu Kryštof Ferdinand Popel z Lobkovicz, královský místodržící a nejvyšší zemský maršálek v Českém království etc., dále např. František Karel Libštejnský z Kolovrat, císařský rada, královský komoří a královský místodržící etc. Ze strany nevěsty byl přítomen například Maxmilián Valentin, hrabě z Martinic, císařský a královský rada, nejvyšší zemský komorník etc., dále Václav Jiří, hrabě ze Šternberka, skutečný komoří a držitel zemského práva v Českém království. Rovněž byl osobně přítomen i bratr Marie Maxmiliány Evy Terezie, František Adam Eusebius, hrabě ze Žďáru a královský hejtman Slánského kraje.²¹⁰

Manželství mezi Marií Maxmiliánou Evou Terezií a Františkem Kryštofem je historiky pokládáno za nepříliš šťastné, jelikož byli prý manželé velmi odlišní a z toho důvodu se k sobě příliš nehodili.²¹¹

²⁰³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁰⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 43.

²⁰⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

²⁰⁶ Spojitost mezi rodem Žďárských a Hýzrlů lze, dle Fridricha, spatřovat i u hraběnciny prarady, Elišky Wolfeminy Berkové z Dubé a Lipé, která se po smrti svého manžela Jan Jiřího ze Žďáru, provdala do rodu Hýzrlů.

²⁰⁷ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 48.

²⁰⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

²⁰⁹ *Tamtéž...*, str. 116.

²¹⁰ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 50–52.

²¹¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

František Kryštof Hýzrle pobýval trvale ve Vídni, jelikož byl císařským komořím a zároveň nejvyšším komorníkem nad stříbry u dvora císaře Ferdinanda III. i jeho nástupce Leopolda I.²¹² Spolu s ním tam pobývala i Marie Maxmiliána Eva Terezie, ale nemohla tam být trvale, proto se příležitostně s manželem rozdělovali. Občas i cestovala, nejčastěji do Prahy, za bratrem Františkem Adamem Eusebiem na Kladno nebo do nedaleké Chrudimi. Její cesty často směřovaly i do Hradce Králové do místní jezuitské koleje.²¹³

Jeníček udává, že při zkoumání lužských register příjmů a výdajů, ve kterých byly zaznamenávány i potřebné peníze pro hraběčiny výjezdy, si lze povšimnout faktu, že Marie Maxmiliána Eva Terezie i se svým chotěm nejčastěji odjížděla v druhé polovině října. Na základě toho bychom mohli usuzovat, že oba dva zůstávali na Košumberku během jarních a letních měsíců. Tento názor je podpořen i zápisy o kmotrovství u nově narozených dětí, u kterých figuruje i František Kryštof Hýzrle. Jeníček zde jako příklad uvádí: „*Např. 27. června 1663 jest kmotrem v rodině Jiřika Voplištla v Luži s pannou šlechtičnou Veronikou Konárovskou z Libanic. Jindy se dává zastupovat svým komorníkem Stanyslavem Felixem*“.²¹⁴

Roku 1666 pobývala Marie Maxmiliána Eva Terezie ve Vídni se svým manželem a pečovala tam o něj, jelikož vážně onemocněl a 4. července 1666 na následky nemoci zemřel. Z hraběnky se tak znovu stala ve věku třiatřiceti let vdova. Už nikdy se znovu neprovdala a věnovala se plně pouze své dceři. Velkou pozornost rovněž věnovala správě košumberského panství a mimo jiné i duševní zbožnosti. Katolická víra, která jí byla vštěpována výchovou již od útlého věku, byla nyní ještě více ukotvena tragickými událostmi posledních let.²¹⁵

Po manželově smrti se trvale usídlila na Košumberku a z Vídně si s sebou přivezla zpovědníka z řad jezuitů, pátera Jiřího Harmana. Páter měl na hraběnku značný vliv a na jeho radu složila pravděpodobně po třech měsících od manželova úmrtí vdovský slib čistoty. Zpočátku Marie Maxmiliána Eva Terezie údajně velmi váhala, jelikož o ni mělo zájem mnoho významných šlechticů²¹⁶ a její blízcí ji v tomto rozhodnutí rovněž nepodporovali.²¹⁷

²¹² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

²¹³ *Tamtéž...*, str. 117.

²¹⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 53–54.

²¹⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 117.

²¹⁶ Fridrich zmiňuje např. hraběte z Auersperga.

²¹⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 117.

2.4 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako manželky

Protože náklonost mezi manželi Jindřichem Vilémem Slavatou a Marií Maxmiliánou Evou Terezií, je velkým tématem u většiny autorů, měl by se budoucí výzkum zabývat tím, jestli interpretace jejich vztahu je skutečně taková, jaká by byla před čtyřmi stoletími. Jeníček i Fridrich již na začátku jejich vztah formulují do takového až romantického příběhu, kde se Jindřich Vilém do Marie Maxmiliány „zakoukal“ a ona do něj. Vyvstává zde tedy otázka, zdali se jejich „zamilovanost“ dá důkladně prokázat pramennými doklady (kupř. dopisy), nebo jestli není takto interpretovaný vztah mladičké šlechtičny a téměř padesátiletého vdovce obětí interpretačního nánosu.

Většina autorů, dalo by se říci, idealizuje vztah mezi Marií Maxmiliánou Evou Terezií a Jindřichem Vilémem se slovy „údajně ho velmi milovala, údajně jej důkladně pozorovala při správě panství atd.“. Ovšem žádný z nich nedokládá žádný dopis mezi nimi.

V rekapitulaci jejího života lze sledovat, že historici vytvářejí určitý protiklad mezi manželstvím s Jindřichem Vilémem Slavatou a manželstvím s Františkem Kryštofem Hýzrlem z Chodů. Jednoduše pojato by se dalo říci, že sňatek se Slavatou byl onen šťastný, který v Marii Maxmiliáně Evě Terezií utvářel příjemné vzpomínky na prožitá léta s Jindřichem Vilémem a zároveň i na Košumberk, o tom se konkrétně zmiňuje Hynek Fridrich. Ale na druhou stranu u Františka Hýzrleho se mluví o nešťastném manželství, které Marie Maxmiliána realizovala jen proto, aby nebyla sama. V tomto nás může utvrzovat i fakt, který udává Jeníček, že Marie Maxmiliána nepřistoupila spoluvlastnické právo Hýzrlemu a chtěla o hospodářských záležitostech na panství rozhodovat sama. Manželství s Františkem Kryštofem Hýzrlem je zároveň opředeno dalšími dvěma spekulacemi.

Fridrich přímo zmiňuje, že existují spekulace, podle kterých se měl baron pokusit hraběnku otrávit, a to konkrétně v době jejího těhotenství. Prý ji věnoval slonovinou skříňku, ve které měly být prášky určené na posílení života. Po požití se Marii Maxmiliáně na jazyce objevily vředy, zanítlo se jí hrdlo a údajně se jí začaly i viklat zuby. Fridrich dodává, že následkem požití jedu hraběnka potratila. Úloha Františka Kryštofa Hýzrleho je ale značně nejasná, jelikož Milan Skřivánek zmiňuje v rozporu z předchozí informací, že otrava hraběnky je skutečně potvrzená, ale prý se pravděpodobně omylem otráвила sama.²¹⁸

²¹⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116–117 a Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 87.

V otázce slibu vdovské čistoty, který hraběnka složila krátce po smrti Františka Kryštofa, se objevují názory, že hraběnka nejdříve slibu značně litovala a začala se vyhýbat páterovi, který ji k slibu přesvědčil. Skřivánek i Fridrich následně uvádějí, že hraběnka postupem času změnila názor a nakonec byla ráda, že slib čistoty složila. Vzhledem k tomu, že Skřivánek v případě této příhody čerpá z jezuitských análů, mohli bychom spekulovat, jestli zde v tomto případě nedošlo k historickému zkreslení, jelikož by takovýto výklad byl velice příhodný pro jezuitský vliv na hraběnku. Slib vdovské čistoty je také velikým motivem v literárním ztvárnění hraběnky, konkrétně v díle Jiřího Šotoly, *Tovaryšstvo Ježíšovo* (viz kapitola *Marie Maxmiliána Eva Terezie a její zobrazení v krásné literatuře*).

3. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako matka

Rok po svatbě se Marie Maxmiliána Eva Terezie poprvé stala matkou dcery, která byla pojmenována Johanna Barbora Alžběta.²¹⁹ Po smrti Jindřicha Viléma Slavaty převzala Johanna Barbora Alžběta košumberské panství. V té době jí ale byl pouze jeden rok, a proto byla poručnicí a ochrankou košumberského panství stanovená ovdovělá Marie Maxmiliána Eva Terezie. Marie Maxmiliána relativně rychle zjistila reálný stav válkou postiženého panství a začala panství spravovat.²²⁰

Fridrich zmiňuje, že panství, i přes všechny jeho problémy, v hraběnce vyvolávalo šťastné vzpomínky na její manželský život. Zároveň chtěla panství, i přes jeho špatný finanční stav, pro svoji dceru zachovat.²²¹

Při jednom pražském pobytu ale došlo k neštěstí, jelikož se Johana Barbora Alžběta Slavatová z Chlumu a Košumberka, nakazila morem a 15. srpna 1657 zemřela. Dívka byla poslední příslušnicí košumberské větve Slavatů a po její smrti zdělila košumberské panství právě její matka Marie Maxmiliána Eva Terezie, která do této chvíle panství pouze spravovala.²²²

Poté, co Johana Barbora Alžběta roku 1657 zemřela a Marie Maxmiliána Eva Terezie se kvůli tomu stala jedinou majitelkou panství, hodlala nadále sama spravovat panství ještě usilovněji.²²³ Je ovšem zajímavé, jak již bylo zmíněno, že Marie Maxmiliána Eva Terezie

²¹⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²²⁰ *Tamtéž...*, str. 114.

²²¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²²² *Tamtéž...*, str. 117.

²²³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

nepostoupila spoluvlastnické právo na košumberské panství svému druhému manželovi, Františku Kryštofovi Hýzrlemu z Chodů.²²⁴

Marie Maxmiliána Eva Terezie ale nezůstala bezdětná, jelikož měla z druhého manželství syna, Ferdinanda Františka Hýzrleho. Ten však bohužel rovněž zemřel, nedožil se ani jednoho roku. Roku 1658 se jí narodila další dcera, Františka Terezie Rosalie. Malá dcerka byla ale velice často nemocná, což bývá spojováno s požitím jedu v těhotenství, jak již bylo zmíněno výše, který na dívence pravděpodobně ponechal prostřednictvím matky určité negativní následky. Svoji jedinou dceru provdala Marie Maxmiliána Eva Terezie v roce 1675 za bohatého hraběte Kašpara Fridricha z Lamberka a na Kunštátu. Z tohoto manželství se narodilo několik dětí.²²⁵ Bartůněk v tomto kontextu připomíná, že Marie Maxmiliána Eva Terezie své jediné dceři poctivě šetřila na věno, které jí v den její dospělosti darovala. Obsahem věna byly klenoty a dále částka 54 000 zlatých v hotovosti.²²⁶

Marie Maxmiliána Eva Terezie se 25. října 1678 rozhodla jezuitům darovat část panství, konkrétně statek Hroubovice a dále samozřejmě i jezuitskou rezidenci a Chlumek. Darovací listina vstoupila v platnost 17. listopadu 1678. Fridrich zastává názor, že již v této době začala hraběnka přemýšlet o tom, že by jezuitskému řádu odkázala celé panství, ale nechtěla svoji jedinou dceru Františku Terezii Rosalii připravit o její dědictví.²²⁷ Skřivánek udává, že Františka Terezie Rosalie ani hraběnciny přátelé neschvalovali onen velký vliv, který měli jezuité na Marii Maxmiliánu Evu Terezii.²²⁸

Zásadní zlom nastal 14. března roku 1684. V tento den zemřela Františka Terezie Rosalie a její matka ještě více propadla náboženské horlivosti. V této chvíli byla již pevně rozhodnutá, že celé panství odkáže jezuitskému řádu. Dne 28. července 1684 odkázala Marie Maxmiliána Eva Terezie košumberské panství, městečko Luži a hrad Košumberk jezuitskému řádu. Proti tomuto negativně vystoupil její zeť a vnoučata z rodu Lambergů. Z důvodu stále trvajících výhrad se hraběnka rozhodla 23. listopadu 1684 darovací listinu upřesnit a rozšířit. Fundace musela být nejprve schválena císařem Leopoldem I. a poté mohla oficiálně vstoupit

²²⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 56.

²²⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 117.

²²⁶ Václav BARTŮŇEK, *Žďárští ze Žďáru...*, str. 152.

²²⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

²²⁸ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 92.

v platnost dne 1. srpna roku 1685.²²⁹ Marie Maxmiliána Eva Terezie si ale vyžádala, že má právo panství až do své smrti stále využívat.²³⁰

3.1 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako matky

Role matky je v případě pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie zcela jistě upozadována, což ostatně dokládá i rozsah předešlé kapitoly. Všichni autoři shodně dávají mateřskou úlohu Marie Maxmiliány Evy Terezie až na poslední místo. Nejvíce se k mateřské roli vyjadřují Hynek Fridrich a V. V. Jeníček, ale vždy se jedná pouze o stručné informace. V díle K. V. Adámka role matky téměř absentuje. Opakovaně se zde objevuje myšlenka, a to i napříč všemi zdroji, že úmrtí hraběnciných dětí způsobilo ještě silnější a horlivější přilnutí ke katolické víře.

Marie Maxmiliána Eva Terezie je představena jako milující a oddaná matka, která pro svou dceru ušetřila značné věno a chtěla pro všechny své děti jen to nejlepší. Ovšem shledávám zvláštní, že vztah mezi hraběnkou a jejími dětmi není žádným způsobem dochován v rodinné korespondenci. Samozřejmě první dcera a syn zemřeli ve velice nízkém věku, ale kupříkladu autoři neodkazují na žádné dochované dopisy mezi hraběnkou a její druhou dcerou, Františkou Terezií Rozálií, z dob, kdy už byla dcera provdána.

Nelze popřít, z hraběnciných činů, že své děti velmi milovala, ale v případě historického bádání zde absentuje základní pramen a autoři tyto informace od sebe různými směry přebírají. Je však možné, že tato její role patří skutečně mezi ty méně důležité a jakýkoliv rozsáhlejší výzkum by se mohl ukázat jako velice náročný a zároveň by nemusel odhalit žádné relevantní údaje.

4. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako hospodářka

4.1 Vrchnostenská role na hradě a panství

Na hrad Košumberk přijela mladá Marie Maxmiliána Eva Terezie v létě roku 1652. V tomto období byl hrad větším renesančním sídlem, které mělo spíše výstavní a zámecký charakter. Na Košumberku se v negativním slova smyslu podepsala třicetiletá válka, neboť byl

²²⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

²³⁰ *Tamtéž...*, str. 119.

hrad značně zašlý. Na hradě bylo samozřejmě přítomno několik příslušníků úřednického aparátu a služebnictvo.²³¹ Celkem bylo na hradě, kromě vrchnosti, přítomno 52 osob.²³²

V této době působil na funkci košumberského hejtmana, neboli správce panství, vladyka Jan Jiří Rodovský z Hustířan. Na pozici správce hradu, tj. hofmistra byl rytíř Matyáš Žalkovský ze Žalkovic. Z řad šlechticů byl na hradě přítomen mladičský rytíř Jaroslav Dohalský z Dohalic, dále například i mladí vladykové a zároveň synové košumberského hejtmana, Josef Ferdinand a Jan Filip Rodovští.²³³

Mezi ženské společnice hraběnky patřily zejména paní Kateřina Anna Rodovská z Hustířan a hofmistyně Kateřina Hladká, na této pozici ji ale později vystřídala Sybila Dobřenská z Dobřenic.²³⁴ K úřednickému aparátu podrobněji níže, v kapitole *Úřednický aparát*.

Již v této době Marie Maxmiliána, dle Fridricha, důkladně pozorovala, jakým způsobem Jindřich Vilém spravoval válkou velmi zpusťšené panství. Tento fakt se později zúročil, neboť relativně brzy Marie Maxmiliána celé panství převzala pod svoji správu.²³⁵

Z hlediska rozsahu se košumberské panství roku 1651 skládalo z městečka Luže a dále vesnic Lozice, Domanice, Podolí, Jenišovice, Luže, Zdislav, Bělá, Martinice, Mentoury, Mravín, Štěnec, Popovec, Sedlec, Pušice, Srbce, Voletice a Hluboká.²³⁶ Jeníček ještě dodává, že k panství patřily vesnice Rabouň, Doly, Chroustovice, Ostrov, Střemošice a Dobrkov, avšak neuvádí žádný pramen, ze kterého tyto informace převzal.²³⁷

Tehdy byly na panství tři poplužní dvory, jeden byl při hradě Košumberk, druhý byl v Lozicích a třetí v Domanicích. Dále se na panství nacházely dva mlýny, jeden v Luži (Podolský) a druhý v Jenišovicích.²³⁸ Na panství byl rovněž stále dostatečná zásoba ryb, jelikož se na jeho území nacházelo pět rybníků, Mentourský, Mirkovský, na Koutech, Zdislavský a Jenišovický.²³⁹

²³¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

²³² Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Chrudimsko*, Praha: Státní ústřední archiv, 2001., str. 211–213.

²³³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 113.

²³⁴ *Tamtéž...*, str. 113.

²³⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²³⁶ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 211–229.

²³⁷ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 59.

²³⁸ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 211–213.

²³⁹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Na Košumberce jindy a dnes*, Praha, 1912, str. 32.

Jeníček dále upřesňuje, že na košumberském panství byly celkem tři rychty: lužská, jenišovická a sedlecká. V roce 1651 výměra panství činila 4061 jiter a na jeho území bylo 227 sáhů orné půdy.²⁴⁰ Z hlediska počtu osob bylo na košumberském panství celkem 820 osob, z toho bylo 787 katolíků a 33 nekatolíků, avšak s nadějí na konverzi ke katolické víře. Na panství se dále nacházely tři kostely, kostel sv. Bartoloměje v Luži, kostel sv. Jiří ve Voleticích a kostel sv. Trojice v Jenišovicích.²⁴¹ Oliva ještě dodává, že měsíční daně na panství činily 41 zlatých a 16 krejcarů.²⁴²

K otázce hospodářského zázemí panství dodává Hrdlička, že lužský poplužní dvůr, kterému se říkalo „zámecký“ choval převážně drůbež a hovězí dobytek.²⁴³ V ovčíně, který k tomuto dvoru náležel, bylo chováno ještě několik stovek ovcí. Druhý poplužní dvůr na panství, který se nacházel v Lozicích, se specializoval na ustájení koní. Na počátku 20. let 17. století bylo v lozickém poplužním dvoru evidováno 37 koní. Součástí lozického poplužního dvora byla rovněž obilná sýpka, chmelnice a ovocná zahrada. Jak na zámeckém, tak na lozickém poplužním dvoru pracovalo na začátku 17. století šestnáct mužů a žen. V čele dvora stáli šafář a šafářka.²⁴⁴ K domanickému poplužnímu dvoru nejsou udávány žádné doplňující informace, ale v Soupisu poddaných stojí, že celkový počet krav na panství činil 92 kusů.²⁴⁵ Lze tedy předpokládat, že ne všechen dobytek byl chován v košumberském poplužním dvoře a nějaký dobytek se tedy nacházel i na dvoře domanickém.

Ve výše zmíněných rybnících byli chováni zejména kapři. Na košumberském panství se rovněž nacházely dvě chmelnice. Jedna byla pravděpodobně v blízkosti zámku a druhá u lozického poplužního dvora. Jejich údržbou byl pověřen panský chmelař. Na panství byl také vinohrad, který se nazýval „Kurdějovský“ a rovněž se zde nacházela i cihelna.²⁴⁶

Velice důležitou úlohu pro hospodářství na panství měl zejména pivovar, který založil Diviš Slavata někdy po roce 1540. Při evidenci pivovaru roku 1623 byla evidována jedna pánev na vaření piva, spilka a další důležitá výbava. Součástí pivovaru byla sladovna se zásobami pšeničného a ječného sladu a chmele a dále i humno se zásobami pšenice a ječmene. Provoz pivovaru měli na starosti čtyři lidé, sládek (mistr sládek), podstarší sládek, mládek a bednář. V prvních dvou desetiletích 17. století se každé pololetí v pivovaru uvařilo průměrně

²⁴⁰ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 59.

²⁴¹ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 230.

²⁴² Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 16.

²⁴³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 88.

²⁴⁴ *Tamtéž...*, str. 88–89.

²⁴⁵ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 230.

²⁴⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 89.

32 až 44 varů piva. Za jedno pololetí se tedy průměrně navařilo 764 sudů piva. Hlavními odběrateli piva ze zámeckého pivovaru bylo sedm hostinců v Luži. Dále se pivo rovněž prodávalo do dvanácti šenků ve vesnicích na košumberském panství.²⁴⁷

Košumberský pivovar se tedy významnou měrou podílel na celkových hospodářských příjmech panství. Během prvních dvou desetiletí 17. století tvořil prodej piva mezi 75 až 90 procenty pololetních příjmů panství. Celkové pololetní příjmy činily 1270 až 1700 kop českých grošů. Zbytek příjmů tvořily poddanské platy neboli renty, nájem z řeky a v neposlední řadě také prodej ryb, dříví, vlny nebo obilí. V porovnání s prodejem piva se ale jednalo o výrazně menší částky.²⁴⁸

V otázce zámeckého vybavení jsme nuceni pracovat s údaji z roku 1623, kdy vznikl inventář²⁴⁹ košumberského zámku v souvislosti s jeho konfiskací. Tento inventář zámecké místnosti sice nepopisuje úplně přesně, jelikož nelze na základě informací správně určit, ve které části zámku se jednotlivé místnosti nacházely. Na základě těchto údajů ale můžeme usuzovat že tzv. nový palác byl nejvíce vybavenou částí zámku. Hrdlička se domnívá, že zde byla světnice včetně sklepa, ale z vybavení jsou v inventáři zaznamenány jenom stoly, stoličky, kamna a koberce. Dva pokoje byly pro ženské společnice, tzv. fraucimor. Jeden z pokojů sloužil pro potřeby zámecké školy, která byla založena Divišem Slavatou, viz výše. Její vybavení bylo ale v této době již velice skromné. V blízkosti školy stál velký panský pokoj, který patřil Jindřichu Vilému Slavatovi.²⁵⁰

V dalších prostorách zámku bylo možné nalézt místnosti s inventářem, který byl využíván při každodenním provozu. Tuto místnost měl na starosti zámecký klíčník a byla zde umístěna i spižirna. V této části zámku se rovněž nacházely Blenletný a Třebovský pokoj, kde byly pravděpodobně uloženy panské věci. Hrdlička dodává, že název „Blenletný“ se mu nepovedlo rozluštit. O kousek dál se nacházel druhý panský pokoj, kde s největší pravděpodobností sídlila kancelář majitele sídla, dokladem toho by mohly být dva psací stoly s různými kvitancemi a jinými spisy. Inventář dále zachytil pokoj Jindřicha Viléma Slavaty, ve kterém se našlo zejména ložní oblečení.²⁵¹

²⁴⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 88.

²⁴⁸ *Tamtéž...*, str. 88.

²⁴⁹ Interpretaci zámeckých inventářů se kupříkladu věnuje Michaela Neudertová ve svém článku *Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází*.

²⁵⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 90.

²⁵¹ *Tamtéž ...*, str. 90–91.

Co se týče hospodářské části zámku, tak k ní patřila zejména maštal, ve které bylo ustájeno asi 7 koní. Hrdlička se domnívá, že nejlépe vybavenou zámeckou místností byla zbrojnice. Zbrojnice obsahovala zbroj pro dvacet pěších vojáků, jezdecké brnění pro osmnáct jezdců. Dále se zde nacházela úctyhodná zásoba zbraní, sedel a jiného dalšího vybavení.²⁵²

Je nutné si uvědomit, že po smrti Jindřicha Viléma roku 1654 bylo Marii Maxmiliáně pouhých 21 let. Z toho důvodu tedy ještě neměla všechny potřebné zkušenosti v otázkách schraňování majetku a správy panství. V okamžiku, kdy byla stanovena jako poručnice košumberského panství, byla nucena se velice rychle přizpůsobit a porozumět majetkovým poměrům.

Marie Maxmiliána Eva Terezie se komplexně a podrobně seznámila se stavem platebních povinností a dalších dluhů. Dle Jeníčka můžeme na základě jejích vlastních dopisů tvrdit, že hraběnka ve většině případů upřednostňovala zrychlená řízení. Jeníček ovšem neuvádí žádné odkazy na tyto dopisy. Pokud se naskytla situace, která si žádala delší projednávání, tak často souhlasila s dohodou. V ekonomických otázkách tedy vystupovala poměrně rozumně, jelikož chtěla nejdříve znát pravý stav hospodářství na panství a teprve poté, na základě stavu panství, přizpůsobila svůj životní styl.²⁵³

Košumberské panství bylo značným způsobem zadlužené, celkový dluh se rovnal až polovině ceny celého panství, udává Fridrich.²⁵⁴ Po zjištění skutečného finančního stavu panství se Marie Maxmiliána Eva Terezie rozhodla obrátit na rodové příslušníky s prosbou o pomoc. Jeníček zdůrazňuje, že ve svých dopisech nelže, nezveličuje a všechny údaje dokládá číselně. Na takto obrovský nedostatek nebyla hraběnka zvyklá. U rodičů i u jejího dědečka ve Vídni bylo vždy všeho dostatek.²⁵⁵

Náhlé úmrtí Jindřicha Viléma Slavaty způsobilo Marii Maxmiliáně řadu problémů. Především se jednalo o spor s řádem karmelitánek ohledně požadovaných peněžních kvót. Napjaté vztahy s řádem karmelitánů trvaly již od dob úmrtí první manželky Jindřicha Viléma, Anny Polyxeny Michnové z Vacínova, viz kapitola *Vrchmostenská role Slavatů*. Spor ohledně vlastnictví hradu byl sice již vyřešen, ale spor o následný finanční požadavek dále trval a Marie Maxmiliána tak byla okolnostmi donucena tento spor vyřešit. Spor byl řešen s pomocí české komory a hraběnka zjistila, že platební povinnost souvisí s doplatkem fundace, kterou založila

²⁵² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 91.

²⁵³ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 43.

²⁵⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁵⁵ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 45–46.

Anna Polyxena. V případě řešení tohoto sporu se, dle Jeníčka, Marie Maxmiliána představila jako žena činu a důsledná odpůrkyně jakéhokoliv odkladu a doplatek ve výši 416 zlatých rýnských obratem zaplatila.²⁵⁶

Podstatnou motivací pro udržení panství byla zcela bezpochyby i skutečnost, že nic jiného nevladla²⁵⁷ a panství, které bylo velmi zadlužené, by byla nucena prodat hluboko pod optimální cenu. Dle všeho byla i velice dobře seznámena, díky pamětníkům, že panství bylo před třicetiletou válkou značně lukrativní državou, především z hlediska jeho příhodné polohy a různým panským podnikům.²⁵⁸

Jeníček ovšem připomíná, že po smrti Johany Barbory bylo provedeno kompletní sepsání košumberského zboží. Provedli jej císařští komisaři a na základě jejich spisu lze prokázat, že od smrti Diviše Lacemboka Slavaty roku 1623 hrad Košumberk značně sešel a celkový obrat panství se zmenšil.²⁵⁹

Základem košumberského panství bylo městečko Luže, které bylo vzdálené necelý kilometr od hradu Košumberk. V rámci Luže stálo několik šlechtických domů, které patřily různým erbovním a rytířským rodinám z Luže a okolí²⁶⁰. Vzhledem k tomu měla Marie Maxmiliána Eva Terezie příležitost se s těmito rodinami setkávat a to jak úředně, tak společensky.²⁶¹

Městečko Luže se Marie Maxmiliána Eva Terezie snažila mnohými způsoby zvelebovat a zároveň kladla značný důraz i na jeho rozšíření.²⁶² Již v roce 1657 zahájila práce na rozsáhlé rekonstrukci téměř rozbořeného a sešlého domu na lužském náměstí, který sloužil jako stále hmatatelná připomínka hospodářského úpadku na panství po Bílé hoře. Dříve to býval největší a zároveň první kamenný městský dům²⁶³. Jeníček udává, že jeho cena činila 500 kop českých grošů.²⁶⁴

Tímto způsobem hraběnka postupovala u celé řady domů na lužském náměstí, řadu z nich opravila a dokonce vystavila i některé nové. Díky tomu se nejhodnotnější domy na náměstí dostaly do patřičného a reprezentativního stavu. Jeníček ještě konkrétně zmiňuje

²⁵⁶ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 46.

²⁵⁷ Jelikož ke svatbě neobdržela žádné věno, viz výše.

²⁵⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁵⁹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 55.

²⁶⁰ Lze zmínit např. rod Řečických.

²⁶¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁶² *Tamtéž...*, str. 114.

²⁶³ Tento starožitný dům v Luži dodnes stojí a stále zvelebují náměstí městečka Luže.

²⁶⁴ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 65.

jeden dům, kterému se říkalo „U zeleného stromu“, jehož zakoupením Marie Maxmiliána získala značný prostor pro výstavbu nových domů. Součástí tohoto domu byla totiž rozsáhlá zahrada, kterou hraběnka sjednotila s panským sadem a navíc i s částí zahrady patřící lužské faře.²⁶⁵

Na tomto nově získaném volném prostoru se Marie Maxmiliána rozhodla vybudovat šest rodinných domků pro rodiny menších řemeslníků a jiných chudých poddaných, což zcela jistě dokládá její značné sociální citění a podporu jejích poddaných. Rodinné domky se prodávaly za cenu 50 rýnských zlatých. Obyvatelé domků měli povinnost ročně splácet dva až čtyři rýnské zlaté. Všechny domky byly prodány v roce 1672. Dle Jeníčka se jednalo o velice významný čin pro stavební rozvoj městečka a jeho rozšíření.²⁶⁶

Roku 1678, konkrétně 22. dubna, se zasloužila o zřízení lužského cechu řezníků, na čemž lze jasně doložit její snahu o rozvoj hospodářství v Luži.²⁶⁷ V řeznickém cechu byli sdruženi všichni řezníci z košumberského panství.²⁶⁸ Řezníci díky tomu získali na panství naprostou samosprávu a zároveň i jistý stavovský vliv v otázkách veřejné správy.²⁶⁹ Při příležitosti založení řeznického cechu vydala Marie Maxmiliána Eva Terezie rovněž i cechovní artikule, kterých bylo celkem 28. V těchto artikulích hraběnka vymezuje např. podmínky přijímání do cechu, hygienické předpisy, pravidla prodeje masa či náležitosti při zabíjení dobytka.²⁷⁰

Zároveň Fridrich připomíná, že dále hraběnka na panství renovovala poškozené mlýny a dvory a souběžně s tím podporovala nové obyvatele. Finanční situace se tedy pozvolna začala zlepšovat a díky tomu Marie Maxmiliána Eva Terezie měla roku 1669 dostatek finančních prostředků na zakoupení drobného statku Hroubovice²⁷¹, který se nacházel nedaleko od Luže. Roku 1683 nechala v Hroubovicích na místě bývalé tvrze vystavit malý zámek. Mimo jiné se v Hroubovicích zasloužila o vybudování pivovaru, což napomohlo růstu příjmů z tohoto majetku. Hroubovicí statek ale záhy přenechala příslušníkům jezuitského řádu, aby byli finančně zajištěni.²⁷²

²⁶⁵ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 67.

²⁶⁶ *Tamtéž...*, str. 67–68.

²⁶⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁶⁸ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 68.

²⁶⁹ *Tamtéž...*, str. 80.

²⁷⁰ Státní okresní archiv Chrudim, *Archiv města Luže, I. dějiny původce fondu*, str. 10.

²⁷¹ Tehdejší Roubovice.

²⁷² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

Díky změnám v úřednickém aparátu, viz kapitola *Úřednický aparát*, se významně vylepšila spolupráce v rámci celé vrchnostenské i hospodářské správy panství. Tato dobře fungující spolupráce měla za následek i zlepšení vztahů mezi poddanými a pány ze zámku. Řada poddaných byla motivována dostat se do vyšších pozic v rámci aparátu a z toho důvodu se více orientovala na své vzdělání, díky čemuž všeobecně rostla i vzdělanostní úroveň. Vedle vzdělanostní úrovně se zvýšila i pracovní výkonost a v rámci celého hospodářství byly každoročně evidovány přebytky.²⁷³

Díky dobrým hospodářským výsledkům se košumberské panství konečně dostalo z dluhů. Byly evidovány příznivé výdělků z lesního i polního hospodářství. Hraběnka byla rovněž schopná shromáždit značné úspory²⁷⁴, jelikož omezila výdaje na svoji reprezentaci a celkový přepych na hradě. Velmi vysoké přebytky přinesl nový systém úřednické služby, při kterém Marie Maxmiliána Eva Terezie uplatňovala bedlivou kontrolu a stabilní zájem o své poddané a postup prací. Jeníček toto období označuje jako uspořádané poměry, během kterých bylo košumberské panství velice výnosné.²⁷⁵

Veškerá tato ekonomická opatření se v konečném důsledku hraběnce vyplatila, jelikož byla schopná zadlužené a poničené panství během dvou dekad zachránit a přispět k jeho nápravě. Košumberské panství tedy opět prosperovalo. Ekonomický status panství se ještě více vylepšil roku 1688, kdy Marie Maxmiliána Eva Terezie zdělila kladenské državy po svém bratru Františku Adamu Eusebiovi. Díky úctyhodnému finančnímu zajištění tak byla hraběnka schopna nechat vystavit dvouvěžový barokní chrám na chlumeckém vrchu u Luže, ale i další stavební projekty, mezi kterými byla např. výstavba jezuitské rezidence.²⁷⁶

Zároveň se hraběnka zasloužila o obnovení a rozšíření privilegií, která městečko Luže získalo od dřívějších slavatovských majitelů, k tomu došlo 16. července roku 1684. Tímto krokem přispěla k navazujícímu hospodářskému rozvoji v rámci panství.²⁷⁷

V této listině Marie Maxmiliána Eva Terezie udělila městečku Luže právo na tři trhy výroční a jeden trh týdenní (sobotní). Povolila poddaným obchodovat se železem a solí, šenkovat víno. Rozšíření se týkalo především otázky dluhů poddaných. Marie Maxmiliána Eva Terezie svým poddaným v této listině odpustila všechny staré dluhy, vyjma posledního roku.

²⁷³ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 85.

²⁷⁴ Což lze doložit i výší věna, které dala hraběnka své dceři při příležitosti její svatby roku 1674. Výše věna činila 54.500 zlatých rýnských, jak již bylo zmíněno výše v kapitole *Manželství s Františkem Kryštofem Hýzřlem*.

²⁷⁵ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 86.

²⁷⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

²⁷⁷ *Tamtéž...*, str. 114.

Mimo jiné prostřednictvím této listiny požádala jezuity, aby byli milosrdnými pány vůči svým novým poddaným.²⁷⁸

4.2 Vztah k poddaným

Podle Hynka Fridricha i V. V. Jeníčka měla Marie Maxmiliána Eva Terezie na dobové poměry celkem neobvyklý vztah k poddaným, neboť její vystupování vůči nim bylo prý šlechetné a uctivé. Hraběnka se často snažila vyjít poddaným vstříc vzhledem k jejich prosbám a problémům a spolupráce s nimi byla prý úspěšná. Mezi lidmi měla rovněž pověst ženy, která svým poddaným naslouchá a často je osobně i navštěvovala. Fridrich rovněž ještě v tomto kontextu připomíná, že nebylo nezvyklé, že se hraběnka často stávala i kmotrou dětí úředníků z hradu, ale i obyčejných dětí různých měšťanů z Luže.²⁷⁹ Skřivánek v tomto kontextu uvádí, že tyto případy byly poměrně početné a nezřídka se jednalo i o děti různých chalupníků.²⁸⁰

Jeníček zmiňuje, že se Marie Maxmiliána Eva Terezie často účastnila i svateb svých zaměstnaných žen a dívek. Nebylo nezvyklé, že se svatební hostiny konaly na hradě Košumberk a hraběnka pravidelně poskytovala dívkám i nějaké věno.²⁸¹

Tímto svým empatickým a citlivým vystupováním si z počátku svého působení na panství získala důvěru a oddanost řady svých poddaných. Postupem času a především po příchodu jezuitů na košumberské panství ale začala své poddané přinucovat k náboženským povinnostem. Donucování často neprobíhalo pouze nenásilně. Tato niterná zbožnost, kterou vyžadovala i od svých poddaných, ale zcela logicky nepřispěla k dobrému veřejnému mínění.²⁸²

Marie Maxmiliána Eva Terezie kladla nemalý důraz na vzdělání svých poddaných, na oplátku ale vyžadovala jejich aktivní participaci na hospodářském životě a poctivé dodržování katolické víry.²⁸³ Skřivánek zmiňuje, že v roce 1679 přišel do Luže aktivnější učitel a hraběnka mu a jeho manželce zdvojnásobila výplatu. Marie Maxmiliána rovněž zakoupila pro chudé děti na panství učebnice.²⁸⁴ Roku 1681 založila v Luži školu a dohled nad dětmi byl, na přání hraběnky, svěřen do rukou jezuitů.²⁸⁵

²⁷⁸ Státní okresní archiv Chrudim, *Archiv města Luže*, inv. č. 5, 1x LIO, *Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrlová vystavuje poddanskému městečku Luži znovu privilegia*.

²⁷⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁸⁰ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 89.

²⁸¹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 86.

²⁸² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁸³ *Tamtéž...*, str. 114.

²⁸⁴ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 89.

²⁸⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

Jezuité učili na panství pravděpodobně kolem 200 dětí. Učili je přirozeně převážně katechismu. Skřivánek zastává názor, že tento styl výuky měl přínos i pro dospělé, jelikož mladá generace vzdělávala tu starší zejména v otázkách zpovědi. Dále mládež aktivně kárala bezvěrce a jiné rouhače. Dokonce se uvádí případ, kdy jeden mladík přiměl svého starého otce k pokání a k celkové změně života. Dosáhl toho prý velmi hlasitou četbou, ve které popisoval všemožné ďábelské hrůzy.²⁸⁶

Mimo jiné pokládala hraběnka za důležitou i výuku zpěvu a hudby a, dle klasických barokních zvyků, pěstovala varhanní hudbu.²⁸⁷ Jeníček zmiňuje, že založila ve městě hudební školu, kde hudbu vyučovali kvalitní lužští varhaníci, zejména Kašpar Baltazar Borecký a Václav Vaníček.²⁸⁸ Aby se mohli hudebníci v Luži slušně uživit, zřídila pro ně hraběnka nadaci. Pro údržbu školy byla zřízena další nadace, a to konkrétně s vkladem 1000 zlatých rýnských. Mezi lety 1678–1683 byla založena i studentská nadace, do této nadace bylo rovněž vloženo 1000 zlatých rýnských. Dle Fridricha to byl vklad určený na studium pěti chudých chlapců z panství, kteří byli přijati do jezuitského semináře v Hradci Králové.²⁸⁹

Marie Maxmiliána Eva Terezie se tedy svým počínáním významně zasloužila o jistou stabilizaci válkou značně postiženého panství. Pro své poddané představovala jistou morální motivaci. Šla jim i příkladem, jelikož i ona sama značně omezila i své vlastní výdaje, a to jak provozní výdaje hradu Košumberk, tak výdaje na svoji reprezentaci.²⁹⁰

4.3 Úřednický aparát

V době, kdy Marie Maxmiliána Eva Terezie poprvé přijela na hrad Košumberk, čítal počet úředníků a služebníků, dle Jeníčka, 48 osob. V dobách před třicetiletou válkou byl jejich počet podstatně vyšší, došlo tedy k typickému pobělohorskému úbytku, který lze pozorovat na řadě míst v Čechách.²⁹¹ V Soupisu poddaných však stojí, že celkový počet úředníků a služebníků byl 52 osob.²⁹²

Mezi služebnictvo vrchnosti patřili Mikuláš Žalkovský na pozici hofmistra; Václav Velvarpeus, komorník; Jaroslav Dohalský, páže; Kateřina Hladká, hofmistryně; Jiří Hladkej (Hladký), lokaj; Zuzana N., komornice; Jakub N., páže, Šebestián N., lokaj; Matěj Vobalil,

²⁸⁶ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 89.

²⁸⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁸⁸ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 80.

²⁸⁹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 114.

²⁹⁰ *Tamtéž...*, str. 116.

²⁹¹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 42.

²⁹² Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 211–213.

lokaj; Nikodým Štika, kuchař; Kateřina Vobalilová, děvečka; Dorota Šandová, děvečka; Martin N., rajtknecht; Jan Matoušek, kočí; Jakub Jeřábek, forejt.²⁹³

Mezi zámecké úředníky a jiné hospodářské služebníky patřili Jan Jiří Rudovský, hejtman; Kateřina Anna, hejtmanova manželka; Johan Ferdinand, hejtmanský syn; Johan Filip, hejtmanský syn; Václav Chalupník, pacholek; Václav Buřena, štolba; Alžběta N., kuchařka; Mařena N.; děvečka; Mikuláš Klumpar, důchodní písař; Samuel Horecký; obroční písař; Matouš Vobalil; polesný; Alžběta, manželka polesného; Urban Javůrek, myslivec; Anna, manželka myslivce; Matouš, syn myslivce; Pavel Trnka, vrátný; Lidmila, manželka vrátného.²⁹⁴

V košumberském pivovaru pracovali Kryštof Vokoun, sládek; Anna, sládkova manželka; Justýna N., děvka; Lukáš Šantrůček, mládek; Jindřich Ryšan, učedník; Martin N., bednář; Anna, bednářova manželka; Jan Radyvan, bednář; Alžběta, bednářova manželka.²⁹⁵

Na košumberském poplužním dvoře pracovali Jakub N., šafář; Kateřina Hrubá, šafářka; Petr Klesalů, pacholek; Jarolím Fidlerů, pohůnek; Jan Trojovský, kravák; Jan Střilů, sviňák; Bartoň Chalupa, žebrák; Jan Drna, žebrák; Anna Holýho, děvka; Dorota Kabšová, děvka.²⁹⁶

Marie Maxmiliána Eva Terezie považovala za velice důležité, aby bylo její panství schopné naspořit dostatečné množství peněz na splacení zbývajících dluhů. Z toho důvodu se rozhodla vytvořit nový personální systém.²⁹⁷ Omezila tedy finanční rozpočet v rámci úřednického aparátu, kde na důležité úřednické posty dosadila řádně vyškolené rodáky z košumberského panství. Tím tak napomohla občanům, jelikož noví úředníci znali panství a mnoholeté problémy v něm mnohem lépe. Peníze, které Marie Maxmiliána Eva Terezie těmito opatřeními ušetřila, následně použila na splacení dluhů a na rozvoj panství.²⁹⁸

Díky těmto změnám opustil panství jak košumberský hejtman Rodovský, vladyka z Hustiřan, tak i košumberský hofmistr Matyáš Žalkovský, rytíř ze Žalkovic. Na pozici správce byl roku 1652 nejdříve dosazen Mikuláš Klumpar, který ale roku 1655 zemřel a na jeho místo nastoupil nový správce, Petr Chodt. Novým košumberským hejtmanem se roku 1656 stal Samuel Horecký, rodák z Luže. Jeníček jej označuje jako muže velmi vzdělaného, jenž si

²⁹³ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 211–212.

²⁹⁴ *Tamtéž...*, str. 212.

²⁹⁵ Lenka MATUŠÍKOVÁ a Alena PAZDEROVÁ, *Soupis poddaných...*, str. 212.

²⁹⁶ *Tamtéž...*, str. 212–213.

²⁹⁷ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 84.

²⁹⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 116.

u poddaných vydobyl značné úcty. Původně pracoval jako obroční písař. Významného uznání se mu dostalo, když obdržel šlechtický titul, který mu přidal přídomek „z Greiffenštejnu“ a zároveň i po jeho smrti, jelikož byl roku 1697 pochován v kryptě chrámu na Chlumku v Luži. O čtyři roky po něm byla v chrámu pochována i jeho žena Zuzana Horecká. Mimo jiné i jeho bratr, Matěj Horecký, byl pravděpodobně již před rokem 1662 jmenován na pozici hradního purkrabího.²⁹⁹

Jeníček dále ještě podává následující informace: *„Po Samueli Horeckém připomíná se v úřadě hejtmána košumberského Jan Piskora, roku 1688–1689. Po něm převzal úřad František Horecký, rodák lužský, který zůstal v úřadě se správcem Petrem Chodtem i za doby nástupců pani hraběnky. Kašpar Long, syn barvíře lužského Baltazara, jindy podepsovaného Balzara Longa, zastával velmi pečlivě úřad písaře městského a získal odbornou kvalifikaci i pro správní řízení. Taktéž se osvědčil jakožto purkrabí košumberský a v jeho ruce se soustředila zatím i služba hejtmanská.“ (...)*

„V době Samuela Horeckého připomínají se v kancelářské službě Jindřich Zrůst, purkrabí, zemřel 17. Dec. 1664, Mikuláš Mihulka, zemřel 31. Máje 1674. Jindřicha Mihulka 7. Martij 1690 ještě ve službách, Matěj Jandera, písař 1686, Petr Václav Lhotský, písaři pana hejtmána 1686.“³⁰⁰

Tímto způsobem tedy hraběnka postupovala při dosazování svých poddaných na úřednická místa. Jestliže někdo při výkonu své profese ukázal své kvality, existovala zde možnost povýšení do svobodného stavu, viz příklad Samuela Horeckého.³⁰¹

4.4 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako hospodářky

Vrchnostenské roli Marie Maxmiliány byl v této práci věnován největší prostor a to především z toho důvodu, že i přesto, že je tento aspekt její osobnosti již zpracován, stále je v určitém stínu její donátorské činnosti v církevním aparátu.

K hospodářské činnosti hraběnky se nejvíce vyjadřují Hynek Fridrich a V. V. Jeníček. V. V. Jeníček vykresluje postavu hraběnku jako skutečně nesobeckou a velice inteligentní vrchnost, která byla schopna košumberské panství po třicetileté válce stabilizovat a navrátit „krásné a radostné časy předbělohorské“. Jeníček zdůrazňuje její skutky učiněné v hospodářské

²⁹⁹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 84.

³⁰⁰ *Tamtéž...*, str. 84–85.

³⁰¹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 85.

sféře, které k oné stabilizaci přispěly. Mezi tyto činy zcela jistě patří razantní změny, které hraběnka učinila ve svém úřednickém aparátu, díky čemuž byla schopná snížit výdaje na udržování těchto úředníků. Díky tomu, že vstup do těchto úřednických pozic byl umožněn rodákům z panství a zároveň to pro ně při dobře odváděné práci znamenalo povýšení do svobodného stavu, Jeníček zdůrazňuje, že pracovní morálka se tímto hraběnciným činem velice zvedla, což přispělo i lepším výnosům panství. Fridrich je v tomto pohledu mnohem střízlivější a na několika stránkách udává, že činnost Marie Maxmiliány Evy Terezie přispěla k obnově a stabilizaci zadluženého panství. U Fridricha rozhodně nelze mluvit o adoraci hraběnciny osoby, ve spoustě věcech vychází z Jeníčka, ale dává některým věcem realističtější kontury.

Oba tito autoři zdůrazňují, že měla hraběnka na dobové poměry nadstandardní vztahy se svými poddanými. Hraběnka je představována jako osoba, která naslouchala problémům svých poddaných, stávala se kmotrou jejich dětí a zároveň jim prý i šla příkladem, když omezila své výdaje na sebeprezentaci v rámci úspor, které musely být v zadluženém panství zavedeny. Jeníček ji v této oblasti zcela bezpochyby idealizuje, jelikož se v jeho práci objevuje myšlenka, která tvrdí, že hraběnka chtěla každým svým krokem a činem pomáhat poddaným a svým bližním. Zároveň Jeníček nijak výrazně nereflektuje změny, které nastaly v hraběncině chování s přibývajícím věkem a zároveň i vlivem jezuitů. Oproti tomu Fridrich udává, že v této fázi svého života již hraběncino chování k poddaným nebylo zrovna příkladné a často docházelo i k různým sporům, které pramenily v hraběncině snaze donutit poddané ke konverzi ke katolické víře. Zároveň Fridrich udává, že prostředky, které hraběnka k vynucování víry využívala, nebyly vždy nenásilné. Ovšem žádné konkrétnější informace v této otázce neposkytuje. Dle mého názoru by hraběncino sociální cítění mohlo být v řadě případů považováno možná spíše jen za ekonomický pragmatismus, přeci jenom to stále byla vrchnost na panství.

Dále se Marie Maxmiliána Eva Terezie bezpochyby ve spravování panství inspirovala zručností svého prvního chotě, ale nelze v tomto případě opomínat i úřednický aparát, který pomáhal nejdříve jejímu manželovi a následně i jí samotné. Nelze tedy zcela jistě popřít, že by se u Marie Maxmiliány Evy Terezie nedalo mluvit o „nadání“, ovšem někteří autoři, kupříkladu Jeníček, sklouzávají k idealizaci jejího působení na panství a k její naprosté samostatnosti. V kontrastu k tomu stojí časté zmínky o hejtmanovi Samueli Horeckém a jeho častém angažování se v hospodářských záležitostech panství, což dokládají i některé listiny. Na jedné straně tedy stojí samostatná žena proti poddaným a na straně druhé stojí

až v přehnaném smyslu zmatená vdova, která si nechává ve všem radit. Pro budoucí výzkum by dle mého názoru bylo příhodné porovnat hospodářské záležitosti písemně doložené, ve kterých se Marie Maxmiliána Eva Terezie přímo angažovala a ve kterých za sebe nechávala jednat jiné. Vystává zde ale otázka, do jaké míry se hraběnka skutečně o záležitosti poddaných zajímala a jestli v jejím případě nešlo pouze o slepé podepisování listin.

Snahy o další výzkum v této oblasti jsou velice obtížné z důvodů malého množství základních pramenů, ale i přes to se mi podařilo nalézt listinu z 22. dubna 1676, ve které jedna z poddaných píše omluvný dopis hraběnce, ve kterém ji žádá o propuštění ze žaláře. V žaláři se tato žena s největší pravděpodobností ocitla z důvodu údajného nařčení hraběnčiny osoby a pobývala v něm dlouhou dobu.³⁰² Přirozeně není možné dělat závěry na základě jediné listiny, ale i tak můžeme předpokládat, že hraběnčino chování k poddaným jistě nemělo pouze slunné stránky a i přes jistou dávku sociálního citění byla Marie Maxmiliána Eva Terezie stále vrchností, nikoliv přítelkyní svých poddaných, jak v hojné míře představuje právě V. V. Jeníček.

Co ovšem v otázce hospodářského působení hraběnky zcela absentuje jsou přesná čísla. Oba autoři zdůrazňují, že hraběnka panství stabilizovala, ale nedokládají to žádnými čísly. Jsou zmiňovány její ekonomické kroky, mezi které patří rekonstrukce panských domů na náměstí městečka Luže, vybudování obydlí pro poddané, zakoupení a přestavba zámečku v nedalekých Hroubovicích pro hmotné zajištění jezuitů. Známe i přesnou částku věna, které hraběnka věnovala své jediné žijící dceři při její svatbě. Jednalo se o částku mnohem vyšší než v případě jejího vlastního věna při svatbě s Františkem Kryštofem Hýzřlem, na základě čehož bychom mohli usuzovat, že panství skutečně stabilizovala a výnosy na panství rostly. Toto všechno jsou však velice útržkovité informace, které by si zasloužily další rozsáhlý výzkum.

Dále zcela absentují i robotní povinnosti poddaných na panství či celková podrobná charakteristika panství během jejího působení.

5. Marie Maxmiliána Eva Terezie jako zbožná církevní donátorka

Již od útlého dětství byla Marie Maxmiliána Eva Terezie a její sourozenci vedeni k niterné úctě k Bohu a zároveň byl jejími rodiči velice významně pěstován kult Panny Marie. Její rodiče si s sebou roku 1622 při návratu z exilu přivezli kopii obrazu Panny Marie Pomocné

³⁰² Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inventární číslo 456, karton 11, *Magdalena Vackové ze Sedlice prosí o propuštění z vězení, poněvadž nařkla hraběnku Hýzřlovou.*

od Cranacha. Jednalo se o velice významnou rodinou památku, která se pravděpodobně, dle Fridricha, dědila z generace na generaci. Po rodičích tento obraz zdědil jejich prvorozený syn, František Adam Eusebius hrabě ze Žďáru. František Adam se ale nikdy neoženil a ani neměl žádné potomky, z toho důvodu tedy tento obraz přenechal své mladší sestře, Marii Maxmiliáně Evě Terezií. Odhaduje se, že jí tento obraz daroval někdy před rokem 1667.³⁰³ Skřivánek se přiklání k názoru, že tento obraz získala v období svého prvního vdovství. Obrazem prý byla značně fascinována a poměrně brzy se stal unikátním předmětem, kolem kterého byl vytvořen místní kult. Na tomto obraze založili činnost převážně košumberští členové Tovaryšstva Ježíšova. Skřivánek ještě upřesňuje, že se pravděpodobně jednalo spíše o druhou verzi obrazu, než pouze jeho kopii.³⁰⁴

Tento obraz, na kterém byla vyobrazena Panna Marie s Ježíškem v náručí, se stal základem pro založení mariánského kultu na košumberském panství. Podle Fridricha, představovala pro Marii Maxmiliánu Evu Terezií ona niterní úcta k Panně Marii značnou podporu v těžkých životních obdobích, mezi které lze jistě zařadit předčasné úmrtí dvou dětí, úmrtí obou manželů, v obdobích osamocení atd.³⁰⁵

Hraběnka velmi usilovala o to, aby byl obraz přístupný i jejím poddaným, z toho důvodu jej tedy nejdříve nechala vystavit na Košumberku v hradní kapli. V této kapli se každý den konaly náboženské obřady, při kterých byla přítomna i Marie Maxmiliána Eva Terezie. Košumberská kaple ale byla skromná a obraz začal být postupem času v blízkém okolí velmi známý. Lákal čím dál větší pozornost lidí, z toho důvodu se hraběnka rozhodla nechat pro tento obraz vystavit kapli novou.³⁰⁶ U města Chrudimi zdědila Marie Maxmiliána Eva Terezie pohledávku po Jindřichu Vilému Slavatovi. Peníze z této pohledávky zamýšlela využít na postavení nové kaple.³⁰⁷

Místem pro vybudování kaple se stal nedaleký vrch Chlumecký, který se nacházel nad Luží.³⁰⁸ Přípravy na výstavbu byly započaty v srpnu roku 1667. Skřivánek v tomto kontextu připomíná, že místo pro stavbu kaple bylo prý vybráno jakousi „vyšší mocí“. Košumberští

³⁰³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³⁰⁴ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 87.

³⁰⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³⁰⁶ *Tamtéž...*, str. 118.

³⁰⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³⁰⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

Slavatové měli na tomto místě v plánu postavit palác, ale stavební materiál byl prý každou noc přemístěn tam, kde byl následně vybudován nový hradní palác.³⁰⁹

Pověst o vybrání místa pro stavbu nové kaple přibližuje Josef Němeček: „*Prvotní kaple chlumecká, sedící na vyvrhelém návrší, nyní známý poutnický kostel, nestojí na tom místě, kde ho hraběnka Hieslerová, paní na zboží košumberském, stavěti dala. To bylo tam, kde dnes je kaplička sv. Jana Nepomuckého. Tam kopány nejprve základy ku chrámu chlumeckému, ale na div, všem dělníkům se prvý den náčini polámalo. Ale úžasem byli naplněni, když druhého dne přišli do práce a spatřili, že vše, co prvého dne vykopali, jest zasypáno. Dali se však do práce znova, a poněvadž jich bylo hojně, počali tu a tam klásti základy zdí. Také hlídači tu na noc ponecháni. Když pak dělníci třetího dne na stavenišť se dostavili, užasli znovu. Včerejší práce dílem zasypána, základy zdíva odnešeny. Co se stalo? To jim pověděli noční hlídači. Rozjasnilo prý se v noci náhle a nad stavenišťem vznášel se sbor světlých, okřídlených postav – patrně andělé. Ti vyzdvihli do výše již hotové základy zdí a vznášeli se s nimi k návrší směrem k Luži. A skutečně nalezeny základy ty na návrší, tehdy ještě lesnatém „chlumku“. Ihned podána o neobyčejné příhodě zpráva zbožné hraběnky Hieslerové, a ta domnívajíc se, že o zázrak jde, dala kapli stavěti tam, kam andělé zdivo zanesli. Také po Luži a okolí roznesla se hned zpráva o neslýchané příhodě, a kde kdo spěchal, aby se na místě samém o ni přesvědčili. Když pak kaple na návrší dostavěna, počali ji navštěvovat poutníci z celého kraje. Kaple brzy nepostačovala, i přistavováno k ní dále, až zaskvěl se „chlumek“ nynější velebnou stavbou, která jako zbožná královna rozhlíží se majestátně po nivách a luzích Chrudimska.*“³¹⁰

Rok po začátku výstavby byl pražským arcibiskupem, Matoušem Ferdinandem Sobkem z Bílenberka, posvěcen základní kámen.³¹¹ Kaple byla vystavěna mezi lety 1667–1669.³¹² V září roku 1669 se na panství konala veliká slavnost, při které byl obraz přenesen z Košumberku do nově postavené kaple. Na slavnosti byli přítomni různí významní šlechtici, Fridrich zmiňuje např. hraběnčiny příbuzné z Martinic. Účastnila se i sestra Marie Maxmiliány Evy Terezie, Terezie Eleonora z Ugarte i se svým manželem Petrem. Přítomen byl rovněž i pražský arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka, který vedl celý obřad.³¹³ Adámek

³⁰⁹ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³¹⁰ Josef NĚMEČEK, *O historii Luže...*, str. 9.

³¹¹ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³¹² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³¹³ *Tamtéž...*, str. 118.

v tomto kontextu ještě zmiňuje, že Marie Maxmiliána Eva Terezie nechala u kaple vystavět ambity včetně osmi kapliček. Čtyři rohové kapličky byly postaveny za účelem sloužení mši.³¹⁴

V době, kdy Marie Maxmiliána Eva Terezie začala spravovat košumberské panství, konkrétně v roce 1654, byla již většina obyvatel katolického vyznání. Notným dílem k tomu přispěly poslední Slavatové, hrabě Vilém Slavata a následně i jeho synovec baron Jindřich Vilém Slavata. V celkovém počtu obyvatel, který přesahoval 800, ale stále bylo pár desítek lidí nekatolického vyznání. Ovšem i v rámci katolicky smýšlejícího obyvatelstva bylo možné nalézt případy, kdy lidé věřili lidové magii a různým starým rituálům.³¹⁵

Podle Fridricha na panství poměrně běžně docházelo k zabavování a pálení „kacířských“ knih a různých „čarovných“ předmětů. K těmto akcím občas docházelo i ke konci hraběčiny života.³¹⁶ Tyto „kacířské“ knihy se nejčastěji nahrazovaly správnou „nábožnou“ literaturou a velice pravděpodobně i růžencem. Objevovaly se prý i případy, kdy nebyl daný hříšník potrestán jezuitou, ale, dle mínění samotných jezuitů, Boží vůlí. Jako jeden takový případ lze uvést událost, při které jednomu sedlákovi vyhořela, následkem úderu blesku, chalupa, kvůli tomu, že byl přítomen na mši se zakrytou hlavou.³¹⁷

Jako obrana a určitá prevence proti těmto nekatolickým praktikám bylo na panství zřízeno církevní bratrstvo Panny Marie, které mělo ještě více posílit katolickou víru. V prvních letech svého působení se Marie Maxmiliána Eva Terezie snažila své poddané spíše motivovat svojí vstřícností a různými výhodami, aby dobrovolně konvertovali ke katolické víře. Postupem času, zejména pod vlivem jezuitů, se její přístup v otázce víry značně změnil a často postupovala nevybíravě při vyžadování katolického vyznání.³¹⁸

Marie Maxmiliána Eva Terezie šla prý v otázce náboženské pokory poddaným příkladem, jelikož ona sama na Zelený čtvrtek omývala nohy vybraným ženám. Bylo rovněž běžné, že připravovala chudým lidem jídlo a některým poskytl peněžní dary.³¹⁹

5.1 Příchod jezuitů na panství

Vztahy mezi rodem Žďárských ze Žďáru a jezuitským řádem byly historicky velice dobré. Skvělé styky s jezuitou udržovali již hraběčini předkové, počínaje jejím prapradědem

³¹⁴ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 41.

³¹⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³¹⁶ *Tamtéž...*, str. 119.

³¹⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 90.

³¹⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³¹⁹ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 89.

Janem starším Žďárským, dále praprastrýcem Jiřím Žďárským a velice dobré vztahy s nimi udržoval i významný příslušník rodu Žďárských, Ctibor Tiburcí Žďárský.³²⁰

Marie Maxmiliána Eva Terezie se s jezuitou poprvé osobně seznámila na panstvích jejího otce Floriana Jetřicha. Jezuité tam pobývali především z toho důvodu, aby pomáhali s rekatolizací daných panství. Krátce po smrti jejího druhého manžela pobýval na Košumberku osobní zpovědník hraběnky páter Harman. Marie Maxmiliána Eva Terezie prý poměrně často navštěvovala jezuitskou kolej v Hradci Králové.³²¹ Po odchodu Harmana u sebe hraběnka neměla na hradě jezuitského zpovědníka po více než jeden a půl roku.³²²

Proto roku 1668 požádala hraběnka královehradeckou kolej o zaslání jednoho jezuitu na hrad Košumberk, který měl sloužit jako její zpovědník. Prvním hraběčským zpovědníkem se stal páter Mikuláš Kozel, ke kterému se brzy přidal i páter Jan Křížulka.³²³ Skřivánek uvádí jako oficiální začáteční rok misie na košumberském panství rok 1669 a zároveň upřesňuje, že misie Mikuláše Kozla zpočátku spadala pod jurisdikci kutnohorské jezuitské koleje a pod královehradeckou kolej přešla až roku 1678.³²⁴

Jan Křížulka na Košumberku příliš dlouho nepobýval a již v prosinci roku 1668 odešel. Pár let po něm, pravděpodobně ze zdravotních důvodů, Košumberk opustil i Mikuláš Kozel, který nedlouho poté zemřel. Roku 1676 nahradil Mikuláše Kozla páter Vojtěch Had. Vojtěch Had působil na panství jako senior místních jezuitů a zároveň i jako osobní zpovědník Marie Maxmiliány Evy Terezie.³²⁵ Skřivánek tvrdí, že jí byl věkově blízko, jelikož kvůli košumberské misii přerušil univerzitní studia v mladém věku. Byl to pravděpodobně právě Vojtech Had, který měl největší zásluhu na vybudování jezuitské rezidence na Košumberku a nového chrámu.³²⁶ Nedlouho po něm na panství přišel další jezuita, Václav Schüttel.³²⁷

Jezuité krátce po svém příchodu začali aktivně katechizovat panství. Při příležitostech významných svátků byly bohoslužby často doplněny různými dramatickými scénami. Jako příklad Skřivánek uvádí, že některé recitace, které byly pronášeny v mateřském jazyce, byly nahrazovány dramatickými scénami a výstupy, a to zejména v případech zastavení Božího

³²⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³²¹ *Tamtéž...*, str. 118.

³²² Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³²³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³²⁴ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³²⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³²⁶ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 92.

³²⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

těla.³²⁸ Hra, která se hrála na Velký Pátek „kupř. symbolizovala Ježíše, který hledá klid v lidském srdci, do něhož však pro hříchy není vpuštěn a stále je veden na kříž“³²⁹. Katolická víra se ale nepropagovala pouze duchovními prostředky. Jezuité chtěli poddané motivovat i různými dary. Jako příklad lze uvést, že lidé, kteří přišli na katechezi obdrželi nejčastěji pšeničný chléb, ale nezvyklé nebyly ani různé jiné dárky. Zejména starší lidé, kteří neměli zájem být vyučováni na veřejnosti, byli vítáni na hradě, kde se jim jezuité věnovali v ústraní. Fungoval zde stejný princip jako výše, pokud prokázali dostatečnou znalost, získali od jezuitů různé dary a odměny.³³⁰

Fridrich rovněž zmiňuje hraběncin návrh z roku 1677, podle kterého dala jezuitům za úkol, aby vypracovali kompletní seznam poddaných na panství a následně pravidelně zapisovali, jak jednotliví poddaní dochází do kostelů. Lidé, kteří měli nízkou docházku, měli být dle tohoto nového návrhu trestáni. Na druhou stranu je ale nutné připomenout i druhou část návrhu, podle které měli jezuité povinnost navštěvovat nemocné a dávat jim duchovní útěchu.³³¹

Skřivánek připomíná, že košumberští jezuité rovněž zavedli tradici, při které se: „*Tělo Páně neslo k nemocnému do vesnice, vycházeli mu vstříc početní obyvatelé, kteří svátost doprovázeli k domu nemocného a pak opět vyprovázeli kněze*“.³³² Jeden z místních židů se této svátosti údajně vysmíval a následně byl s okamžitou platností vyhoštěn z městečka Luže.³³³

Roku 1677 se hraběnka rozhodla pro jezuitu vystavět jezuitskou rezidenci v blízkosti Košumberku.³³⁴ Rezidence byla původně, podle Skřivánka, zamýšlena pro ubytování čtyř jezuitů a základy se začaly budovat roku 1677. Tehdejší provinciál, Matyáš Tanner, posvětil základní kámen roku 1678.³³⁵ Rezidence se stavěla mezi lety 1678–1682 a první páteři se do ní přestěhovali dne 9. července roku 1683.³³⁶ Podle Adámka byli prvními jezuitu v rezidenci Vojtěch Had, Šimon Hampl a Vojtěch Žourek.³³⁷ Počet jezuitů v rezidenci stále rostl a nakonec se ustálil na cca deseti.³³⁸ Marie Maxmiliána Eva Terezie osobně předala klíč

³²⁸ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88-89.

³²⁹ *Tamtéž...*, str. 89.

³³⁰ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 89–90.

³³¹ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³³² Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 90.

³³³ *Tamtéž...*, str. 90.

³³⁴ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³³⁵ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 88.

³³⁶ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

³³⁷ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 43.

³³⁸ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 118.

k jezuitské rezidenci rektorovi královehradecké koleje páteru Pavlu Beránkovi. Páter Beránek následně jmenoval pátera Vojtěcha Hada prvním košumberským superiorem.³³⁹ Páter Had působil ve funkci superiora až do svého úmrtí v lednu roku 1692.³⁴⁰

Ovšem ani jezuitské působení na panství se neobešlo bez projevů odporu. Zcela jistě největším projevem odporu byla příhoda s Ondřejem Zichem. Ondřej Zich byl lužským kolářem, který předstíral, že měl zlá vidění. Tato vidění se týkala osudu košumberského panství a zpráva o nich se rychle rozšířila po celém okolí. Všude se šířil strach, lidé očekávali příchod soudného dne. Mezi lidmi se prý tradovalo, že o svátku Navštívení Panny Marie bude pohlcen Chlumek i s jezuitskou rezidencí. Dále se hojně mluvilo o tom, že Marie Maxmiliána Eva Terezie vykořisťuje poddané tím, že je nutí stavět jezuitskou rezidenci. Rovněž se značně zmenšil počet lidí z okolí, kteří cestovali na Chlumek. Nakonec se zjistilo, že se jednalo o podvod, Ondřej Zich byl zavřen a následně i odsouzen k robotě na stavbě rezidence.³⁴¹

Na začátku osmdesátých let si nechala hraběnka od svých poddaných postavit dům, který se nacházel na Chlumku. Po odkázání panství jezuitům, viz výše v kapitole *Marie Maxmiliána Eva Terezie jako matka*, se do tohoto domu 11. února 1684 přestěhovala. Vzala si s sebou pouze malé množství služebníků. Sídlo panství, hrad Košumberk, tak natrvalo opustila a dobrovolně jej ponechala úředníkům a řemeslníkům, popřípadě hostům.³⁴²

5.2 Poslední roky hraběnky ze Žďáru a její smrt

Marie Maxmiliána Eva Terezie zasvětila své poslední roky přípravám na stavbu nového chrámu na Chlumku, který měl být zasvěcen Panně Marii Pomocnici. Dříve vystavěná kaple již nepostačovala, jelikož přísun poutníků byl čím dál větší. Z toho důvodu si tedy Marie Maxmiliána Eva Terezie usmyslela, že nechá na místě staré kaple vystavět nový barokní dvouvěžový chrám, ke kterému mělo vést, přes celý chlumecký vrch, dlouhé schodiště. Tento chrám měl představovat novou dominantu v okolí.³⁴³

³³⁹ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 43.

³⁴⁰ Jan HOJDA, *Katolická církev, Biskupství královehradecké, Diecézní teologický institut, Jezuité ve východních Čechách: studie DTI HK*, Hradec Králové 2009, str. 30.

³⁴¹ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 91.

³⁴² Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³⁴³ *Tamtéž...*, str. 119.

Práce na novém chrámu začaly v květnu roku 1690. Hlavním architektem byl věhlasný italský stavitel Giovanni Battista Alliprandi z Verony³⁴⁴. Alliprandi se při stavbě chrámu řídil plány architekta Pavla Ignáce Bayera. Dále se na výstavbě a výzdobě chrámu angažovala celá řada řemeslníků a umělců. Roku 1696 byl do nového chrámu slavnostně přenesen obraz Panny Marie Pomocné, který byl opatřen novým rámem vyrobeným ze stříbra, a chrám byl oficiálně otevřen veřejnosti.³⁴⁵

Slavnostního dokončení a otevření chrámu se ale Marie Maxmiliána Eva Terezie nedožila, jelikož vážně onemocněla a 6. října roku 1690 sepsala poslední závěť, která doplňovala a potvrzovala její závěť z roku 1684. V závěti odkázala zbytek košumberského panství Tovaryšstvu Ježíšovu. Dále odkázala část panství Kladno s osmi přiléhajícími vesnicemi svým třem vnoučatům, Karlovi Benediktovi Janovi Baltazarovi, Anně Aloisii Maxmiliáně a Františce Antoníně Isabele Rebece, stále ještě nezletilým hrabatům z Lamberga.³⁴⁶ Vnučce Františce Antoníně Isabele Rebece odkázala navíc ještě 20 tisíc zlatých rýnských, jelikož se o ni mladá vnučka v době její nemoci starala a opečovávala ji.³⁴⁷ Adámek ještě udává, že hraběnka dále odkázala 150 zlatých kostelu sv. Bartoloměje v Luži, 100 zlatých kostelům ve Voleticích a Jenišovicích. Rovněž všem svým poddaným odpustila jejich peněžní i obilní dluhy, kromě posledního roku.³⁴⁸ Jeníček ještě doplňuje, že hraběnka rovněž odkázala 2000 zlatých Sibylle Dobřenské z Dobřenic, její dlouholeté a věrné společnici. V neposlední řadě rovněž odkázala 500 zlatých manželům Horeckým, Samuelovi a Zuzaně.³⁴⁹ Marie Maxmiliána Eva Terezie zemřela velice krátce po sepsání závěti, dne 17. října roku 1690 ve věku 57 let.³⁵⁰ Sedláček zastává názor, že k její smrti pravděpodobně napomohly plicní obtíže.³⁵¹

Tato poslední závěť Marie Maxmiliány Evy Terezie ještě navíc obsahuje kodícil, ve kterém hraběnka zkonkretizovala jednotlivé dílčí záležitosti. Kromě výše zmíněného se v kodícilu píše, že hraběnka odkazuje chudším šlechticům z Konárovského rodu celkem 250 zlatých rýnských. Veronice Konárovské odkázala hraběnka 150 zlatých za její péči

³⁴⁴ Tento muž byl mimo jiné i dvorním architektem císaře Leopolda I. a zároveň pracoval pro nejvyšší české aristokraty. Je znám zejména za své práce na Lobkovickém paláci na Malé Straně či za vybudování velkolepého kostela v Kuksu, zde: Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³⁴⁵ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 119.

³⁴⁶ *Tamtéž...*, str. 119.

³⁴⁷ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 121.

³⁴⁸ Karel Václav ADÁMEK, *Luže, Košumberk...*, str. 47.

³⁴⁹ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna košumberská...*, str. 98.

³⁵⁰ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 121.

³⁵¹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky...*, str. 103.

o hraběncinu dceru a vnučata a zbylým dvěma šlechticům odkazuje po 50 zlatých rýnských. Těmto šlechticům hraběnka zároveň i odkázala již zajištěné bydlení.³⁵²

Košumberští jezuité vyřídili veškeré posmrtné náležitosti a uspořádali majestátní pohřeb. Tělo Marie Maxmiliána Evy Terezie bylo nejdříve pohřbeno v kryptě jezuitské rezidence, ale 13. března roku 1698 její tělo jezuité smutečně přemístili do hrobky v nově postaveném chrámu Panny Marie Pomocné.³⁵³ „*V hrobce chrámu na Chlumku odpočívá Marie Maxmiliána Eva Terezie hraběnka ze Žďaru věčným spánkem dodnes a je tak navždy svázána s místem, které založila.*“³⁵⁴

Václav Oliva ještě k pohřbu Marie Maxmiliány Evy Terezie uvádí citaci jezuitských análů: „*Pohřeb, ačkoliv za živa výslovně si přála, aby byl vykonán bez vší slávy a lesku, přece jak v místě bylo možno, aby byl nejslavnější, považovali jsme za svou povinnost. Proto průvod pohřební začínalo bratrstvo Narození Rodičky Boží, jež v Pámu zesnulá zakladatelka za živa zřídila, následovaly z města Luže veškeré třídy obyvatelstva s rozžatými svícemi, za nimi kráčeli hudebníci, pak šli jsme my, oděni v pláště a s klerikami po osmi, pak faráři, oděni v rochety a stoly, potom dva naši rektori oděni pluvíaly s jáhnem a podjáhmem. Kněží bylo celkem 29. Mezi 24 hořícími pochodněmi ozdobenými rodinnými znaky zakladatelčinými nesena byla rakev, za níž kráčela šlechta a ohromný zástup poddaných, paní svou oplakávajících.*“³⁵⁵

Poutní místo na Chlumku získalo značný věhlas v širokém okolí. Každý rok se zde konaly milosti spojené s obrazem Panny Marie. Tyto milosti souvisely s každodenními životními problémy, především zde ale lidé hledali cestu ke svému duševnímu i fyzickému zdraví.³⁵⁶

5.3 Pojetí Marie Maxmiliány Evy Terezie jako náboženské donátorky

Pozice náboženské donátorky je v případě Marie Maxmiliány Evy Terezie nejvíce zdůrazňovaná. Ostatně širší veřejnost má o této šlechticce největší povědomí především díky jejím činům v oblasti církevního dobrodíní. Předmětem této práce bylo především komplexní zobrazení Marie Maxmiliány Evy Terezie s důrazem na její vrchnostenskou roli, avšak tato náboženská rovina nemohla být v jejím případě opomenuta. V této oblasti se jí nejvíce věnují

³⁵² Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Velkostatek Rychmburk-Chroustovice-Košumberk 1623–1849, Velkostatek Košumberk, karton 1009, inv. č. 6534, A Fasc. 2 č. 3–17, *Odkaz Hýzrlové, Kšaft a Codicillus z 6. října 1690.*

³⁵³ Emil VORÁČEK a kol., *Luže v dějinách...*, str. 121.

³⁵⁴ *Tamtéž...*, str. 121.

³⁵⁵ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku...*, str. 50.

³⁵⁶ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 93.

autoři jako Václav Oliva, Karel Václav Adámek, Hynek Fridrich a Milan Skřivánek. V. Oliva ani K. V. Adámek se postavě hraběnky z hospodářského hlediska víceméně ani nevěnují a jejich hlavní důraz spočívá na roli náboženské donátorky. Fridrich dává této její roli přibližně stejný prostor, jako její roli vrchnostenské a podává rovněž velmi kvalitně zpracovaný a ucelený portrét hraběnky. Překvapivé ale je, že V. V. Jeníček se její činnosti v této oblasti věnuje pouze velice stručně a on jako jediný klade skutečný důraz na její vrchnostenskou roli, byť s největší pravděpodobností značně idealizovanou. Z toho důvodu můžeme oprávněně usuzovat, že pozice dogmaticky zbožné šlechtičny, která se nezdráhala poddané donucovat ke konverzi ke katolické víře, zkrátka nevyhovovala Jeníčkovu popisu hraběnky.

Nejvíce komplexně se k této její roli vyjadřuje Milan Skřivánek. Ten, konkrétně v této oblasti nejvíce čerpal z jezuitských análů, konkrétně z latinsky psané *Historia residentiae Kossumbergensis*. Jak již bylo zmíněno výše, někteří autoři, obzvláště V. V. Jeníček k této kronice přistupují poněkud skepticky. I přes to ale hodnotím Skřivánkův popis hraběnčiny zbožnosti jako nejzdařilejší.

Dle Skřivánka ji jezuitský letopisec sepsal nekrolog, ve kterém velice vyzdvihoval hraběnčiny křesťanské ctnosti. Skřivánek si zde pokládá otázku, jestli nebyl jezuitský cíl udělat z hraběnky novou světici. Mezi lidmi se obecně tradovalo, že její odkázání majetku jezuitskému řádu bylo dílem jakýchsi lstivých intrik, ale vyvstává zde otázka, jestli je vůbec možné to takto interpretovat.³⁵⁷ Skřivánek rovněž udává i některé příběhy, které se o hraběnčině zbožnosti tradovali.

Vzhledem k tomu, že donátorská činnost v církevním aparátu je v případě Marie Maxmiliány Evy Terezie důkladně zpracovaná, nevyvstává zde tolik otazníků. Ostatně do dnešní doby stojící Poutní chrám Panny Marie na Chlumku v Luži je hmatatelným důkazem její náboženské činnosti na košumberském panství. Budoucí výzkum by se mohl dle mého názoru zaměřit na to, do jaké míry měli jezuité na hraběnku vliv v otázkách náboženského vyznání. Zdali existují i jiné prameny, kromě jezuitských kronik, které by mohly dokazovat, jak dalece je výklad Marie Maxmiliány Evy Terezie jakožto horlivé katoličky pravdivý, nebo jestli její osobnost nebyla pouze vykreslena do obrazu světice, ochránitelky a náboženské donátorky.

³⁵⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku...*, str. 92.

6. Marie Maxmiliána Eva Terezie a její zobrazení v krásné literatuře

Následující kapitola je věnována románu *Tovaryšstvo Ježíšovo* od Jiřího Šotoly, ve kterém má postava hraběnky Marie Maxmiliány Evy Terezie zcela zásadní roli. Román se odehrává v druhé polovině 17. století ve východních Čechách na košumberském panství. Na hrad Košumberk přichází mladý jezuita, Vojtěch Had, který má na hradě sloužit jako zpovědník hraběnky. Při popisu jeho cesty využívá Jiří Šotola velmi konkrétní popisy krajiny a z tohoto hlediska lze ocenit jeho geografické znalosti, jelikož kupříkladu popis cesty naprosto přesně odpovídá východočeským reáliím.

Vzhledem k tomu, že se jedná o historický román, je důležité pohlížet na něj i z historického hlediska. Řada historických reálií zcela odpovídá skutečnosti. V románu se objevují reálné historické postavy, zmínit zde můžeme například jezuitského provinciála pátera Matěje Tannera či pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna. V románu sice přímo nevystupuje, ale často je zmiňován i Bohuslav Balbín. Dále se v románu objevuje i postava hejtmána košumberského panství Samuela Horeckého i jeho ženy Zuzany Horecké. V knize rovněž vystupuje i postava hraběnčiny dcery, Františka Terezie Rozálie.

U postavy hraběnky Marie Maxmiliány Evy Terezie a jejího zobrazení v románu o dodržování historických reálií zcela hovořit nelze. Jiří Šotola se při zobrazování života hraběnky dopustil očividných faktografických přešlapů. Zásadní chybou je uvedení špatného data narození hraběnky, jelikož Šotola ve svém románu uvádí, že se narodila roku 1637, přičemž na základě pozdějších výzkumů víme, že se narodila již roku 1633. Je tedy očividné, že Šotola tuto informaci převzal ze starších zdrojů, pravděpodobně od V. Olivy nebo K. V. Adámka a neověřil ji např. v Jeníčkově monografii. Chybou možná ještě většího rozsahu je i špatné datum hraběnčiny smrti. V Šotolově románu se dozvídáme, že hraběnka zemřela až roku 1696, tedy o celých šest let později než ve skutečnosti. Vzhledem k tomu, že toto datum se v žádné odborné publikaci nevyskytuje, můžeme s jistotou předpokládat, že si tuto informaci Šotola od základu vymyslel, patrně z důvodu dramatictějšího zakončení románu. V tomto případě by se dalo polemizovat i nad určitou paralelou mezi úmrtím hraběnky a vydáním *Tovaryšstva Ježíšova* roku 1969. Jakoby autor chtěl přesmyčkou naznačit konec jedné éry – Šotolovi bylo rok po vydání zakázáno oficiálně publikovat.

Mezi další historické nesrovnalosti patří rovněž i situace kolem hraběnčina slibu vdovské čistoty. Šotola nás v románu informuje, že hraběnka tento slib složila až na základě přesvědčování od pátera Hada. Dle dostupných informací ale víme, že hraběnka tento slib

složila mnohem dříve, než misie Vojtěcha Hada vůbec začala. Opět je to bezpochyby z důvodu větší dramatickosti a určitého sblížení hlavních dvou postav románu. Historická nepřesnost se objevuje i v případě výstavby kaple na chlumeckém vrchu. V románu je patrné, že hlavním iniciátorem této stavby byl opět Vojtěch Had, který hraběnkou přesvědčil o nutnosti vystavit tuto kapli. Taková interpretace opět neodpovídá reálné historii, jelikož výstavba kaple byla realizována v letech 1667–1669, tedy o více než šest let před tím, než pater Had na hrad přišel.

Výše zmíněné nepřesnosti se týkaly skutečných historických reálií, pro komplexní závěry je však nezbytný i způsob, jakým byla v románu zobrazena celková psychologie hraběčiny postavy. Tento aspekt je, vzhledem k nedostatku osobních pramenů, opředen mnoha interpretačními nánosy. V románu je poskytnut poměrně detailní náhled do hraběčiny nitra. Jedná se bez vší pochybnosti o postavu tragickou, se kterou čtenář s postupujícími stránkami soucítí. Navíc zcela logicky i pociťuje lítost nad jejím pochmurným osudem. Prostřednictvím hraběčinych vnitřních monologů získává čtenář detailní představu o jejím mentálním rozpoložení, ze kterého je intenzivně cítit smutek, beznaděj a polemika nad nešťastnými životními osudy.

Velice výrazným způsobem je nám hraběnka představena z pozice matky. Prostřednictvím retrospektivních pasáží seznamuje Šotola čtenáře o tragickém osudu jejich dětí, Johany Barbory Alžběty a Františka Ferdinanda, které obě zemřely ve velice nízkém věku. S postavou její jediné žijící dcery, Františky Terezie Rozálie, se setkáváme v jejím dětském věku, kdy trpí velice závažnými nemocemi. Hraběnka se všemožnými způsoby snaží své jediné dítě udržet naživu, a díky tomu více přimyká ke zbožnému životu. Pater Křížulka, jakožto nadaný bylinkář a léčitel, vaří mladé komtese různé bylinné lektvary, které ji ulehčují od bolesti. Pater Had hraběnkou přesvědčuje, aby nechala vystavit kapli, kde vystaví „zázračný“ obraz Panny Marie Pomocné, který hraběnka získala od svého bratra Františka Adama Eusebia. Tento obraz nakonec malou Františku Terezii zachrání a díky tomu začne hraběnka více důvěřovat Božské síle. Ještě intenzivněji se její mateřský vztah projeví ve chvíli, kdy její dcera v mladém věku podlehně zákeřné nemoci a na tento popud se hraběnka rozhodne všechn svůj majetek odkázat Tovaryšstvu Ježíšovu a sama odejít do prostého domku nedaleko chlumecké kaple.

Zajímavé ovšem je, že námi zejména sledovaná vrchnostenská role hraběny v románu podstatným způsobem absentuje. Kromě neurčitých frází o hraběčinych příležitostných lakotě a špatném finančním stavu na panství, nezíská čtenář ucelenější obrázek o jejím hospodářském působení. V případě výstavby kaple a později i jezuitské rezidence je sice možné pociťovat hraběčino počáteční otálení z důvodu nákladnosti takových staveb, i přesto jsou však obě

stavby postaveny. Z mého pohledu je tedy evidentní, že hospodářské působení hraběnky bylo, minimálně pro Jiřího Šotolu, bezpochyby otázkou vedlejší a hlavní důraz byl kladen na její mateřskou a náboženskou stránku.

V románu je ale zachycena postava Marie Maxmiliány Evy Terezie i z role ženy. V tomto ohledu je román unikátní, protože o ženské rovině této šlechtičny máme v dnešní době pouze minimální povědomí a kromě zmínek o tom, že milovala svého prvního muže, nejsme s to vytvořit ucelený obrázek o jejím ženství. Naproti tomu v románu je představena ženská stránka hraběnky hned několikrát. Před složením slibu vdovské čistoty je hraběnka vykreslována jako žena, která dbá na svůj zevnějšek, jež je příkladně ustrojena i upravena. Navíc používá velice výrazný parfém, díky čemuž může zpočátku románu působit jako očividný kontrast proti „špinavému“ jezuitovi, který má za sebou dlouhou cestu na hrad.

Po složení slibu dojde k markantní změně a dříve půvabná žena začne působit sešlým dojmem, kdy nosí již pouze černou barvu a každý další rok je na jejím zjevu znát. Ženství se u hraběnky projevuje i z hlediska touhy. Hraběnka v románu velice silně pociťuje erotickou touhu, když má příležitost strávit po velice dlouhé době noc s mužem, ale její slib jí to nedovoluje. Šotola v románu zachycuje její lítost nad tímto slibem, protože jí nedovoluje užívat si života naplno. Hraběnka i přes značnou touhu nakonec zachová svoji „počestnost“.

Hraběčina psychika zůstává naprosto stěžejním motivem románu i na jeho konci. Šotola psychologii této postavy zpracoval velice podrobně a čtenář může již od začátku románu pozorovat postupný hraběčin úpadek. Na začátku stále ještě vystupuje jako vznešená šlechtična, ale s přibývajícím věkem, starostmi, tragickými událostmi a bezpochyby i jezuitským vlivem začíná hraběnka vykazovat známky narušené osobnosti. Její vnitřní monology jsou čím dál častější, nevidí smysl ve svém jednání ani v životě. Po odkázání panství jezuitům a určité době strávené ve svém domečku začíná hraběnka čím dál více propadat šílenství. Dospělo to do takové míry, že začala rozmlouvat s kameny, které pro ní představovaly duše jejích blízkých, které ztratila. Poté, co se jezuité dozví, že hraběnka vykazuje tyto známky „nekatolického“ chování, začnou rychle jednat a veškeré kameny jí seberou a vyhodí.

Své poslední síly hraběnka věnuje výstavbě nového chrámu na chlumeckém vrchu. Šotola jí zde postaví téměř do pozice mučednice, která z posledních sil sama pracuje na výstavbě chrámu. Pracuje až do té doby, než vážně onemocní a následně je odkázána na lůžko. Jednoho dne se rozhodne, že se ještě naposledy vydá na hrad Košumberk a při svém

posledním rozhovoru s páterem Hadem umírá. Umírá jako zcela zlomená osobnost, které v životě nezůstalo žádné štěstí.

Již z podstaty věci je velice zásadním aspektem románu náboženství a náboženská činnost jezuitů na panství. V románu je zachycen značný jezuitský vliv, který působil na hraběnkou. Jezuitský vliv je v knize vyobrazen jako naprosto devastační a to jak pro hraběnkou, tak pro celé panství. Svým způsobem ale i pro pátera Hada, který je rovněž velmi tragickou postavou a často mívá vnitřní monology, ve kterých zvažuje správnost svého jednání. Na začátku příběhu měl různé iluze ohledně své pozice zpovědníka, ale postupem času začalo být evidentní, že zájmy jeho představených jsou zcela bezpochyby materialistické. Jeho přesným úkolem bylo hraběnkou zlomit a v ideálním případě získat celé panství pro Tovaryšstvo Ježíšovo. V knize je rovněž vyobrazen zásadní kontrast mezi fanatismem, který ztělesňuje horlivý a nepřilíš inteligentní páter Šimon Hampl, a mezi čistou zbožností, která je představena skrze jednání a vystupování prostého a starého pátera Josefa Křížulky. Fanatismus v tomto kontrastu bezpochyby vítězí, jelikož je jeho prostřednictvím představen dobový vliv náboženství na prosté obyvatelstvo a to zejména ve chvíli, kdy zfanatizovaný dav hází kameny po „bezvěrci“.

Byl to právě Šimon Hampl, který přišel s návrhem zapisovat si docházku poddaných do kostela, i když na základě dostupných informací víme, že se jednalo ve skutečnost o návrh hraběnkou Marie Maxmiliány Evy Terezie. Marie Maxmiliána Eva Terezie je v tedy románu představena jako osobnost, která s tímto fanatickým počínáním jezuitů nechce mít nic společného a sama dobrovolně zvolí určité „vyhnanství“. Realita však byla s největší pravděpodobností naprosto odlišná a hraběnkou jakožto vrchnost na panství zcela jistě do těchto záležitostí zasahovala. V tomto případě se tedy jedná o další z případů určité idealizace této historické osobnosti.

Vzhledem k dobovému kontextu vydání tohoto románu je zcela očividné, že Šotolovým záměrem bylo představit určitou paralelu mezi jezuitským řádem a komunistickou totalitou z období před i během vydání románu. Paralely jsou zcela patrné kupříkladu v osobě Šimona Hampla, který je slepě oddaný Tovaryšstvu a činí dle příkazů bez ohledu na to, kolik škody a smutku způsobí ostatním lidem. Díky své oddanosti proto stoupá na pomyslném žebříčku a na konci románu nahradí pátera Hada na pozici košumberského superiora. Oproti tomu páter Had je v rámci Tovaryšstva považován za osobnost problematickou, která má nevhodné myšlenky a která „přilíš přemýšlí“. Kvůli tomu postupně ztrácí přízeň svých představených, tak jako Jiří Šotola ztrácel přízeň u Svazu československých spisovatelů.

7. Marie Maxmiliána Eva Terezie a její filmové zpracování

Šotolův historický román se roku 2004 dočkal i filmového zpracování. Film podle románu natočil chorvatský režisér Silvije Petranovič. V hlavních rolích si zahrál Milan Pleština (páter Had) a Leona Paraminski (Marie Maxmiliána Eva Terezie). Byť je u filmu naprosto patrný nepříliš vysoký rozpočet, i tak byl schopen získat poměrně pozitivní hodnocení.

Na úvod je nutné uvést, že se jedná pouze o adaptaci, ve které lze pozorovat jisté odchylky od knižní předlohy. To ostatně dokazuje i poměrně krátká stopáž, která činí pouze něco přes hodinu a půl. Děj je pro potřeby filmu notným způsobem zhuštěn a řada klíčových tematických linií a postav je kvůli tomu vynechána. Kondenzace děje je ale podle mého názoru až příliš značná, což významně narušuje koherenci celého příběhu. V podstatě kromě pátera Hada a hraběnky není představena blíže žádná postava a kvůli tomu je celý film ještě hůře pochopitelný.

Film rovněž vůbec nereflektuje poměrně časté časové posuny, které byly pro román klíčové a jednotlivé scény na sebe při vícero příležitostech vůbec nenavazují. Kvůli absenci časové roviny není ve filmu patrné stárnutí postav, které je ale pro jejich vývoj zcela zásadní. Následkem téměř neexistujících časových posunů se neobjeví celá řada klíčových postav, které mají v románu zcela nenahraditelné postavení, kupříkladu páter Šimon Hampl, páter Matěj Tanner či páter Radvanovský. Vzhledem k filmové absenci pátera Šimona Hampla ve filmu zcela chybí projevy jezuitského fanatismu, které v románu představují výrazný motiv.

Pro účely práce je naprosto zásadní, jakým způsobem je hraběnka v tomto filmu prezentována. V souladu s celkovým konceptem filmu byla i její postava zasažena podstatnou kondenzací a množstvím důležitých detailů je vynecháno. Pro román zcela zásadní vykreslení hraběčiny psychiky zde téměř kompletně absentuje a filmová hraběnka je prezentována mnohem méně komplexně a ve výsledku tak působí jako velice plochá postava. Není zde vůbec zobrazena její rozpolcenost, její vnitřní monology a ani její tragický úděl. Kvůli tomu je tak divák připraven o možnost s hraběnkou soucítit, protože o ní zkrátka ví velice málo informací.

Zároveň je zde, pravděpodobně pro potřeby filmu, „omlazena“, jelikož její představitelka je v mnohem nižším věku, než by měla hraběnka v tomto období být. S věkem ostatních postav je to velmi podobné, buď vypadají příliš mladě a nebo naopak příliš staře. Věkově nejpřesněji jsou ztvárněny postavy hejtmána Samuela Horeckého a jeho ženy Zuzany Horecké. Ve filmu rovněž není ukázán akt složení slibu vdovské čistoty a hraběnka z ničeho nic začne chodit pouze v černé barvě. Hraběnka ve filmu není představena dostatečným

způsobem a na základě omezených informací není běžný divák schopen získat ucelenou představu o této historické osobnosti.

Film však i přes značné nedostatky dokázal být v některých aspektech věrný své knižní předloze. Jedná se zejména o představení hraběnky jakožto matky, která se stará o svoji nemocnou dceru. Hraběnka je rovněž představena jako žena, která pocituje erotickou touhu. Této touze ale, stejně jako v románu, nepodlehne a dále ctí svůj slib čistoty. Dále i některé dialogy mezi hraběnkou a páterem Hadem jsou zobrazeny přesně podle předlohy.

Film ale kvůli omezené stopáži nebyl schopen pokrýt celý románový děj. Hlavní zápletka se soustředí pouze na několik základních témat románu – nemoc hraběčiny dcery, výstavba kaple, jezuitský záměr získat celé panství. Příběh končí zhruba ve 2/3 samotného románu a určitým způsobem vyznívá do prázdna. Film působí jako krátký náhled do života mladé hraběnky 17. století, která se nechává vést svým zpovědníkem, obává se o zdraví své dcery a bojuje s myšlenkami na lepší život v náručí silného muže. Celý příběh je zakončen ránem po oné osudné noci, kdy měla hraběnka strávit noc s cizím mužem. Ovšem ona se v kapli páterovi přizná, že to nemohla kvůli svému svědomí udělat a on s pocitem zadostiučinění dramaticky odchází.

Ve filmu není ukázán konec románu a naprosto zásadní aspekty zde chybí. Není zde ukázáno odkázání panství Tovaryšstvu Ježíšovu, hraběčin odchod do jejího domečku a zároveň zde absentuje i její úmrtí. Vše je pouze stručně řečeno před závěrečnými titulky.

Na závěr je nutné zmínit, že panství je vyobrazeno jako hrad a čtyři malé chaloupky obklopené nekonečnými pláněmi plnými mokřadů. Film v mnoha ohledech zúžil i nedodržel románovou předlohu a historická fakta, ovšem na běžného diváka, neznalého románu či reálií, může film zcela jistě zapůsobit.

Závěr

Cílem této bakalářské práce je poukázat na vícevrstevnatost osoby Marie Maxmiliány Evy Terezie Hýzrlové z Chodů, ovdovělé Slavatové, rozené hraběnky ze Žďáru s důrazem zejména na její vrchnostenskou roli na košumberském panství v letech 1655–1684. Při sledování tohoto tématu jsem vycházel zejména z faktu, že řada autorů zdůrazňuje zásluhy v rámci náboženského života a její jiné role spíše upozaduje. Komparací dosavadních interpretačních přístupů z literatury doplněných o základní sondu do pramenů vznikla mozaika, která se snaží zobrazit tuto aristokratku v ucelenějším a komplexnějším světle.

Marie Maxmiliána Eva Terezie se narodila do významného šlechtického rodu Žďárských ze Žďáru, manželům Florianu Jetřichovi Žďárskému ze Žďáru a Alžbětě Koroně z Martinic. Její výchova probíhala v podobném duchu jako u většiny šlechtičen tohoto období s důrazem na katolickou víru a dvorskou etiketu. Tato práce představuje Marii Maxmiliánu Evu Terezii jako šlechtičnu s důrazem na významné fenomény jejího rodu, následně i rodu, do kterého se provdala a akcentuje obecné fenomény spojené se šlechtictvím.

Její život se výrazně změnil sňatkem s Jindřichem Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka. Toto krátké manželství je historiky obecně pokládáno za šťastné. V publikacích však není poukazováno na žádné prameny osobní povahy, které by mohly takovéto tvrzení potvrdit a historici tak tyto závěry od sebe přebírají. Potvrzení této skutečnosti by tedy vyžadovalo pramenný výzkum. Po smrti Jindřicha Viléma byla Marie Maxmiliána Eva Terezie postavena do pozice poručnice košumberského panství, které spravovala pro svoji dceru, v tomto okamžiku se poprvé začala profilovat jako vrchnost.

Na tomto poli se, na základě dosavadní literatury, ukázala být velice schopnou a organizovanou, jelikož dokázala značně zadlužené panství stabilizovat a postupně dovést k prosperitě. Ovšem historici, kteří se věnovali hraběnkčině vrchnostenské roli, nepodporují tato tvrzení žádnými konkrétními hospodářskými údaji a zároveň chybí pohled do světa poddaných a jejich konkrétní role v rámci šlechtického velkostatku, kupříkladu údaje o robotních povinnostech zcela absentují. Z toho důvodu je tedy bezesporu nutné tuto oblast podrobit dalšímu výzkumu. Dále máme na jedné straně informace, které tvrdí, že po hospodářské stránce byla velmi schopnou vrchností, ale na straně druhé historici upozorňují na kvalitně fungující úřednický aparát, což vzbuzuje otázku, do jaké míry byla hraběnka v tomto ohledu samostatná a zdali jí v rámci zjednodušující zkratky nejsou přisuzovány činy druhých, tedy profesionálů-úředníků. V tomto ohledu spatřuji značný potenciál pro budoucí bádání.

V otázce vrchnostenské role se v této práci konkrétně zaměřuji na působení Marie Maxmiliány Evy Terezie na košumberském panství, popisují změny, které během její správy nastaly, věnuji se úřednickému aparátu a především i vztahu k poddaným. Vůči poddaným vystupovala hraběnka na dobové poměry nezvykle vstřícně. V tomto se shodují všichni historici, kteří se jejímu vztahu k poddaným věnovali, avšak je nutné nezapomínat na fakt, že stále byla vrchností a její vstřícný vztah mohl mít spíše ryze pragmatický a ekonomický charakter. Někteří autoři se v tomto ohledu uchylují až ke značné idealizaci hraběnky, zejména V. V. Jeníček. Její vztah k poddaným by tedy bylo záhodno podrobit důkladné revizi.

Její život byl dále naplněn druhým manželstvím s Františkem Kryštofem Hýzřlem z Chodů. Toto manželství již není, napříč názory různých historiků, považováno za šťastné, protože se postupem času ukázaly značné povahové rozdíly mezi manželi. Druhé manželství je obecně stavěno do kontrastu s prvním „šťastným“ manželstvím, ale opět to není podpořeno prameny osobní povahy, které by taková tvrzení verifikovaly. Manželům se narodila dcera, Františka Terezie Rosalie, která se jako jediná z hraběčniných dětí dožila dospělosti. Zejména ve vztahu k její druhé dceři ve své práci upozorňuji na hraběčninu upozaďovanou, ale neméně důležitou, roli matky. Role matky patří bezesporu mezi ty nejvíce opomíjené, jelikož k ní je dostupné nejmenší množství informací, vyskytujících se v publikacích jako útržkovité zmínky zastíněné významnějšími událostmi. Stejně jako u jejich manželství se nedochovala žádná osobní korespondence a jsme tak nuceni pracovat s omezenými informacemi.

V jejím životě ji ale potkala mnohá neštěstí, která bychom mohli spatřovat v úmrtí nejen prvního, ale i druhého manžela a ve smrti všech třech jejích potomků. Všechny tyto tragické události ještě více umocňovaly její sklony ke zbožnému životu. Ke konci života se jejím hlavním cílem stalo vybudování poutního chrámu na Chlumku.

Vývoj na panství ke sklonku jejího života byl značně ovlivněn působením jezuitů. S vlivem jezuitů rostla i hraběčnina, již tak dost výrazná, zbožnost a vztah k poddaným se s přibývajícím věkem rovněž částečně zhoršil. Šest let před svojí smrtí hrad Košumberk opustila a odstěhovala do domečku v blízkosti chlumecké kaple. Před svojí smrtí hrad Košumberk a přilehlé panství odkázala Tovaryšstvu Ježíšovu, které dokončilo započatou výstavbu poutního chrámu Panny Marie Pomocné na Chlumku. Výklad její role jakožto náboženské donátorky práce pochopitelně také přibližuje, jelikož při vytvoření komplexního obrazu této šlechtičny nelze takto významnou roli opomenout. Prostřednictvím jejích činů v rámci náboženského dobrodíní je hraběnka nejvíce proslavená. Této roli je ostatně v dostupné literatuře věnován největší prostor. Vzhledem k onomu popularizačnímu nánosu krásné

literatury a stále se prohlubujícím výzkumu doby baroka představuje její zbožnost pro budoucí bádání příležitost k přezkoumání. Budoucí výzkum by se dále mohl zaměřit na skutečnou míru jezuitského vlivu na Marii Maxmiliánu Evu Terezii, jelikož názory historiků se v tomto ohledu napříč různými pracemi liší. Ve své podstatě se zde nabízí podobná otázka, jako v případě její vrchnostenské role, a tou je míra její samostatnosti a angažovanosti v otázce vynucování náboženského vyznání na košumberském panství. Byl zhoršující se vztah k poddaným skutečně dílem jezuitského vlivu, nebo se jednalo o přirozenou proměnu povahy hraběnky?

Následující vývoj na košumberském panství po smrti Marie Maxmiliány Evy Terezie byl v mnoha ohledech spletitý. Jezuité na panství zůstali až do zrušení řádu roku 1773 a názory na jejich působení se v řadě bodů liší. Nejrozsáhlejší polemika o působení jezuitů na košumberském panství byla, v rámci regionálních dějin, mezi Karlem Václavem Adámkem a Václavem Olivou.³⁵⁸

Dosavadní odborné bádání jsem navíc doplnil o pohled na tuto osobu v románu Jiřího Šotoly, který je odlišný od faktografického. *Tovaryšstvo Ježíšovo* bezpochyby patří mezi kvalitní historické romány druhé poloviny 20. století a Marie Maxmiliána Eva Terezie zde vystupuje jako jedna z hlavních postav. Jiří Šotola představuje hraběnku z hlediska výše zmíněných rolí a zároveň akcentuje, že Marie Maxmiliána Eva Terezie byla neméně ženou s intimními tužbami, pocity a problémy.

Jiří Šotola se ale při vykreslování této historické osobnosti dopustil řady historických nepřesností, které významným způsobem pozměňují její finální obraz. Výrazný prostor byl v románu věnován psychologii Marie Maxmiliány Evy Terezie a z čistě beletristického hlediska působí hraběncina postava skutečně vícevrstevnatě. Pro hlubší poznání této historické osobnosti je bezpochyby přínosné i filmové zpracování tohoto románu a především filmové ztvárnění samotné hraběnky. Oproti románu je děj ve filmu výrazně zkondenzován a řada důležitých momentů z románu tak zcela absentuje. Kondenzací prošla i postava hraběnky a v porovnání s románovou verzí působí mnohem více ploše. Kvůli tomu tak divák nemá možnost s postavou soucítit takovým způsobem, jako je tomu u její románové verze. Pro potřeby filmu byla zároveň hraběncina postava značně omlazena.

³⁵⁸ Této polemice je věnován rozsáhlý prostor v: Kolektiv autorů, *Luže v dějinách, díl II.*, Luže 2017, str. 18–35.

Souhrnnou analýzou tak stavím do kontrastu doposud prezentovaný obraz Marie Maxmiliány Evy Terezie a doplňuji ho o porovnání s Šotolovým románem a jeho filmovou adaptací.

Ve své práci přicházím se sjednocenými informacemi z řady odborných publikací, dílčích pramenů i krásné literatury a vše doplňuji vlastním zhodnocením jednotlivých rolí hraběnky. Neupřednostňuji tedy pouze zbožnou siluetu hraběnky, avšak na základě existujících faktů zdůrazňuji důležitost celistvého přístupu a poukázal na místa, která je potřebné doplnit či revidovat. Tímto způsobem přibližuji roli šlechtičny, manželky, hospodářky a v neposlední řadě matky, jejichž prostřednictvím se snažím komplexně dotvořit celou její osobnost a upozornit na témata žádající další výzkum.

Závěrem soudím, že jsem byl schopen splnit mnou vytyčené cíle a pokusil jsem se sumarizovat informace pro postupné vytvoření co nejcelistvějšího obrazu Marie Maxmiliány Evy Terezie. I tak tato aristokratka nadále zůstává historickou osobností, která je opředena určitou mírou nejasnosti a bylo by záhodno celý její život a rozličné role podrobit důkladnému pramennému přezkoumání.

Seznam použitých pramenů a literatury

Seznam použitých pramenů

MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ Alena, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Chrudimsko*, Praha: Státní ústřední archiv, 2001.

Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého = Fontes rerum bohemicarum. Díl 5, Kronika Vavřince z Březové, výtah z Kroniky Vavřince z Březové, Vavřince z Březové Píseň o vítězství u Domažlic, tak zvaná Kronika University pražské, Kronika Bartoška z Drahonic, přídavek Kroniky Bartoška z Drahonic. V Praze: nákladem Nadání Františka Palackého, 1893.

Státní oblastní archiv v Zámrsku

Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Velkostatek Rychmburk – Chroustovice – Košumberk 1623–1849, Velkostatek Košumberk, karton 1009, inventární číslo 6534, A fascikl 2 č. 3–17, *Odkaz Hýzrlové, Kšaft a Codicillus z 6. října 1690.*

Státní okresní archiv v Chrudimi

Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, *I. dějiny původce fondu.*

Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inventární číslo 1, 1x fascikl, *Diviš Lacembok Slavata stvrzuje městečku Luži darování radnice učiněné Jindřichem Slavatou a rovněž další jejich práva.*

Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inventární číslo 5, 1x listina, *Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrlová vystavuje poddanskému městečku Luži znovu privilegia.*

Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inventární číslo 456, karton 11, *Magdalena Vackové ze Sedlice prosí o propuštění z vězení, poněvadž nařkla hraběnku Hýzrlovou.*

Seznam literatury

- ADÁMEK, Karel Václav, *Luže, Košumberk, Chloumek v XVII. a XVIII. věku*, Praha 1902.
- BARTUŇEK, Václav, *Žďárští ze Žďáru co patronátní páni Kladna*, Sborník historického kroužku, ročník 33, Praha 1932.
- BÍLEK, Tomáš V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882.
- BÍLEK, Tomáš V., *Reformace katolická, neboli Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě Bělohorské*, Praha, 1892.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1710)*, České Budějovice 2003.
- BŮŽEK, Václav, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996.
- FRIDRICH, Hynek, *Žďárští ze Žďáru. Osudy šlechtického rodu na Kladensku*, Kladno 2008.
- FROLÍK, Jan – SIGL, Jiří, *K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku*, Brno 2002.
- HOJDA, Jan, *Katolická církev, Biskupství královehradecké, Diecézní teologický institut, Jezuité ve východních Čechách: studie DTI HK*, Hradec Králové 2009.
- HRDLIČKA, Josef, *Víra a moc: Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013.
- HRUBÁ, Michaela, „*Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...*“. Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách. NEUDERTOVÁ, Michaela. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku / České Budějovice* : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1999, str. 163-199.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1976.
- JENÍČEK, Václav Vladimír, *Na Košumberce jindy a dnes*, Praha 1912.
- JENÍČEK, Václav Vladimír, *Poslední Slavatovna košumberská 1633–1690*, Luže 1940.
- JUŘÍK, Pavel, *Dominia Pánů z Hradce, Slavatů, Czerninů*, Praha 2010.
- KILIÁN, Jan, *Měšťan a šelma. S vojskem ve městě za třicetileté války*. Praha 2022.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Bílá hora – Mýtus, klišé, tradice*, Praha 2022.
- Kolektiv autorů, *Luže v dějinách, díl 2.*, Luže 2016.
- KOVAŘÍK, Jiří, *Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno*, in: *Slánský obzor*, Ročenka Společnosti Patria, ročník 6, Slaný 1999, str. 1–5.
- MACUROVÁ, Zuzana a kol., *Tváří v tvář: barokní portrét v zemích Koruny české*, Brno 2017.

- MALÍŘ, Jan, *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod: mezi Čechami a Evropou*, Praha 2020.
- MAREK, Pavel, *Pernštejnské ženy*, Praha 2018
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.
- MÍKA, Alois, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Praha 1967.
- NĚMEČEK, Josef, *O historii Luže a okolí*, Luže 2006.
- OLIVA, Václav, *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí*, Praha 1903.
- OULÍKOVÁ, Petra, *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*, Praha 2019.
- PALACKÝ, František, doplněno CHARVÁTEM, Jaroslavem, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, Praha 1941.
- RYANTOVÁ, Marie, Polyxena z Lobkovic: obdivovaná i nenáviděná první dáma království, Praha 2016.
- RYANTOVÁ, Marie, *Život raně novověké šlechtičny v Českém království (právní limity a skutečné možnosti)*, in: Tünde Lengyelová, *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, str. 106-117.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království Českého, díl. 1.*, Praha 1993.
- SKŘIVÁNEK, Milan, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka – epizoda z dějin protireformace*, in: *Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993* / Jičín: Městský úřad Jičín, 1995.
- ŠOTOLA, Jiří, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Praha 1969.
- VALENTA, Aleš, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011.
- VEČEROVÁ, Petra, *Kláštery v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2005.
- VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře – Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014.
- VORÁČEK, Emil a kol. *Luže v dějinách, díl 1.*, Luže 2010.
- VOREL, Petr, *Šmalkaldská válka v evropských dějinách 1546–1547*, Univerzita Pardubice 2021.